

**HISTORICKO - PEDAGOGICKÉ
FÓRUM**

**(Internétoý časopis pre dejiny
pedagogiky a školské
múzejníctvo)**

**2 / 2015
(roč. IV)**

ISSN 1338 - 693X

Bratislava

O B S A H

Bardejovský rektor L. Stöckel a jeho žiaci pôsobiaci v školských službách (J. Gašparovičová)	3
Organizácia piaristického kolégia v Podolínci v rokoch 1643 – 1782 (V. Hašková)	14
Korešpondencia Václava Novotného s Jánom Kvačalom (L. Bernát)	30
Doc. PhDr. František Karšai, CSc. (1918 – 1975) – zakladateľ prešovskej komeniológie, obetavý pedagóg, milovník fotografovania a prírody (E. Lukáč)	43
Príspevok k novým biografickým údajom o prof. PhDr. Jozefovi Mátejovi, DrSc. (V. Michalička)	63
Kohútik, názorná učebná pomôcka počiatočného čítania (V. Michalička)	72
Recenzie	75
Kronika	79
Anotácie	81
Pokyny pre prispievateľov	83

BARDEJOVSKÝ REKTOR L. STÖCKEL A JEHO ŽIACI PÔSOBIACI V ŠKOLSKÝCH SLUŽBÁCH

Jana Gašparovičová

Anotácia: V našom treťom príspevku venovanom bardejovskému rektorovi prinášame výsledky bádania zaoberajúceho sa identifikáciou Stöckelových žiakov, osobitne sa zameriavame na žiakov, ktorí po štúdiách pôsobili v školských službách, a niektorých vybraných žiakov – pedagógov – bližšie charakterizujeme.

Kľúčové slová: metodológia výskumu Stöckelových žiakov, Stöckelovi žiaci, Stöckelovi žiaci pôsobiaci v školských službách, Lukáš Fabinus Popradský, Szikszai Blažej Fabricius, Juraj Hensch.

Úvod

Leonard Stöckel, rektor bardejovskej školy 16. storočia a spoluzakladateľ protestantského školstva na území Horného Uhorska, dvadsaťjeden rokov formoval, vychovával a vzdelával svojich žiakov, z ktorých sa mnohí zapísali do dejín Horného Uhorska, ale i širšieho stredoeurópskeho priestoru ako významní pedagógovia, literáti, vedci, predstavitelia svetskej a cirkevnej správy. Stöckelova výchovná a vzdelávacia činnosť prispela k vytvoreniu siete vzdelancov, ktorá rozširovala a upevňovala protestantizmus a povznášala kultúrnu, vzdelanostnú úroveň v miestach svojho pôsobenia.

Žiaci Leonarda Stöckela

Literárna tvorba Stöckelových žiakov, životopisy, ktoré venovali svojmu rektorovi, i zachovaná korešpondencia Stöckela a jeho zverencov dosvedčujú, že Stöckel mal pozitívny vplyv na svojich žiakov, bol autentický, zodpovedný a všestranný pedagóg, ktorý sa celý oddal učiteľskému povolaniu. Poznanie študentov bardejovskej školy a ich ďalšej činnosti pomáha lepšie pochopiť a zhodnotiť učiteľskú činnosť a vplyv Stöckela na školský systém Horného Uhorska, ale i jeho kultúrny a spoločensko-politický vývin. Identifikácii žiakov bardejovskej školy sa venovali na základe rozsiahleho výskumu pramenného materiálu, ale i sekundárnej literatúry Daniel Škoviera¹ a Jana Gašparovičová.²

Metodológia výskumu žiakov L. Stöckela

Ako súčasť charakteristiky pedagogickej pôsobnosti bardejovského rektora a jeho vplyvu na školský systém sme v našej dizertačnej práci vytvorili štúdiu o žiakoch Leonarda Stöckela, identifikovali ich a profesijne charakterizovali a následne sme sa zamerali na žiakov pôsobiacich v školských službách.

¹ ŠKOVIERA, D. Studia Stöckeliana humanistica. Habilitačná práca. 1990.

² GAŠPAROVIČOVÁ, J. Leonard Stöckel a jeho vplyv na reformované školstvo na Slovensku. Dizertačná práca. 2014.

Naše bádanie nadviazalo na výskum profesora *Daniela Škovieru*, ktorý vo svojej habilitačnej práci *Studia Stöckeliana humanistica* (1990) venoval poslednú kapitolu Stöckelovým žiakom. Štúdia obsahuje súpis 67 študentov (64 Stöckelových žiakov a 3 žiakov, ktorí absolvovali časť štúdia u L. Stöckela a časť u T. Fábriho) a ich charakteristiku, zahŕňa predovšetkým obsiahle informácie o študentoch urodzeného pôvodu. Je všeobecnou charakteristikou Stöckelových žiakov, nie je zameraná na ich profesijnú charakteristiku.

V rámci našej dizertačnej práce sme vykonali vlastný výskum Stöckelových žiakov s akcentom na žiakov pôsobiacich v školských službách a jeho výsledky sme konfrontovali so Škovierovou štúdiou. Matrika bardejovskej školy sa nezachovala, a preto sme sa pri analýze žiakov nemohli oprieť o dokument, ktorý by nám poskytoval údaje o počte žiakov, tried (skupín), dĺžke a priebehu ich štúdia. Univerzita vo Wittenbergu bola v 16. storočí najnavštevovanejšou univerzitou Svätej ríše rímskej,³ kolískou luteránskeho vierovyznania a väčšina študentov evanjelických partikulárnych škôl pokračovala vo vysokoškolskom štúdiu na wittenberskej Leucorei, čo i sám Stöckel odporúčal svojim študentom.⁴ Preto základ nášho výskumu predstavovala analýza troch diel pramenného charakteru, a to:

1. matriky wittenberskej univerzity,
2. odpisu matriky wittenberskej univerzity,
3. odpisu wittenberskej knihy ordinácie.

Náš výskum vychádzal z menovanej pramennej literatúry, zo Stöckelovej korešpondencie a archívnych záznamov deponovaných v bardejovskom, trenčianskom archíve a v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine a zo sekundárnej literatúry, a to prác encyklopedického charakteru, odborných pedagogických a historických publikácií a odborných článkov a štúdií v maďarskom, nemeckom, latinskom a slovenskom jazyku, ktoré boli venované konkrétnym žiakom. Keďže bezprostredným pokračovateľom Stöckelovej práce na bardejovskej škole bol jeho zať Tomáš Fábri, ktorý po smrti Stöckela úspešne viedol školu takmer tridsaťdva rokov, rozšírili sme oblasť skúmania i na ďalších žiakov bardejovskej školy študujúcich v Bardejove počas Fábriho rektorskej činnosti. Snažili sme sa vytvoriť objektívnejší obraz o študentoch bardejovskej školy a ich ďalšej činnosti v časovom rozmedzí viac ako päťdesiatich rokov a charakterizovať ich vplyv na kultúrny a spoločenský vývin Slovenska.

Výsledky výskumu

Na základe nášho výskumu sme rozšírili súpis študentov identifikovaných Škovierom, rozšírili sme poznatky o študentoch, ktorých identifikoval Škoviera, doplnili sme informácie o pedagogickej činnosti niektorých študentov, porovnali sme a kriticky sme zhodnotili zistené skutočnosti. Identifikovali sme štrnástich nových Stöckelových žiakov a jedného žiaka, ktorý časť štúdia absolvoval u Fábriho a časť u Stöckela (Mokošiny). U dvanástich študentov poznáme ich krstné mená a priezviská, u dvoch študentov poznáme iba ich priezviská, u jedného študenta jeho krstné meno a meno jeho vychovávateľa. Ide o nasledujúcich študentov: Ilosvai Benedek, Jakub Heraklides, Tomáš Kerner, Pál Kertz, Michal Mokošini, Gabriel Gyulai, Gašpar Serédi, Lukács Szantai, chovanec Alberta Szegediho – Michal, David, Ján a Leonard Stöckel, ml., Albert Schormann a synovia Tomáša Varkocsa. Na základe archívneho materiálu z Bardejova sme obohatili súpis študentov i o presne

³ Alma mater Vitebergensis – wittenberská univerzita sa stala jednou z najvýznamnejších univerzít v strednej Európe, čo potvrdzuje i počet jej absolventov. V 16. storočí študovalo na univerzite 43 802 študentov, čo predstavuje celkovo najvyšší počet študentov študujúcich na univerzite Svätej rímskej ríše. In Speler, s. 21.

⁴ List Révaiovi z 2. februára 1544, Listy L. Stöckela, s. 83.

neidentifikovaných žiakov z Miškovca. Pramenným výskumom a výskumom sekundárnej literatúry sa nám podarilo identifikovať päťdesiatpäť žiakov Tomáša Fábriho, Stöckelovho nasledovníka na bardejovskej škole vo funkcii rektora. Po identifikácii Stöckelových a Fábriho žiakov sme sa zamerali na žiakov pôsobiacich v školských službách a ich bližšiu profesijnú charakteristiku. Samostatnú podkapitolu sme venovali podrobnej charakteristike desiatich najvýznamnejších Stöckelových žiakov – učiteľov a podporovateľov vzdelanostnej úrovne.

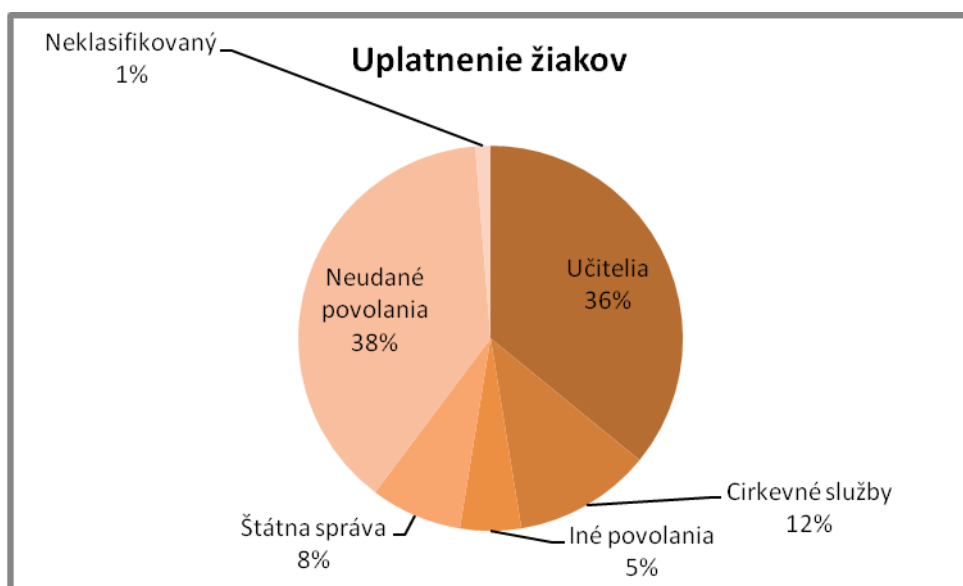
Profesijná charakteristika študentov L. Stöckela

Z identifikovaných Stöckelových sedemdesiatich ôsmich žiakov pracovalo v školských službách dvadsaťosem žiakov, čo predstavuje 36 % z celkového počtu študentov. Učiteľstvo bolo celoživotným povoláním iba u štyroch Stöckelových žiakov, a to Lukáša Fabina Popradského, Tomáša Fábriho, Blažeja Szikszai Fabricia a Mateja Rakovského, ktorý však zomiera v mladom veku života. Z toho trinásti učitelia zanechali učiteľské povolanie a následne pracovali v cirkevných službách, štyria učitelia pracovali po úvodnej učiteľskej činnosti v štátnej správe. U ďalších učiteľov nemáme dostatok informácií na posúdenie ich celoživotného pracovného zaradenia. Iba v cirkevných službách pracovalo desať žiakov (12%), iba v štátnej správe šiesti žiaci (8%). Štyria mali iné povolania (5%), z toho bol jeden lekár, jeden kníhtlačiar a dvaja súkromní pedagógovia. U tridsiatich žiakov sme nezistili ich povolania (38%), jedného kvôli rozporuplným údajom neklasifikujeme (Leonard Stöckel ml.).

Tabuľka č. 1: Uplatnenie žiakov Leonarda Stöckela (I.)

Povolania žiakov	Počet žiakov
Učitelia	28
Cirkevné služby	9
Iné povolania	4
Štátna správa	6
Neudané povolania	30
Neklasifikovaný	1
Spolu	78

Graf č. 1 Uplatnenie žiakov L. Stöckela (I.)

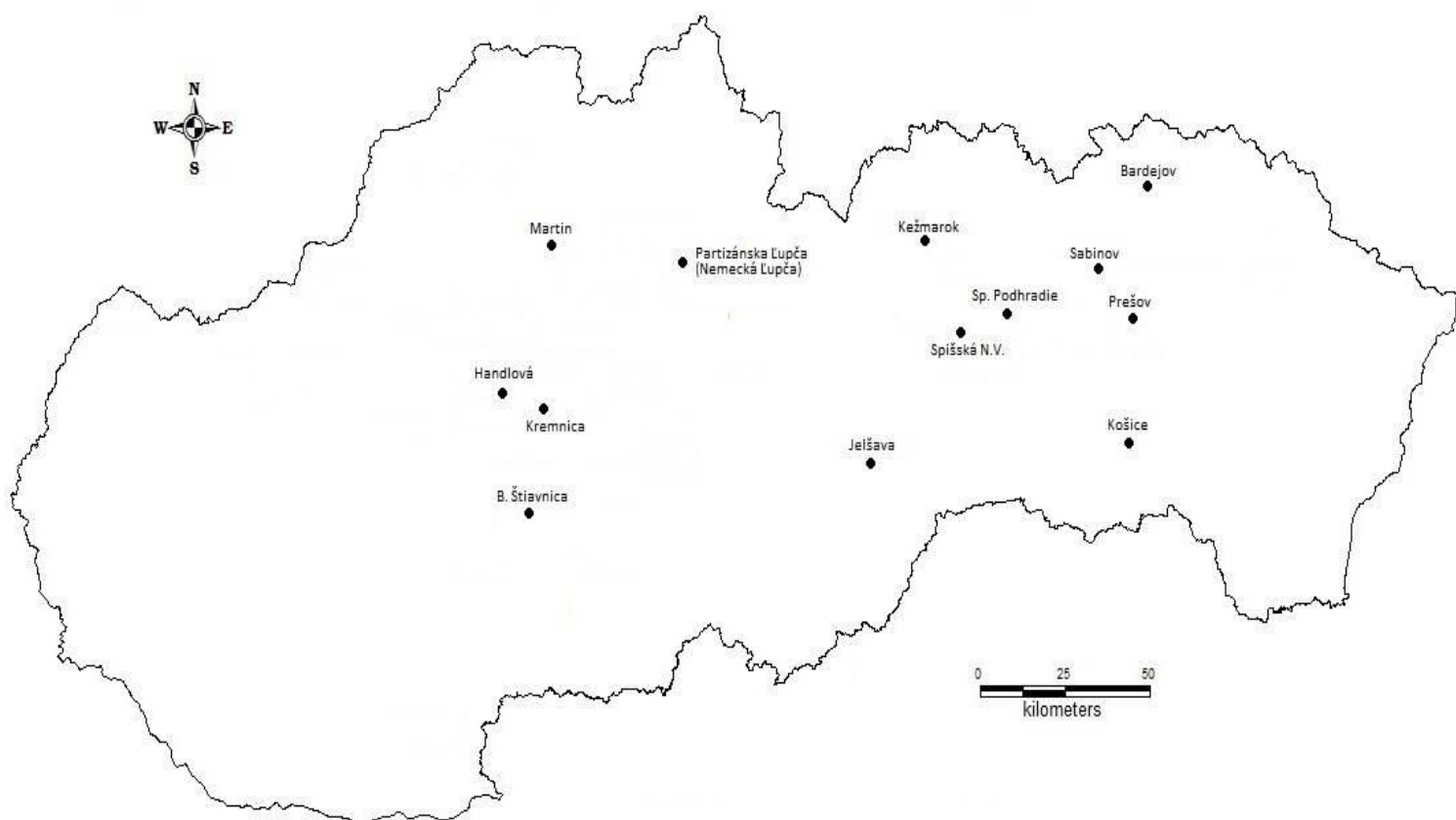

Stöckelovi žiaci, učitelia, pôsobili na školách prvého až tretieho vzdelávacieho stupňa, pôsobili na partikulárnych školách, gymnáziách, Juraj Henisch bol profesorom lekárskeho kolégia, Matej Caban pracoval podľa údajov Kuzmíka ako profesor vo Wittenbergu. Učitelia pracovali v dvadsiatich šiestich stredoeurópskych mestách, z toho v trinástich školách Horného Uhorska, štyroch školách Dolného Uhorska, v štyroch školách na území Čiech, jednej rakúskej škole, jednej nemeckej škole, dvoch školách v Transylvánii a jednu školu (Radeberg) sa nám nepodarilo identifikovať. V Banskej Štiavnici pôsobili štyria žiaci, pre siedmich žiakov bol ich pôsobiskom Bardejov, traja žiaci pôsobili na škole v Košiciach, dvaja žiaci pôsobili na školách v Kežmarku a dvaja v Kutnej Hore. Pôsobenie viacerých žiakov na jednej škole bolo podmienené dočasnou učiteľskou funkciou jednotlivých žiakov, veľkým časovým rozpätím pôsobenia Stöckela v školských službách, ale i vzájomnými vzťahmi a následným odporúčaním spolužiakov a učiteľa. Žiaci pracovali v školských službách v rozmedzí jedného až tridsiatich dvoch rokov. Učitelia pracovali na jednej, dvoch, troch školách, v jednom prípade máme zdokumentované pôsobenie na štyroch školách (Szikszi). Učitelia pôsobiaci na viacerých školách pracovali vo funkcii učiteľa a rektora, nemôžeme však hovoriť o kariernom postupe učiteľov, pretože tento bol zvyčajne ukončený prestupom učiteľov zo školských služieb do cirkevnej alebo štátnej správy. Učitelia popri svojej výchovnej a vzdelávacej práci sa často venovali i ďalšej činnosti, ktorou sa podieľali na povznesení kultúrnej a vzdelanostnej úrovne svojho pôsobiska i krajiny. Ján Hensel, Tomáš Fábri, Juraj Baran pôsobili ako kantori v Bardejove.

Stöckelovi žiaci pôsobili ako pomocní učitelia, hipodidaskali, učitelia, konrektori a ako rektori na latinských partikulárnych školách, dvaja žiaci pôsobili na vysokých školách. Po skončení učiteľskej činnosti pôsobili i v dozorných radách školy (Benedek), kde zúčastňovali svoje predchádzajúce pracovné skúsenosti alebo vypracovávali pedagogické dokumenty pre školu (Illosvai Benedek, Šimon Gergel). Boli tvorcami učebníc (Fabius Popradský, Henisch), prekladových slovníkov (Henisch), prekladali cudzojazyčné učebnice (Fábri), literatúru náboženského charakteru, zostavili apológie vzdelávania (Lukáš Fabius Popradský, Martin Rakovský). O rozvoj školstva a povznesenie kultúrnej úrovne Slovenska sa zaslúžili i žiaci, ktorí nepracovali priamo na školách. Boli to napr. niektorí žiaci, ktorí pracovali ako domáci učitelia a vychovávatelia, zväčša študentov urodzeného pôvodu (Dobai, Gyulai, Vereš Melichar), žiaci, ktorí podporovali študentov na vysokoškolskom alebo

zahraničnom štúdiu (Alaghy, Šimon Jesenský), i David Gutgesel sa ako tlačiar zaslúžil o šírenie vzdelanosti a kultúry v Uhorsku, vydávaním učebníc pre poľské školy prispel k povzneseniu vzdelanosti i za hranicami Uhorska. I žiaci, ktorí nepracovali v školských službách, vychovali významných učiteľov Horného Uhorska: David Gutgesel syna Daniela, Imrich Palucký syna Imricha Paluckého ml., dvaja synovia Martina Hanka, Ján (Juraj) Hanka pôsobil na gymnáziu v Bánovciach nad Bebravou a v Košiciach a syn Tobiáš pôsobil ako profesor vo Wittenbergu. Osobitnú skupinu tvoria literárne činní žiaci bardejovskej školy, i keď väčšina z nich publikovala diela príležitostného charakteru, do európskeho literárneho kontextu sa svojou básnickou tvorbou zaradili Juraj Purkircher a Martin Rakovský.

Školy Horného Uhorska, na ktorých pôsobili žiaci Leonarda Stöckela (I.)

Mapka č. 1: Vlastné spracovanie

Charakteristika vybraných žiakov L. Stöckela pôsobiacich v školských službách

Z dvadsiatich ôsmich nám známych Stöckelových žiakov pôsobiacich v školských službách prinášame bližšiu charakteristiku troch pedagógov, a to Lukáša Fabina Popradského, rektora a autora učebníc, ktorý pôsobil v Hornom Uhorsku, Fabricia Szikszaiá Blažeja, rektora blatnopotockej školy v Dolnom Uhorsku a pedagóga, lekára a polyhistora Juraja Henischa pôsobiaceho v nemeckom Augsburgu.

FABINUS-POPRADESKÝ, Lukáš (? - 1586)

(Lucas Fabinus, Popradensis)

Popradský rodák Lukáš Fabinus bol Stöckelovým žiakom pred štúdiom vo Wittenbergu, kde bol do matriky zapísaný za rektora Christophora Comite 31. mája 1555 ako Lucas Fabinus, Popradiensis.⁵ Spolu s ním boli v roku 1555 zapísaní do matriky Leucorei jeho brat Klemens, ale i ďalší bardejovskí žiaci Martin Rakovský, Štefan Jesenský a Martin Caban. Po štúdiu pôsobil ako rektor v Gráci, v Štajersku, v roku 1567 navštívil Taliansko a v rokoch 1571 – 1572 pôsobil ako rektor na kežmarskej škole.⁶ Stáva sa rektorom prešovskej školy, ktorá zažíva počas jeho činnosti obrovský rozmach, čo potvrdzujú slová autorov Gymnaziológie: „V rokoch 1572 – 1584 držal kormidlo prešovskej školy veľmi preslávený a o vzdelanosť mládeže zaslúžilý Lukáš Fabini.“⁷ O napredovanie prešovskej školy sa neskôr zaslúžil i Lukášov syn Maximilián, pôsobiaci na prešovskej škole od roku 1596 ako konrektor a v rokoch 1600 – 1607 ako rektor školy. Bocatius opísal svojho kolegu Maximiliána „ako muža vzácneho a učeného (ornatissimus et doctissimus).“⁸ Pre svojich žiakov napísal Lukáš Fabinus učebnicu latinčiny *Exempla declinationum et coniugationum, quaesuntanima Donatiutilissimis regulis illustrata*,⁹ ktorá bola vydaná v roku 1573 v sliezskej Nise a predstavuje jednu z prvých známych vydaných tlačených učebníc na Slovensku. Na úvod učebnice zaradil autor dedikačný list, predstavujúci apológiu vzdelania a kultúry, venovaný magistrátu mesta Prešov. Na koniec učebnice zaradil ako mnemotechnickú pomôcku na rozlišovanie homoným latinské *Carmina differentialia*. Pri osvojení latinčiny používal autor vo svojej učebnici porovnávaciu metódu s materinským jazykom (nemeckým). Fabinus zdôrazňoval, že rozum detí sa nemá zaťažovať zbytočným bifľovaním Donátových definícií, ale treba mať poruke Donáta, čerpať z neho a učiť sa analógiou skloňovať a časovať. Autor uprednostňuje deduktívnu metódu, odmieta prázdne memorovanie a v čase silnej hegemonie latinského jazyka zavádza používanie živej reči. „Uvedená didaktická koncepcia zaraduje Fabina na čestné miesto v dejinách vzdelanosti a kultúry na Slovensku v období nástupu reformačného humanizmu.“¹⁰ S podobnou obhajobou vzdelávania, s akou sa stretáme vo Fabinovom dedikačnom liste učebnice, sa stretáme i u Leonarda Stöckela, paralelu nájdeme i u Fabinovho konškoláka Martina Rakovského, ktorý pri nástupe do rektorského úradu v meste Louny predniesol hodnotárom mesta reč apologického charakteru podtitulom *O dôstojnosti a užitočnosti škôl*. Fabinus-Popradský vo svojej apológii rozdeľuje ľudský rod do štyroch stavov, a to do triedy výrobcov, učencov, duchovných a správcov, navzájom zviazaných a spojených. Vyzdvihuje hodnotu „práce vyučujúcich a učiacich sa, ktorá je Bohu milšia a cirkvi osožnejšia ako zamestnanie a činnosti súvisiace s týmto telesným životom.“¹¹ Svetská vrchnosť má úlohu „ochranného prístrešku božským usporiadaním preto zriadeného, aby bránil hospodárstva, školy a cirkvi pred nespravodlivým násilím.“¹² V súlade s Platónom chápe učiteľov „ako prostredníkov bohov pri zachovávaní a rozširovaní nebeských darov na

⁵ BARTHOLOMAEIDES, I., L. Memoriae Ungarorum in alma condam universitate, s. 29.

⁶ KUZMÍK, J. Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu. Zv. 1, s. 211.

⁷ REZÍK, J., MATTHAIDES, S. Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku, s. 281.

⁸ Tamtiež.

⁹ ŠKOVIERA, D. Lukáš Fabinus Popradský a jeho apológia vzdelania, s. 158.

¹⁰ Tamtiež.

¹¹ Tamtiež, s. 159.

¹² Tamtiež.

zemi.¹³ „Učítelia a pedagógovia v školách i katechéti v cirkvi, ktorí sa s mládežou zaoberajú s mimoriadnym úsilím, prevyšujú pred Bohom všetkých kráľov a cisárov“.¹⁴

FABRICIUS, Szikszai Blažej (16.st.)
(Basilius Szikszovinus)

Študoval v bardejovskej škole v rokoch 1553 – 1555, kde ako súkromný učiteľ sprevádzal Jána Peréniho a zároveň bol sám žiakom bardejovskej školy.¹⁵ František Peréni chcel pôvodne poslať svojho syna do školy v Sabinove, Sziksai však odporúčal grófovi, aby dal svojho syna na bardejovskú školu, kde si osvojí nemecký jazyk. Po štúdiu v Bardejove sa Sziksai stal rektorom v obci Sájosszentpeter,¹⁶ následne odchádza študovať do Wittenbergu, kde je v matrike školy zapísaný 19. decembra 1558 ako Basilius Fabricius Szikszovinus počas rektorskej činnosti Henrica Comite.¹⁷ V júli v tom istom roku nastupuje do školy vo Wittenbergu i jeho bardejovský spolužiak Benedictus Illosvay.¹⁸ Po štúdiu pôsobil Sziksai v školských službách, najprv v Košiciach, v rokoch 1562 – 1564 v Blatnom Potoku, potom od roku 1564 v Kluži. V roku 1566 sa vracia do školy v Blatnom Potoku, kde pôsobí až do svojej smrti v roku 1579.¹⁹ Škola v Blatnom Potoku bola vedená farárom a až od roku 1562 mala vlastného rektora. Od roku 1562 sa stáva Sziksai rektorom školy v Blatnom Potoku a škola počas jeho rektorskej činnosti zažíva vzostup.²⁰ Školy v Bardejove a v Blatnom Potoku udržiavali čulé kontakty, vďaka čomu mali na školské zákony blatnopotockej školy veľký vplyv predpisy Stöckela a jeho nasledovníkov. I keď v dôsledku rozkolu protestantskej cirkvi v 60. a 70. rokoch 16. storočia, keď škola v Bardejove ostáva verná luteránskemu učeniu a škola v Blatnom Potoku sa prikláňa ku kalvinizmu, dochádza k dočasnému zhoršeniu spolupráce medzi školami, vzťahy sa už za rektora Fábriho zlepšujú, čoho prejavom je i aktívna peregrinácia študentov, v rámci ktorej odchádzali študovať študenti blatnopotockej školy do Bardejova, kde si zlepšovali svoje jazykové vedomosti v nemeckom jazyku a študenti bardejovskej školy sa učili maďarský jazyk v blatnopotockej škole.²¹ Vďaka knihe ordinácií vo Wittenbergu sa dozvedáme o konkrétnych menách - István Melit, Christophorus Ferschius, Valerián Máder absolvovali študijný pobyt v Blatnom Potoku.²² Medzi obidvoma učiteľmi, Stöckelom a Fabriciom, nájdeme viaceré paralely. Obidvaja napriek výhodným ponukám ostávajú verní školským službám. Obidvaja povzniesli úroveň svojich škôl, ich význam ocenili ich žiaci v životopisoch svojich učiteľov, Schesaeus napísal biografiu o Stöckelovi, žiak Juraj Kassai Császár, senior uhorského coetu, napísal reč o svojom učiteľovi Fabriciovi Szikszaiovi, ktorú vydal v roku 1577 vo Wittenbergu. Obidve reči zaraďujeme žánrovo k typu genus demonstrativus (názorová reč), majú panegyrický charakter, nie sú medzinárodne známe a nedostali sa do veľkých humanistických súborov životopisov, obe sú však súčasťou wittenberského dedičstva.²³

HENISCH, Juraj (1549 – 1618)

¹³ Tamtiež, s. 160.

¹⁴ Tamtiež, s. 164.

¹⁵ ŠKOVIERA, D. *Studia Stöckeliana humanistica*, s. 187 ; SZABÓ, A. *Párhuzamoséletrajzok: Leonhard Stöckel – Szikszai Fabricius Balazs*. (Bártfa – Sárospatak), s. 216.

¹⁶ Tamtiež, s. 210.

¹⁷ BARTHOLOMAEIDES, I., L. c. d., s. 36.

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ ŠKOVIERA, D. *Studia Stöckeliana humanistica*, s. 187.

²⁰ SZABÓ, A. c. d., s. 216.

²¹ Tamtiež, s. 212.

²² BARTHOLOMAEIDES, I., L. c. d., s.

²³ SZABÓ, A. c. d., s. 216.

(Henischius Bartphanus, pseudonym Chariander Georgius)

Bardejovský rodák nemeckého pôvodu, polyhistor Juraj Henisch, nezasiahol priamo do vývinu školstva na území Slovenska a v slovenskom historiografickom výskume mu nebola venovaná zvláštna pozornosť. Napriek tomu, že svojou pedagogickou, prekladateľskou a autorskou činnosťou ďaleko presiahol rámec svojho rodiska a neskoršieho pôsobiska v Augsburgu, ako uvádza Bokesová „jeho meno a vedecký prínos sa stali na Slovensku takmer neznámymi pojmi.“²⁴ Žiakom Stöckela bol pravdepodobne v rokoch 1555 – 1560.²⁵ Po štúdiu v Bardejove pokračoval štúdiom na gymnázium v Linci, vysokoškolské štúdium absolvoval na artistickej fakulte vo Wittenbergu v roku 1566, potom študoval medicínu v Lipsku, v Paríži, v rokoch 1573 – 1576 v Bazileji, kde získal v roku 1576 titul doktora medicíny.²⁶ Časové údaje o započatí učiteľskej činnosti Henischa v Augsburgu sa v slovenskej a nemeckej literatúre rôznia.²⁷ Na odporúčanie Hieronyma Wolfa, nemeckého humanistu a rektora augsburského gymnázia (1557 – 1580) sa stal profesorom logiky, matematiky, ale i latinčiny, hebrejčiny, gréčtiny a rétoriky na Gymnázium sv. Anny v Augsburgu, kde pôsobil v rokoch 1576/1580 – 1617. V rokoch 1580 – 1593 zastával spolu so Simonom Fabriciom úrad rektora protestantského gymnázia,²⁸ zároveň bol inšpektorom mestskej knižnice²⁹ a súčasne až do svojej smrti vykonával lekársku prax. Žiakom gymnázia vysvetľoval aritmetiku, geometriu a astronómiu a z praktických dôvodov sa tešil väčšej priazni obyvateľstva ako jeho kolegovia, filozofi Hoeschel a Wolf. Geografiu pokladal za pomocnú historickú vedu a za korunu vied považoval matematiku. Bol autorom učebníc pre viaceré vyučovacie predmety, učebnice aritmetiky *Aritmethica perfecta et demonstrata*, učebnice rétoriky *Praeceptonium rhetoricarum libri septem*. Celoživotne sa venoval štúdiu vesmírnych telies a firmamentov a každoročne vydával matematicko-astronomický kalendár. V kupeckom meste Augsburg bol humanizmus orientovaný na praktické poznatky a výsledky. Henisch vychádzal v ústrety želaniam vecného, účelového a rátajúceho meštianstva, čo sa odrazilo v jeho spisoch, ktoré mali silný racionálny charakter, vynikali jasnou definíciou pojmov a racionálnymi metódami.³⁰ Henischove diela sa vyznačovali logickou stavbou a systémom, orientáciu a použiteľnosť zlepšovali menné a vecné registre. Jeho päťstostranové dielo *Epitome geographiae veteris et novae (Prehľad starej a novej geografie)*, vydané v roku 1577 v Augsburgu, predstavuje súhrn dobových geografických poznatkov. Dielo autor venoval problematike regionálneho, fyzického a hviezdárskeho zemepisu. K samostatne spracovanej časti pripojil knihu regionálneho zemepisu *De situ orbis*, ktorú prevzal od Pomponia Mela. V časti, ktorú Henisch venoval opisu Uhorska, venoval iba menšiu zmienku Slovensku; Turčianskej, Liptovskej, Šarišskej a Spišskej stolici, kráľovským a banským mestám, ostatné kraje Slovenska autor vôbec nespomína. Okrem prírodovedného bádania, v ktorom sa zameril na matematiku, hviezdárstvo a geografiu, sa Henisch venoval i jazykovede. Je autorom prvého desaťjazyčného (nemecko-anglicko-česko-francúzsko-grécko-hebrejsko-taliano-poľsko-španielsko-maďarského) porovnávacieho slovníka *Teutsche Sprach eund Weisheit*, z ktorého sa mu podarilo dokončiť prvý diel (A – G). Tento encyklopedický multilingválny slovník objasňuje nemeckú slovnú zásobu prostredníctvom latinského komentára a analógiou s ostatnými jazykmi. Henisch vystupoval proti tyranskej

²⁴ BOKESOVÁ – UHROVÁ, M. Dielo Bardejovčana Juraja Henischa, s. 82.

²⁵ ŠKOVIERA, D. *Studia Stöckeliana humanistica*, s. 204.

²⁶ BOKESOVÁ, M. c.d., s. 83.

²⁷ *Neuedeutsche Biographie*. Zv. 8, s. 419.

²⁸ Gymnázium sv. Anny vzniklo ako protestantské vzdelávacie zariadenie v roku 1531 a patrí k najstarším školám bavorského Švábska. Stalo sa elitnou nemeckou školou a i v súčasnosti je radené k najnáročnejším nemeckým gymnáziám humanistického zamerania.

²⁹ *Biografický lexikón Slovenska*, s. 419.

³⁰ *Neuedeutsche Biographie*. Zv. 8, s. 420.

hegemónii latinčiny, ktorú chápal ako všeobecno-dorozumievací prostriedok určený na vedecké účely a podporoval rozvoj a používanie materinského nemeckého jazyka. Ako mestský knihovník vydal v roku 1600 prvý tlačený katalóg mestskej knižnice, ktorý je najstarším tlačeným katalógom verejnej knižnice v Nemecku.

Henisch bol štyrikrát dekanom augsburského lekárskeho kolégia, zozbieral a usporiadal akty Collegia medicum, ktoré vzniklo v roku 1582, a tým položil základy bohatých dejín medicíny v Augsburgu. Okrem praktickej lekárskej činnosti vyznačujúcej sa širokou klientelou sa venoval i výskumnej práci v oblasti medicíny. Skúmal liečivé rastliny a liečivé zdroje živočíšneho pôvodu a ich vplyv na človeka. Zaoberal sa fyziologickými procesmi a zhrnul poznatky o spôsobe výživy. Vyhľadávanou lekárskou príručkou bol jeho preklad diela gréckeho lekára Aretaia z Kapadókie do latinčiny, ktorý obsahoval prehľad o symptómoch, diagnostike a liečebnej praxi mnohých chorôb (o.i. cukrovky, záškrtu, epilepsie, pľúcnych chorôb).³¹ Spolu s Welserom a Hoeschelom aktívne spolupracoval na vydavateľskej činnosti *Ad insigne Pinus*, editoval antické texty. Vydavateľstvo, ktoré začalo svoju činnosť ako spoločná aktivita skupiny augsburských neskorých humanistov, zavŕšilo svoju činnosť v zmysle obrany kresťansko-meštianskeho humanizmu v službách protireformácie. Bol členom skupiny neskorohumanistických vzdelancov pôsobiacich na prelome 16. a 17. storočia, ktorej mentorom a hybnou silou bol Markus Welser.³² Henisch bol matematikom, prírodovedcom a germanistom tejto skupiny, vďaka svojej tolerantnej povahe udržiaval priateľské putá a vedecky spolupracoval s početným množstvom vzdelancov zahŕňajúcich jezuitov v Augsburgu, Mníchove a Dillingene, ale i protestantských a katolíckych vzdelancov v Nemecku, Francúzsku, Taliansku a Holandsku.

Henisch reprezentoval koniec neskorého humanizmu, prechod k ére prírodných vied. Zaslúžil sa o formovanie vedeckých humanistických úsilí v európskom meradle, pričom základné princípy humanizmu si osvojil už počas štúdia u svojho učiteľa Stöckela v Bardejove. Ako učiteľ kráčať v šľapajach bardejovského rektora, ako prírodovedec, lekár a vedec presiahol činnosť svojho učiteľa. Po smrti Tomáša Fábriho ho rodné mesto v roku 1592 pozvalo za rektora školy, čo však odmietol.³³

³¹ Tamtiež.

³² Tamtiež.

³³ ŠKOVIERA, D. *Studia Stöckeliana humanistica*, s. 205.

Juraj Henisch

Zdroj: Neue deutsche Biographie

Záver

Leonard Stöckel spolu so svojimi žiakmi podstatne prispel k rozvoju a stabilizácii protestantského školstva a kultúry na území uhorskej ríše a v reformovanom prostredí. Vzhľadom na chýbajúci súpis (matriku) školy nie sú výsledky nášho bádania meritórneho charakteru, identifikácia študentov bardejovskej školy je „*pracou bez konca*“. Snažili sme sa priblížiť k reálnemu obrazu bardejovskej školy, jej študentov a ich uplatnenia. Identifikácia ďalších študentov bardejovskej školy a poznanie ich osudov by vyžadovalo prácu kolektívu historikov s veľmi dobrou znalosťou stredovekej latinčiny, bádajúcich v archívoch Slovenska, v matrikách ďalších vysokých škôl. Ich výskum by obohatil poznanie o protestantskom školstve 16. storočia a bližšie by sa priblížil k reálnemu obrazu školy, bol by však opäť „*pracou bez konca*“.

Zoznam použitej literatúry:

BARTHOLOMAEIDES, I. L. 1817. *Memoriae Ungarorum in almacondam universitate*. Pesthini: Typis Joannis Thomae Trattner, 1817.

Biografický lexikon Slovenska, I. (A-B). Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 638. ISBN 8089023169.

BOKESOVÁ – UHROVÁ, M. Dielo Bardejovčana Juraja Henischa. In *Vlastivedný časopis*. 1968, XVII, č.2, s. 82 – 83

FÖRSTMANN, C., E. 1841. *Album Academia eVitebergensis*. Lipsiae: Sumtibus Typis Caroli Tachnitij, 1841.

GAŠPAROVIČOVÁ, J. 2014. Leonard Stöckel a jeho vplyv na reformované školstvo na Slovensku: dizertačná práca. 2014. s. 225.

- KUZMÍK, J.1976. Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu. Zv. 1 : A - M. 1. vyd. Martin: Matica slovenská, 1976. 491 s.
- Listy Leonarda Stöckela. 1986. (prel. Daniel Škoviera). In NOVACKÁ, M.(ed) *Od kráľovstva ducha ku kráľovstvu človeka*. Bratislava: Tatran, 1986. s. 73 – 109.
- Neuedeutsche Biografie, zv. 8, s.419. Dostupné na: <http://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=sammlungen&l=de>
- REZÍK, J – MATTHAEIDES, S. 1971. *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava: SPN, 1971. 620 s.
- SPELER, R. 1997. Melanchthon und die Universität: Zeitzeugnisse aus den halleschen Sammlungen. Halle: Martin-Luther-Universität Halle-Wittiteenberg. 127 s. ISBN 3-86010-516.
- SZABÓ, A. 2011. Párhuzamoséletrajzok: Leonard Stöckel – Szikszai Fabricius Balazs. (Bártfa – Sárospatak) In *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. ISBN 978-80-555-0315-8, s. 210 – 217.
- ŠKOVIERA, D. 1991. *Studia Stöckeliana humanistica*: habilitačná práca. Bratislava: FiFUK, 1991. s. 219.

Jana Gašparovičová (1967) pracuje na Katedre jazykovej prípravy Fakulty sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Vo svojej výskumno-vedeckej činnosti sa venuje oblasti jazykového vzdelávania, pedagogike a dejinám pedagogiky.
E-mail: jana.gasparovicova@ucm.sk

Recenzoval: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

ORGANIZÁCIA PIARISTICKÉHO KOLÉGIA V PODOLÍNCI V ROKOCH 1643 - 1782

Veronika Hašková

Abstrakt: Štúdia analyzuje organizáciu kolégia v Podolínci vedeného rehoľou piaristov (zbožnej školy i filozofického a teologického štúdia novicov) v rokoch 1643 – 1782, teda od založenia školy do preradenia kolégia do uhorskej provincie a následnej zmeny školy na Kráľovské vyššie gymnázium. V skúmanom období škola a kláštor boli v poľskej správe, keďže sa nachádzali na území zálohovanom poľskému kráľovi. V prvej časti štúdia opisuje organizáciu piaristických škôl, v druhej objasňuje založenie piaristického kláštora a školy v Podolínci. V tretej časti na základe analýzy matrik študentov, iných archívnych dokumentov a prevažne zahraničnej literatúry vysvetľuje organizáciu vzdelávania na zbožnej škole a v noviciáte.

Kľúčové slová: piaristi, zbožná škola, Podolíneec, organizácia vzdelávania

Úvod

Významnú úlohu pri rozvoji školstva a pestovaní vzdelanosti zohrali rehole. V ranom novoveku to bola hlavne Rehoľa jezuitov a Rehoľa piaristov. Práve tieto mali v 17. – 18. storočí najhustšiu sieť škôl nielen na našom území, ale aj v celoeurópskom priestore. Vytvárali tiež vlastné školské a organizačné poriadky, ktorými vo výraznej miere ovplyvnili ďalší vývoj, organizáciu a obsah vzdelávania stredných škôl v nasledujúcom storočí. Podstatne menej známou z tejto dvojice v slovenskom prostredí je Rehoľa piaristov. Ich prvá škola na našom území bola v Podolínci a rehoľníci ju viedli od jej založenia v roku 1643 dlhých 276 rokov. Kolégium sa stalo významným centrom kultúry a vzdelanosti.

Problematika existencie a činnosti tejto významnej školy a kláštora je dosiaľ nedostatočne spracovaná, sporadický záujem badať hlavne u slovenských odborníkov. Dejiny kolégia sú publikované v skratke prevažne v súvislosti s významným výročím.¹ Prvým slovenským autorom, prejavujúcim väčší záujem o činnosť piaristov v Podolínci, bol V. Ružička,² ktorý sa venoval charakteristike piaristického školského systému a krátko aj významnejším piaristickým školám na území Slovenska. Výskumné úsilie v niekoľkých čiastkových témach prejavil I. Chalupecký.³ M. Bizoňová⁴ opisuje okolnosti usadenia a pôsobenia piaristov v Podolínci v 17. storočí v rámci časti o reholiach na území Slovenska v 16. a 17. storočí.

Väčšiu pozornosť tematike venovali poľskí historici (M. Gotkiewicz⁵, J. Długosz⁶, M. J. Adamczyk⁷, P. Wierzbicki⁸), vedomí si významu a vplyvu kolégia na poľskú kultúru a vzdelanosť. Zároveň uskutočnili aj výskum niektorých parciálnych tém.

¹ KOLLÁR, P. (zost.). *Návrat k prameňom*. Prievidza : TEXTM Prievidza pre Kolégium piaristov v Prievidzi, 1992, 84 s.

² RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, 416 s. Piaristickému školstvu sa venujú s. 158-169, podolínskej škole s. 163-164.

³ CHALUPECKÝ, I. K organizácii oratória piaristov v Podolínci. In *Návrat k prameňom*. Prievidza : TEXTM Prievidza pre Kolégium piaristov v Prievidzi, 1992, s. 78-79; CHALUPECKÝ, I. Piaristické kolégium v Podolínci. In *Pogranicze Polsko-Słowackie – Pohranicie Poľsko Slovenské*. Nowy Targ : Związek Euroregio „Tatry”, 2002, s. 13-24.

⁴ BIZOŇOVÁ, M. Katolícka cirkev na území Slovenska v 16. a 17. storočí. In *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 145-182.

⁵ GOTKIEWICZ, M. Trzy wieki Kolegium Podolinieckiego (1642 - 1942). In *Nasza Przeszłość*, 1962, roč. 9, č. 1, s. 83-113.

Z celkového hľadiska sú najlepšie objasnené prvé desaťročia vývoja kolégia, k čomu prispeli staršie maďarské práce J. Visegrádiho⁹ a J. Gulyása¹⁰. Najúspešnejší rozvoj podolínskeho gymnázia možno badať najmä v 18. storočí, ale práve toto obdobie sa paradoxne vyznačuje takmer nulovým stavom doterajšieho bádania, pričom k danej problematike existuje pomerne rozsiahly pramenný materiál. Je roztrúsený v rôznych archívoch na území Slovenska,¹¹ Poľska (Archív poľskej provincie Rehole piaristov v Krakove, Národné múzeum v Krakove, materiály pochádzajúce z iných domov týkajúce sa problematiky podolínskeho kolégia: Národná knižnica vo Varšave, Hlavný archív starých dokumentov vo Varšave, Štátny archív v Nowom Saczi, Štátny archív v Krakove, oddelenie na Waweli). Väčšina pramenného materiálu sa nachádza v Centrálnom archíve Maďarskej provincie piaristov v Budapešti (niektoré kópie na mikrofilmoch aj v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti). Mnoho prameňov by sme našli aj v Generálnom archíve Rehole piaristov v Ríme, kam rehoľníci museli posielat' kópie všetkých významných dokumentov.

Práve nedostatočná pozornosť zo strany bádateľov nás motivovala preskúmať nepoznané skutočnosti. Cieľom tohto príspevku je objasniť a opísať premeny organizácie piaristického kolégia v Podolínci ako výchovno-vzdelávacej inštitúcie v rokoch 1643 – 1782.

1. Organizácia piaristických škôl v strednej Európe

Rehoľa piaristov, s úplným názvom Rád chudobných regulárnych klerikov Matky Božej zbožných škôl (*Ordo Clericorum Regularium pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*), či kratšie Rád zbožných škôl bol významným zabezpečovateľom katolíckej školskej edukácie v období novoveku. Zameriaval sa na edukáciu chudobných chlapcov. Pri tvorbe svojho systému škôl vychádzal zo školského systému jezuitských škôl *Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu* z roku 1599, ktorý platil až do zrušenia rádu v roku 1773. Určoval učebné osnovy i predpisy týkajúce sa škôl a školskej organizácie pre provinciála, rektora, prefekta štúdií, všetkých profesorov, jezuitských školastikov aj externých alumnov.

Piaristické školy, nazývané *zbožné školy*, boli organizované ako **deväťtriedne**. Mali tri triedy elementárne, ďalšie tri gramatické a tri humanitné a teologické.¹² Prvé tri triedy tvorili

⁶ DŁUGOSZ, J. Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu w latach 1643 – 1670. In *Rocznik zakładu narodowego imienia Ossolińskich*. Zv. 7. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademie nauk, 1972, s. 235-256; DŁUGOSZ, J. Szczęści uczniami szkoły pijarskiej w Podolińcu na Spiszu. In *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, Zv. 30, č. 2, 1975, s. 267-273; DŁUGOSZ, J. Sądeczanie w kolegium Pijarów w Podolińcu 1643 – 1670. In *Rocznik Sadecki*, 1993, zv. 21, s. 73-88.

⁷ ADAMCZYK, M. J. *Szkoły Pijarskie w Podolinie i ich związki z Polską 1643 – 1848*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995, 178 s.

⁸ WIERZBICKI, P. Szlachta w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1699 – 1711). In *Zeszyty sadecko-spiskie/Sandecko-spišské zošity*. Zv. 2. Nowy Sącz : Muzeum Okregowe w Nowym Sączu, 2007, s. 38-70. WIERZBICKI, P. Mieszkańcy „Państwa Muszyńskiego“ uczniami kolegium Podolinieckiego w latach 1699-1711. In *Almanach Muszyny 2008* [online]. Muszyna : Wydawnictwo „Almanachu Muszyna“, 2008, s. 105-109. [cit. 2013-2-15]. Dostupné na internete: <<http://almanachmuszyny.pl/spisy/2008/MIESZKANCY%20PANSTWA%20MUSZYNSKIEGO.pdf>>.

⁹ VISEGRÁDI, J. *A podolini piarista rendház története (1642 – 1702)*. Budapest : Stephaneum Nyomda R. T., 1909, 49 s.

¹⁰ GULYÁS, János. *A podolini piarista kollégium története*. Budapest : Palaestra Calasanctiana, 1933, 58 s.

¹¹ Hlavne v Štátnom archíve (ďalej len ŠA) v Levoči, fond Piaristi v Podolínci 1634 – 1879 a ďalšie venované Spišskej župe; ŠA v Levoči, pobočka Stará Lubovňa, fondy Magistrát mesta Podolíneč (1244 – 1896), Základná deväťročná škola v Podolínci (1877 – 1993). V štátnom archíve (ŠA) v Košiciach, fond Hlavné riaditeľstvo školského obvodu v Košiciach, oddelenie Vyššie gymnázium v Podolínci. V ŠA v Nitre je uložený veľmi malý fond Piaristi v Podolínci v 1820 – 1832 (Jeho obsahom je iba poštová kniha).

¹² RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*. Bratislava : SPN, 1974. s. 160.; ZEMEK, M. – BOMBERA, J. – FILIP, A. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631 – 1950*. Prievidza: TESTM pre Kolégium piaristov v Prievidzi, 1992, s. 99.

elementárnu školu, gramatické a humanitné triedy šesťtriedne gymnázium. Organizáciou boli podobné jezuitským latinským školám, ktoré poskytovali stredoškolské vzdelanie rovnako v šesťtriednych školách organizačne podobných Sturmovmu štrassburskému školskému poriadku protestantských škôl. Jezuitské **šesťtriedne gymnáziá** boli niekedy označované aj ako päťstupňové.¹³

Organizáciu piaristických škôl určovalo okrem iného rozhodnutie generála rehole: *Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali*¹⁴ (*Metóda alebo plán štúdia z generálnej kapituly pre zahraničie*) z roku 1694, ktoré kodifikovalo zaužívaný systém.¹⁵

Rovnaké princípy boli vydané o štyri roky neskôr ôsmym generálom piaristov, profesorom Giovannim Francescom Focim¹⁶ (generálom v r. 1692 – 1699) a boli to vlastné pravidlá, ktoré zhrnul ešte zakladateľ rehole Jozef Kalazanský. Aj s vysvetlivkami ich vydal v Ríme v r. 1698. Tvoria ich tridsaťdva bodov, zahŕňajúcich ustanovenia o obsahu a spôsobe vyučovania, používaných učebniciach, povinnostiach prefekta.

Organizácia zbožných škôl, ich riadenie a obsah vzdelávania podliehali totiž rozhodnutiam generála rehole a generálnej kapituly. Otec *generál* bol najvyšším predstaveným rehole a stál na čele všetkých zbožných škôl vo svete. Bol volený na generálnej kapitule rovnako ako jeho asistenti. Generáli sídlili v materskom dome a Kostole sv. Pantaleona v Ríme.¹⁷ Tu pôsobil aj generálny archivár, historiograf a knihovník rehole. Najdôležitejšími udalosťami v reholi boli zasadnutia generálnej kapituly konané každý šiesty rok v Ríme. Povinnosťou generála samotného, prípadne jeho zástupcu, bola navštíviť jednotlivé provincie.¹⁸

Niektoré nariadenia pre školy vydával provinciál a provinciálna kapitula. Povinnosťou *provinciála* bolo riadiť celú provinciu, starať sa o všetky záležitosti šírenia, štruktúry a fungovania zbožných škôl i navštevovať domy a kolégiá provincie. Ak tak nemohol urobiť sám, mal za seba poslať náhradu. Na riadení provincie sa ako poradný orgán podieľalo tiež *provinciálne dikastérium*, skladajúce sa zo štyroch konzultorov a štyroch asistentov.¹⁹ Hospodárske a ekonomické záležitosti provincie mal na starosti *prokurátor*. Dôležitým spojivom v organizácii rehole boli *provinciálne kapituly*, konané každý tretí rok. Každý dom musel za seba vyslať svojho zástupcu nazývaného *vocalis*, ktorým bol rektor a vicerektor kolégia. Zástupcom na kapitule mohol byť len ten, kto bol minimálne sedem rokov po večných sľuboch a zároveň minimálne tri roky kňazom. Členmi provinciálnej kapituly boli: predstavený provincie (provinciál), jeho asistenti, rektori domov a kolégií v danej provincii, majster novicov (magister novicov) a vyslaní zástupcovia – *vocalisti*. Na zasadnutiach provinciálnej kapituly sa rokovalo o návrhoch jednotlivých domov, riešili sa otázky súvisiace s celou provinciou, volili sa asistenti provinciála a dvaja *vocalisti* na generálnu kapitulu. Uznesenia sa vzťahovali hlavne na poslanie rehole, na výchovno-vzdelávaciu činnosť rehoľníkov a na ich vnútorný rehoľný život.

¹³ MÁTEJ, J. a kol. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1976, s. 61.

¹⁴ Bolo súčasťou konštitúcie rehole: *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus Ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulum Generalium*, 1793, s. 164-170. Konštitúcia z roku 1793 obsahovala aj novší dokument s rovnakým názvom z roku 1718.

¹⁵ RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*. Bratislava : SPN, 1974. s. 160.; ZEMEK, M. – BOMBERA, J. – FILIP, A. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631 – 1950*. Prievidza : TESTM pre Kolégium piaristov v Prievidzi, 1992, s. 99.

¹⁶ Preklad tohto dokumentu je súčasťou štúdie: SVÁTEK, J. *Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. storočí*. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*. Přerov : Vlastivědný ústav v Přerově, 1979, s. 78-106.

¹⁷ Tu sídli až dodnes.

¹⁸ VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda r. t., 1909, s. 45-47.

¹⁹ VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda r. t., 1909, s. 45-46.

Územie strednej Európy patrilo do nemeckej provincie (*Germania*). V nej bol prvý známy školský poriadok vydaný provinciálnou kapitulou už v roku 1662. Od všeobecne platného poriadku rehole sa líšil iba v niektorých ustanoveniach týkajúcich sa školského vyučovania, učebných kníh, prázdnin i nedeľných a sviatočných kresťanských cvičení.²⁰ V dobe jeho vydania existoval na našom území iba kláštor v meste Podolíneec, ktorý bol spolu s ďalšími spišskými mestami zálohovaný poľskému kráľovi (od roku 1412 do roku 1772), a preto spolu s ďalšími poľskými kláštorami patrilo do spomínanej nemeckej provincie, nazývanej neskôr nemecko-poľskou provinciou. Od provincie *Germania* sa v roku 1662 oddelilo poľské územie a vznikla samostatná poľská provincia, do ktorej patrilo aj kolégium v Podolínci.

Krátko po vytvorení uhorskej viceprovincie (1692) vypracoval jej predstavený a vicegenerál rehole Lukáš Mösche²¹ v roku 1695 školský poriadok pre piaristické školy v Uhorsku – *Ordo studiorum in viceprovincia Nostra Hungarica (Školský poriadok pre našu viceprovinciu uhorskú)*²². Väčší dôraz kládol na metodiku vyučovania a vyžadoval, aby žiaci dobre prospievali.²³ Spomenutý školský poriadok sa však nevzťahoval na kolégium v Podolínci, pretože sa nachádzalo na území zálohovanom poľskému kráľovi, a teda patrilo do poľskej správy a po rozdelení provincie *Germania* v rokoch 1662 – 1782 do poľskej provincie.

Na čele každého kolégia stál *rektor*.²⁴ Volený bol zvyčajne na jeden rok. Jeho zástupcom bol *vicerektor*. Počas neprítomnosti vicerektora mal rektor právo vymenovať niekoho z rehoľníkov za svojho zástupcu, jeho kompetencie boli však obmedzené. Menšie domy bez školy sa nazývali rezidencie a na ich čele stál *superior*. Vnútornú správu školy a dozor nad vyučovaním, žiakmi a učiteľmi mal na starosti *prefekt školy (praefectus)*.²⁵ Zvyčajne to bol páter, ktorý vyučoval už dlhšiu dobu vo vyšších triedach. Do funkcie bol ustanovovaný na jeden rok, výnimočne zotrval v úrade aj niekoľko rokov. Rozhodoval aj o prospechu žiakov, dozeral na ich správanie, riešil disciplinárne prípady, zariadil skúšky (*exámen*), ktoré sa konali v novembri a po Veľkej noci.²⁶

²⁰ ZEMEK, M. – BOMBERA, J. – FILIP, A. *Piaristé v Čechách, na Morave a ve Slezsku 1631 – 1950*. Prievidza : TESTM pre Kolégium piaristov v Prievidzi, 1992, s. 99.

²¹ Lukáš Mösche (28.8.1651 Mohuč, Nemecko – 25.3.1701 Mikulov, Česko) bol prvým viceprovinciálom uhorskej provincie. Pričinil sa o oddelenie rehoľných domov v Uhorsku (dnešnom Slovensku) od poľskej provincie a vytvorenie uhorskej viceprovincie. Bol výborným matematikom, v r. 1697 vyšla jeho učebnica elementárnej matematiky *Aritmeticus practicus* (Trnava 1697) a v rukopise zostala *Bibliotheca mathematica (Matematická knižnica)*. Bol literárne činný, písal básne, príležitostné ódy a elégie, vytvoril dve divadelné hry. Viac pozri: HAŠKOVÁ, Veronika. 2013. Významné osobnosti podolínskeho piaristického školstva z radov učiteľov. In *Acta theologica et religionistica*. [online]. č. 1, roč. II., 2013. Dostupné na: <<http://www.unipo.sk/public/media/17379/Acta%20theologica%20et%20religionistica%201-%202013.pdf>>. s. 37-38.

²² Uložený v Centrálnom archíve Maďarskej provincie piaristov (ďalej len CAMPP) v Budapešti, fond Archivum Provinciae Hungariae vetus, odd. Studiorum systema, fasc. 2, č. 1.

²³ ČIČAJ, V. Kultúrny život. In MATULA, V. – VOZÁR, J. (zost). *Dejiny Slovenska II*. Bratislava : VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987. s. 287.; RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*, s. 161-162.

²⁴ Do r. 1657 sa nazýval minister, riadil správu domu a vykonával bezprostredný dohľad nad školou a vyučovacím procesom.

²⁵ Stanovoval to bod č. 2 Kalazanského pravidiel vydaných generálom rehole Giovannim Francescom Focim v r. 1698. SVÁTEK, Jozef. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. storočí. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*. Přešov : Vlastivědný ústav v Přešově, 1979. s. 82.

²⁶ VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda r. t., 1909, s. 45-46.

Piaristické zbožné školy boli vo všeobecnosti organizované ako deväťtriedne. Prvé tri boli **elementárne triedy**. Podľa *Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali z roku 1694*²⁷ sa nazývali:

1. *infima legentium* – prvá elementárna trieda, v ktorej žiaci nadobúdali základy viery, zbožnosti a učili sa písmeňá abecedy,
2. *media legentium, scribentium et juxta faciliores Aritmeticae regulas*, – druhá trieda, učili sa v nej aj počítat',
3. *suprema Aritmeticae* – viedla k schopnosti výborne písať a ovládať všeobecnú aritmetiku.

V prvej polovici 18. storočia sa táto trieda pravdepodobne neotvárala a žiaci priamo pokračovali v štúdiu na gymnáziu, alebo sa nahrádzala triedou *schola parva*, o čom svedčí ustanovenie generálnej kapituly z roku 1748 zdôrazňujúce povinnosť zavádzať triedu aritmetiky.²⁸

Podľa J. Valacha²⁹ trieda *schola parva* nenahrádzala triedu *arimeticae*, ale nasledovala po nej ako štvrtá elementárna trieda. Po absolvovaní spomenutých štyroch tried (*schola legandi, skribendi, suprema Aritmeticae a schola parva*) mohol študent ukončiť školu ako absolvent nižšej piaristickej školy.

Štvrtou triedou sa začínal najnižší **stupeň gramatiky**. Podľa *Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali z roku 1694*³⁰ ňou bola *infima Grammaticae*. Následná trieda niesla názov *media Grammaticae* a šiestou v poradí bola *suprema Grammaticae*.

V posledne spomenutej, šiestej triede gymnázia, sa cvičil krasopis a koncipovanie úradných listov. Bola to pomerne náročná trieda, k čomu prispelo aj osvojovanie a zdokonaľovanie matematických úkonov ako zlomky, úroky, úmery. Súčasne sa žiaci krátkym a hravým spôsobom zdokonaľovali v rečníctve a poézii, učili sa dejepis, zemepis a tak ako vo všetkých ročníkoch aj náboženstvo.³¹

Siedmou triedou bola trieda *Humanitatis*, v ktorej sa zdokonaľovala gramatika, opakovalo a precvičovalo sa učivo, pozornosť sa venovala oboznamovaniu s písaním listov, cvičili sa počiatkové znalosti rečníctva (*progymnasmata*), vyučovali sa trópy a básnické figúry, ktoré sa precvičovali na niektorých rečiach gréckych autorov. Študenti sa tu podobne ako ich rovesníci v humanitných triedach jezuitských škôl učili latinskú vetnú skladbu (syntax) v spojení s čítaním vhodných autorov.³²

V ôsmej triede sa vyučovala doobeda rétorika (*Rhetoricae*) a poobede poetika (*Poesis*) podľa krátkej a jednoduchej metódy vyučovania. Okrem toho sa dvakrát týždenne prednášali

²⁷ *Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali 1694-instituta*. In *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus Ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulorum Generalium*. Barcinona : Regia Francisci Suria et Burgada, 1793, s. 169.

²⁸ SKŘIVÁNEK, M. *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*. Pardubice : Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, 2008, s. 86, poznámka č. 40.

²⁹ VALACH, J. *Piaristi v Prievidzi 1666 – 1950/1990*. In KOLLÁR, P. *Piaristi v Prievidzi 1666 – 1996*. Prievidza : Kolégium piaristov, 1996, s. 38-39.

³⁰ *Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali 1694-instituta*. In *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus Ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulorum Generalium*, 1793, s. 169-170.

³¹ RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*, s. 160.

³² Podľa: *Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali 1694-instituta*. In *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus Ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulorum Generalium*, 1793, s. 169-170.

časti z histórie (svetskej, nie cirkevnej dejiny) a geografia. Deviata trieda niesla názov *Morali Theologia*.³³

V gramatických triedach sa žiaci učili základom latinskej gramatiky podľa piaristickej učebnice *Institutiones grammaticae* (Florenca, 1681) od piaristu profesora Ambróza. Už v gramatických triedach čítali zhodne ako na jezuitských gymnáziách výňatky z Cicerových listov, M. T. Cicera (napr. v triede gramathica dielo *De amicitia*/O priateľstve). Na piaristických školách ďalej pracovali s dielami Publia Vargilia Mara (*Eclogae selectae*/Vybrané eklogy – menšími básňami a *Excerpta ex Georgicis*/Výber z diela Georgica),³⁴ memorovali druhú kapitolu Canisia a i.³⁵ Po latinsky memorovali prvý oddiel Canisiovho katechizmu.³⁶ Po častiach sa tiež učili naspamäť Komenského Bránu jazykov.

V humanitných triedach čítali diela rímskych a gréckych klasických autorov, čím bol ich obsah vyučovania podobný humanitným triedam jezuitských gymnázií i vo vyšších triedach protestantských škôl. Študenti na piaristických školách sa v týchto triedach mali oboznámiť s klasikmi latinskej literatúry: čítali a interpretovali diela Ovídia, Marca Valeria Martialisa, M. T. Cicera (dielo *De officiis*/ O povinnostiach, *Orationes selectae*/Vybrané reči), P. Vergília Mara (*Aeneis*), Quinta Flaccusa (*Odae selectae*/Vybrané ódy), Tacita, historické diela T. Lívia a Q. Curtia Rufa.³⁷

V najvyššej triede nazvanej **philosophi** bola filozofia vyučovaná od úplných základov na základe diel Tomáša Akvinského. Pozostávala z troch častí: logika, fyzika a metafyzika. Výučba prebiehala nielen v teoretickej ale aj v praktickej rovine, ktorá bola uskutočňovaná rozborom diel filozofov a teológov. Študenti mali tiež povinnosť, aby počas obeda viedli a organizovali odborné diskusie.³⁸

Aj keď piaristi organizovali školy podľa predpisov generála rehole a na všetkých používali jednotné učebnice,³⁹ nepostupovali úplne podľa schémy, ale vyučovanie prispôbovali miestnym podmienkam.⁴⁰ Názvy, poradie i počet tried sa trochu líšia, napr. aj „*classis arithmetices sa na viacerých miestach zaviedol ako doplnkový kurz pre žiakov prichádzajúcich z iných škôl.*“⁴¹

³³ Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali 1694-instituta. In *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus Ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulum Generalium*, 1793, s. 169-170.

³⁴ Stanovoval to bod č. 12 Kalazanského pravidiel vydaných generálom rehole Giovannim Francescom Focim v r. 1698. SVÁTEK, J. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. storočí. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*. Přerov : Vlastivědný ústav v Přerově, 1979. s. 82.

³⁵ ZEMEK, M. – BOMBERA, J. – FILIP, A. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631 – 1950*. Prievidza : TESTM pre Kolégium piaristov v Prievidzi, 1992, s. 101.

³⁶ ZEMEK, M. – BOMBERA, J. – FILIP, A. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631 – 1950*. s. 101.

³⁷ Stanovoval to bod č. 13 a 14 Kalazanského pravidiel vydaných generálom rehole Giovannim Francescom Focim v r. 1698. Bod č. 13 „...sa čítajú klasickí autori: Marcus Tullius Cicero „De officiis“ (O povinnostiach), Publius Vergilius Maro „Aeneis“, Quintus Flaccus „Odae selectae“ (Vybrané ódy) a dejepisec Quintus Curtius Rufus so stálym zreteľom na pravidlá doposiaľ naučené. Vyučuje se listovému slohu latinčiny a materského jazyka i náuke o trópoch... a o figúrach. Ďalej sa vyučuje klasické gréčtina.“ SVÁTEK, Jozef. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. storočí. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*. Přerov : Vlastivědný ústav v Přerově, 1979. s. 82.

³⁸ VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda R. T., 1909, s. 26. GULYÁS, J. *A podolini piarista kollégium története*. Budapest : Palaestra Calasanciana, 1933, s. 31, 34.

³⁹ Stanovoval to tiež bod č. 16 Kalazanského pravidiel: „Na všetkých piaristických gymnáziách má byť zachovaný rovnaký spôsob vyučovania a majú byť zavedené totožné učebnice, aby učiteľ, ak je preložený z jedného gymnázia na druhé, mohol pokračovať bez ťažkostí vo vyučovaní na novom pôsobisku.“ SVÁTEK, Jozef. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. storočí. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*. Přerov : Vlastivědný ústav v Přerově, 1979. s. 82.

⁴⁰ VISEGRÁDI, J. *A Podolini Piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda r. t., 1909. s. 37.

⁴¹ RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*, s. 160.

V obsahu vyučovania sa piaristi nevyhýbali vtedajším filozofickým prúdom a pomerne pružne uplatňovali dobové požiadavky. Reformné snahy v obsahu vzdelávania sa prejavili v polovici 18. storočia. V roku 1757 vypracoval Ján Cörver⁴² pre uhorské školy školský systém *Methodus instituendae juventutis apud scholas Pias*.⁴³ Norma stanovila vyučovanie počtov a geometrie vo všetkých nižších triedach a vo filozofickej triede aritmetiku, algebru, praktickú geometriu, civilné a vojenské stavitel'stvo a fyziku.⁴⁴ Platila pre domy v Uhorsku až do vydania *Ratia educationis* (1777). Z teritória súčasného Slovenska do uhorskej provincie patrili všetky okrem kolégia v Podolínci, ktorý do roku 1782 patril do poľskej provincie. Išlo o školy a domy v Prievidzi (kláštor založený v roku 1666), Brezne (1673), Sv. Jure (1685), Nitre (1701), Krupine (1720), Ružomberku (1729), Sabinove (1740). Do roku 1711 pôsobili piaristi v Uhorsku len na území terajšieho Slovenska.

Neskôr rehoľníci z Rádu piaristov vyučovali aj na Collegium Oeconomicum v Senci (1763), prvej vyššej ekonomickej škole v Európe. Po zrušení Rehole jezuitov prevzali pedagogickú činnosť v ich školách v Banskej Štiavnici a Trenčíne.

2. Založenie piaristickej školy v Podolínci

Najstarším sídlom piaristov na zemi dnešného Slovenska bol Podolíneec. Prví rehoľníci z Rádu zbožných škôl sem prišli **20. novembra 1642** na pozvanie starostu zálohovaných spišských miest Stanislava Lubomirského.⁴⁵ Jeho zámerom bola rekatolizácia spišského územia, na ktorom sa vďaka prítomnosti nemeckého obyvateľstva udomácnili myšlienky rekatolizácie veľmi skoro a vo veľkom rozsahu. Hneď na druhý deň, 21. novembra 1642, provinciál miestnej provincie (*Germanicae*) Onophrius Conti⁴⁶ a rektor domu v Lipníku Franchi (Ján Dominik Franko od sv. Kríža) prevzali pred krakovským hradným zhromaždením zakladaciu listinu. **Slávnostná inaugurácia** sa konala podľa štátnych zákonov v dátume vybranom ešte v prvej polovici novembra **10. decembra 1642**. Zúčastnil sa na nej spišský prepoš, varadínsky biskup Ladislav Hoszutothy, kanonici z krakovského biskupstva Krištof Sapelius a Mikuláš Obowski (Oborski), provinciál Onophrius Conti, miestny kňaz, zástupcovia magistrátu mesta, zástupca krakovskej univerzity, členovia podolínskeho domu a mnoho ďalších hostí.⁴⁷ **Rektorom domu** a novicmajstrom (magister novicov) sa stal P.

⁴² Celým rehoľným menom Ján Cörver Nepomúcky od Matky Božej (Ioannes Nep. Cörver L. B. a Matre Dei, 16. 9. 1715 Turňa – 12. 8. 1773 Viedeň). Študoval v Ríme a potom tam aj prednášal matematiku a filozofiu. V rokoch 1751 – 1756 bol prokurátorom provincie, následne praepositurom provincie. V rokoch 1761 – 1766 pôsobil aj ako riaditeľ továrne. LÉH, I. - KOLTAI, A. - BALANYI, G. *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666-1997*. Budapest : Magyar Piarista Tartományfőnökség, Magyar Egyháztörténeti Encyklopédia Munkaközösség, 1998, s. 74.

⁴³ Uložený v CAMPP, fond Archivum Provinciae Hungariae vetus, odd. Studiorum systema, fasc. 2, č. 2.

⁴⁴ MÁTEJ, J. a kol.. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 159.

⁴⁵ Stanislav Lubomirski (1583 – 17.6.1649) od r. 1597 sączský, 1605 spišský, 1614 sądomiersky, 1633 krepický a zatorský, 1635 niepoľomický starosta, 1616 šafár kráľovského vojska, 1619 zástupca litovského hajtmána, 1621 hajtman, 1625 ruský, 1638 krakovský vojvoda. Majetky tzv. spišského zálohu a funkciu spišského starostu zdedil po otcovi. Patril k najbohatším poľským magnátom svojej doby. Vlastnil 290 dedín, solné bane vo Wieliczke, obchod s obilím. V r. 1647 mu rakúsky cisár Ferdinand III. udelil titul knieža Svätej rímskej ríše. *Slovenský biografický slovník*, III. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 431.

⁴⁶ Onophrius de Comitibus a S. Sacramento Conti (nazývaný skráteno Conti), 1606 v Neapole - 1686. Pochádzal zo šľachtickej grófskej rodiny Comitibus, z rodu Agnani. V Taliansku zastával viacero rehoľných úradov, až kým ho v roku 1638 vymenovali za hlavu nemeckej provincie. Vzdelaním a vyberanými spôsobmi si získal priazeň rakúskych cirkevných i svetských hodnostárov. Zaslúžil sa o výstavbu piaristickej kolégia nielen v Podolínci ale aj vo Varšave a o desaťrocie neskôr v Slanom (1658) v dnešných Čechách. Pozri: BARTUŠEK, V. Piarista P. Onophrius Conti a Sanctissimo Sacramento. In *Časopis Společnosti přátel starožitností*, zv. 118, č. 4, 2010, s. 231-240.

⁴⁷ VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda r. t., 1909, s. 13.

Ioannes Domicus Franchi a S. Cruse (Ján Dominik Franko od sv. Kríža, 1596 – Rím – 29.7.1662 Podolíneč)⁴⁸, vlastným talianskym priezviskom Franchi, ktorý túto funkciu predtým zastával v Lipníku.⁴⁹

Piaristi sa v súlade so svojím poslaním, ktorým je starostlivosť o východu detí, snažili sa čo najskôr otvoriť v Podolínci zbožnú školu. Aj zakladateľovi Stanislavovi Lubomirskému (1583 – 1649) záležalo na vybudovaní dobrej školy. Prisľúbil vybudovať veľkolepé kolégium, ktorého stavba sa začala na jar 1643 a postupovala veľmi intenzívne. Súčasne na nej pracovalo aj dvadsať murárov a šesťdesiat nádenníkov.⁵⁰ Stavba novej budovy kláštora a školy bola ukončená v roku 1648 a 28. júna 1648 sa konala slávnostná posviacka priestorov.⁵¹ Rehoľníci sa do nej presunuli 12. júla v popoludňajších hodinách slávnostne s modliacim sa sprievodom.⁵²

Do postavenia budovy bola škola dočasne umiestnená na hrade v dvoch pristavaných miestnostiach jeho dvora. Štúdium pre svetskú mládež a deti sa začalo sedem mesiacov po príchode rehoľníkov. Prví študenti sa u rehoľníkov hlásili ešte pred otvorením, už 9. júna 1643. Bol to deväťročný Aleksy Frydrychowski, syn šľachtica z Kleszczowa v Krakovskom kraji a dvanásťročný šľachtic Štefan Piszowski z Piszowice v provincii Sadackej.⁵³

Slávnostné otvorenie školy sa konalo 18. júna 1643. Najprv boli otvorené len **dve triedy**: *schola legendi*, ktorej prvým učiteľom bol fráter *Lucas Kováč S. Ludovico*, a *schola gramatica*, ktorej učiteľom sa stal *P. Augustinus a S. Carlo*. Jej celý názov bol *Scholae Latinae scilicet Principiorum et Grammaticae*.⁵⁴ Bola to teda latinská škola. Potreba školy a záujem o ňu boli veľké, o čom svedčí aj počet študentov. Hneď v prvý rok sa prihlásilo 189 žiakov.⁵⁵

3. Organizácia vzdelávania na piaristickom kolégiu v Podolínci

3.1 Organizácia zbožnej školy v Podolínci

Pri vzniku školy v Podolínci boli jednotlivé triedy otvárané postupne. Prvý rok mala dve triedy, najnižšiu triedu zbožných škôl *schola legendi* a *schola gramatica* (tretia trieda zbožných škôl), ktorá podľa všetkého pozostávala z oddelení s obsahom učiva nižších

⁴⁸ Úrad rektora kolégia v Podolínci vykonával v rokoch 1642 – 1659. Predtým postupne zastával funkcie: rektor domu v Duchesca, mesiac v Cosenza, potom Palerme, provinciál Palermskej provincie. Generálna kapitula v r. 1641 ho vymenovala za rektora kláštora v Lipníku a novicmajstra. Vedel jednať so šľachticmi a fundátormi, s ktorými udržiaval kontakty. Počas pôsobenia v Podolínci, veľa úsilia venoval výstavbe novej budovy a popri tom viedol aj prestavbu užívaných priestorov na hrade. Rozbehol fungovanie školy a počas jeho riadenia boli postupne otvorené triedy až po filozofický kurz, ktorý tvorili prednášky profesora Krakovskej akadémie, Kazimíra Pietraszkiwicza. Popri tom sa postaral aj o zabezpečenie možnosti študovať najchudobnejším žiakom a pri kláštore podporoval žobrákov. Služiť chudobným bolo jeho veľkou radosťou. Od mája 1659 bol vymenovaný za provinciála Nemecko-poľskej provincie. Po jej rozdelení v r. 1662 bol poľským provinciálom. Počas vykonávania tejto funkcie sa usiloval o zriadenie formačného domu v Krakove. Jeho snahu sa podarilo zrealizovať jeho nástupcovi krátko po jeho smrti. Venoval sa aj maľovaniu. FRIEDREICH, E. *Franco János élete*. Vác, 1908.

⁴⁹ FRIEDREICH, E. *Franco János élete*. Vác, 1908.

⁵⁰ FRIEDREICH, E. *Franco János élete*. Vác, 1908. s. 24.

⁵¹ ŠA v Levoči, fond Služnovský úrad v Starej Ľubovni (1850-1922), odd. Administratívne písomnosti, šk. 18, inv. č. 67, sign. 1910/1859 (B/b 1859), *Brevis Notitia*; VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda r. t., 1909, s. 15.

⁵² ŠA v Levoči, fond Služnovský úrad v Starej Ľubovni (1850 - 1922), odd. Administratívne písomnosti, šk. 18, inv. č. 67, sign. 1910/1859 (B/b 1859), *Brevis Notitia*.

⁵³ DŁUGOSZ, J. Százacy uczniami szkoły pijarskiej w Podolińcu na Spiszu. In *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 1975, zv. 30, č. 2, s. 269.

⁵⁴ GULYÁS, J. *A podolini piarista kollégium története*. Budapest : Palaestra Calasanciana, 1933, s. 8.

⁵⁵ DŁUGOSZ, J. Százacy uczniami szkoły pijarskiej w Podolińcu na Spiszu. In *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 1975, zv. 30, č. 2, s. 269.

gramatických tried. Žiaci sa v nej učili latinský jazyk, čítanie, písanie, správnu výslovnosť a gramatiku.

Čoskoro postupne pribudli ďalšie triedy, vrátane tried *arithmetica* (1645), *syntaxista* (1646), *poeta* (1648), *rhetorica* (1651).

V roku 1648 bolo otvorené filozofické štúdium poskytujúce najvyšší stupeň vzdelania. Stalo sa tak v snahe zmierniť účinky silnej konkurencie v podobe jezuitskej školy zriadenej v Spišskom Podhradí. Preto sa na začiatku roku 1648 rektor J. D. Franco pokúsil u S. Lubomirského získať 100 toliarov na pokrytie výdavkov na chod filozofického štúdia (*Cursum Philosophiens*) a tak zatriktívniť podolínsku školu.⁵⁶ Išlo o dvojročný kurz, začal fungovať 20. mája 1648. Filozofiu prednášal Matthia Casimiro Pietraszkwic, doktor Krakovskej akadémie, ktorého získali prostredníctvom samotného fundátora S. Lubomirského. Podľa vôle Lubomirského sa na prednáškach z filozofie mohli popri rehoľníkoch zúčastniť aj študenti vyšších tried gymnázia, ktorí dosiahli dobré výsledky vo vede. Skúšky skladali v prítomnosti podstarostu, aby nedochádzalo k akejkoľvek diskriminácii zo strany rehoľníkov.⁵⁷

Filozofia sa vyučovala od úplných základov. Dialo sa tak na základe diel Tomáša Akvinského. Pozostávala z troch častí: logika, fyzika a metafyzika. Vyučovanie prebiehalo nielen v teoretickej ale aj v praktickej rovine, ktorá bola uskutočňovaná rozborom diel filozofov a teológov. Študenti mali tiež povinnosť, aby počas obeda viedli a organizovali odborné diskusie.⁵⁸ To podľa Visegrádiho⁵⁹ určovalo uznesenie č. 43 z roku 1682.

Začiatkom 50. rokov 17. storočia fungovala v Podolínci kompletná zbožná škola. **Do roku 1670 mala triedy:** *Parva/Parvistae* (spájala tri elementárne triedy⁶⁰), *Principia*, *Gramatica Syntaxistae (Suprema Gramatica)*, *Poeta*, *Rhetores*. Bolo to teda šesťtriedne piaristické gymnázium a elementárne vzdelanie poskytované v triede *schola legendi*.⁶¹ Súčasne na kolégiu fungovalo aj filozofické štúdium.

V rokoch 1671 – 1673 bolo vyučovanie prerušené. Prvou, menej pravdepodobnou príčinou je zničenie časti kláštora silným požiarom z 28. 2. 1669, druhou, hlavnou, neistá politická situácia. Vyučovacie procesy boli obnovené v roku 1673.

V 90. rokoch 17. storočia mala škola triedy *infimista*, *parvistae*, *principista*, *grammatista*, *syntaxista*, *poeta*, *rhetorica*. Od roku 1692 aj novú triedu, triedu *germani* (*germanicae*). Ako názov prezrádza, vyučovali sa v nej základy nemeckého jazyka a nemecká gramatika. Bola zaradená pred triedu *infimista*. Podľa katalógu študentov⁶² v čase, keď sa otvárala trieda *germani*, trieda *arithmetica* nejestvovala. Od školského roku 1742/43 sa trieda *germani* neotvárala.⁶³

Triedy *germanicae* a *ariteticae*, prípadne *Germani & Arithmeticae*, navštevovali aj starší či dokonca dospelí študenti, alebo tí, ktorí skončili školu neúplne a predtým, ako by ju

⁵⁶ DŁUGOSZ, J. Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu w latach 1643-1670. In *Rocznik zakładu narodowego imienia Ossolińskich*. zv. 7. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1972. s. 241.

⁵⁷ CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. č. 1, Lib. 5, *Liber Archivi Collegii Podoliniensis Scholarum Piarum, in quo origin, foundationes Collegii...1642-1702*, s. 205-206; CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. č. 7, Lib. 23, *Nomina discipulorum Podolini Scholas Piasapud R. Patres Pauperes frequentantium*, s. 205.

⁵⁸ VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*. Budapest : Stephaneum nyomda R. T., 1909. s. 26.; GULYÁS, J. *A podolini piarista kollégium története*. Budapest : Palaestra Calasanciana, 1933. s. 31, 34.

⁵⁹ VISEGRÁDI, J. *A Podolini piarista rendház története*, s. 26.

⁶⁰ DŁUGOSZ, J. Uczniowie kolegium Pijarskiego w Podolińcu w latach 1643 – 1670, s. 249.

⁶¹ Údaje spracované na základe kalatógu študentov: CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. č. 7, Lib. 23. *Nomina discipulorum Podolini Scholas Pias apud R. Patres Pauperes frequentantium ab Anno 1643*. 220 s.

⁶² CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. 7, Lib. 24, *Catalogus studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, Pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643*, s. 107.

⁶³ Podľa: CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. č. 7, Lib. 25, *Nomina studiosorum scholarum nostrarum ab Anno 1696*, s. 158-160.

boli natrvalo opustili, si chceli osvojiť pre prax a život potrebné zručnosti. Stávalo sa aj opačne, že študenti túto triedu zanechali a pokračovali v štúdiu v normálnych triedach.⁶⁴

Trieda *philosophi* sa v 90. rokoch 17. storočia neotvárala. Následne fungovala nepravidelne, až v rokoch 1701/02 – 1708/09, 1713/14 – 1718/19, 1721/22 – 1722/23, 1725/26 – 1729/30. V školskom roku 1730/31 ju na rok nahradila trieda *theologi*, potom bola do roku 1759 otváraná zriedkavo.

V druhej polovici 18. storočia, od roku 1759/60 do roku 1782, prebiehalo vyučovanie v triede *philosophi* pravidelne každý rok a trieda sa tešila pomerne stálemu záujmu (priemerne 16 žiakov ročne). Bola určená najmä kandidátom kňazstva, ale študovala na nej aj laická mládež.

V Podolínci bola vyučovaná aj **teológia**, čo predstavovalo najvyšší stupeň vzdelávania. Minimálne v rokoch 1730/31 – 1733/34 jestvovala trieda nazvaná *theologi*. V rokoch 1743/44 – 1744/45 a 1754/55 ju nahradila konkrétna trieda *theology morales*.⁶⁵ Vyučovanie bolo určené rehoľníkom pripravujúcim sa na kňazstvo (viac nižšie pri opise noviciátu).

Špeciálnou triedou bola trieda **aritmetica**, ktorá pripravovala na prácu a život. Viedla k osvojeniu si základných početných úkonov a koncipovania písomností. Nutnosť pripravovať žiakov na praktické povolanie zdôrazňuje aj dekrét generála rehole Jána Františka od sv. Petra z roku 1692. S týmto zámerom sa väčšia pozornosť venovala počtom, nacvičovalo sa písanie listov, žiadostí, blahoželaní a pod.⁶⁶ Dbalo sa na to, aby v tejto triede vyučoval len skúsený a rozhladený učiteľ. Piaristi venovali vyučovaniu aritmetiky oveľa väčší priestor ako v iných vtedajších školách. Vyučovali ju aj vo všetkých triedach a to im prinieslo veľkú popularitu.⁶⁷

V 40. rokoch 18. storočia nefungovala trieda *arithmetica* ani v ďalších kolégiách, o čom svedčí ustanovenie generálnej kapituly z roku 1748, zdôrazňujúce povinnosť zavádzať triedu aritmetiky.⁶⁸ Aj napriek tomuto odporúčaniu sa v Podolínci neotvárala.⁶⁹

Vyššie opísaný systém vzdelávania fungoval v praxi na Podolínskej piaristickej škole do roku 1779. Školu nezasiahli zmeny katolíckeho školstva prebiehajúce v Uhorsku počas vlády Márie Terézie (Ratio educationis v roku 1777), pretože aj po pričlenení spišského územia (zložením prísahy spišských miest v novembri 1772 a formálnou dohodou o zrušení zálohu podpísanou poľským kráľom Stanislavom Augustom Poniatowským 18. septembra 1773 vo Varšave)⁷⁰ a vrátením územia aj do cirkevnej správy Uhorska (vytvorením spišskej diecézy), kolégium patrilo do poľskej provincie a bolo ňou naďalej riadené. Mestá Podolínec,

⁶⁴ VISEGRÁDI, J. *A Podolini Piarista rendház története*, s. 34, 38.

⁶⁵ Na základe údajov z: CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. 7, Lib. 25, *Nomina studiosorum scholarum nostrarum ab Anno 1696*, 336 s.

⁶⁶ ZEMEK, M. – BOMBERA, J. – FILIP, A. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631 – 1950*, s. 101.

⁶⁷ GULYÁS, J. *A podolini piarista kollégium története*, s. 34.

⁶⁸ SKŘIVÁNEK, M. *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*, s. 86, poznámka č. 40.

⁶⁹ Podľa matrik študentov: CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. č. 7, Lib. 25. *Nomina studiosorum scholarum nostrarum ab Anno 1696*, 336 s.

⁷⁰ Na Spiš vtrhlo najprv ruské vojsko a od nich územie prevzalo na základe rozhodnutia Márie Terézie z 19. apríla 1769 uhorské vojsko. Obsadilo aj mesto Podolínec a na Spiši ostalo do r. 1772. To de facto znamenalo ukončenie poľskej správy nad zálohovaným územím, čo sa formálne uskutočnilo o tri roky neskôr. Ukončenie poľského zálohu sa uskutočnilo v súčinnosti s prvým delením Poľska (asi tretiny jeho územia) medzi Ruskom, Pruskom a Rakúskom uzatvorená 5. augusta 1772. Mesto Podolínec zložilo prísahu vernosti prísahu vernosti do rúk spišského župana Jána Čákyho zastupujúceho kráľovnú Máriu Teréziu 10. novembra 1772, čím bolo slávnostne vrátené späť do Uhorska.

Stará Ľubovňa a Hniezdne totiž zostali pod poľskou cirkevnou jurisdikciou a patrili pod Tornovského biskupa až do roku 1787, keď boli včlenené do spišskej diecézy.⁷¹

Kolégium zostalo pod vládou poľského provinciála do roku **1782**, keď bolo kráľovským dekrétom Jozefa II. **právne prenesené do uhorskej provincie.**⁷²

Keďže podolínske kolégium patrilo v 70. rokoch 18. storočia stále do poľskej provincie, zmeny jeho organizácie sa realizovali v súlade s nariadeniami z Poľska. Od školského roku 1779/80 bola upravená organizácia školy, nakoľko škola sa oficiálne zmenila na gymnázium. Trieda *poetae* sa neotvorila a z triedy *rhetores* vznikli dve triedy: *rhetores majores* a *rhetores minores*.⁷³ Počet tried ostal nezmenený. Triedy *retorica*, *gramatica*, *infima* a *parva* sa delili ešte na oddelenia. Táto organizácia sa používala tri roky, v školských rokoch 1779/80 – 1781/82. Štruktúraciu tried na oddelenia znázorňuje tabuľka 1.

Tabuľka 1 Organizácia tried z roku 1780⁷⁴

Poradie	Názov triedy (schola)	Názov oddelenia
6.	Philosophi	Philosophi
5.	Rhetorica	RhetoresMajores
		RhetoresMinores
4.	ScholaSyntactici	ClassisSyntactici
3.	Gramatica	Classisquartaegramaticae
		Classisterticegramaticae
		Classissecundaegramaticae
		Classisprimaegramaticae
2.	Scholainfima	Postremi
		Classistertia
		Classissecunda
		Classisprimaefimaeclasisgramatices
1.	Scholaparva	Tertiacassisparvistarumminororum
		Secundaclasisparvistarumminororum
		Classisprimaparvistarummajorum

(Zdroj: vlastné spracovanie)

Po troch rokoch fungovania uvedenej organizácie nastala výraznejšia zmena. V školskom roku 1782/83 fungovala škola už ako gymnázium podľa uhorskej organizácie. Mala nasledovné triedy: tri triedy gramatické (*grammatici prima*, *grammatici medii*,

⁷¹ GOTKIEWICZ, M. Trzy wieki kolegium podolinieckiego (1642 – 1942). In *Nasza przeszłość*. zv. 15, Kraków : Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, 1962, s. 101.

⁷² CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. 6, Lib. 19, *Historia domus Podolinensis Scholarum Piarum ab anno 1772*, s. 48.

⁷³ Na základe: CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. 7, Lib. 25. *Nomina studiosorum scholarum nostrarum ab Anno 1696*, s. 302 - 316.

⁷⁴ Na základe: ŠA v Levoči, fond Kolégium piaristov v Podolínci (ďalej len PP), šk. 18, *Iudicia ex an. 1780*, f. 2a-22b.

grammatici suprema, každá z nich sa delila na 3 až 4 oddelenia), triedu *humanitatis minores* (tri oddelenia), *humanitatis maioris* (tri oddelenia). Triedy sa ešte delili na oddelenia. V tomto školskom roku boli poslednýkrát otvorené triedy *philosophi classis* (tri oddelenia) a *philosophi*.⁷⁵ Tento systém sa uplatnil iba jeden rok, keďže po preradení podolínskeho kolégia do uhorskej provincie bolo zrušené štúdium filozofie a zatvorený noviciát (1783). Organizáciu gymnázia plne podliehala Ratiu educations určujúcemu organizáciu katolíckych škôl v Uhorsku.

3.2 Organizácia noviciátu v Podolínci

V Podolínci boli od zriadenia kláštora aj novici. Pôvodne bolo jeho otvorenie plánované vo Varšave,⁷⁶ ale vzhľadom na zhoršenie situácie piaristov na Morave ako dôsledku tridsaťročnej vojny bol z Moravy preložený do Podolínce, kam prešli novici z Lipníka aj ich novicmajster J. D. Franchi.

Kandidáti na vstup do rehole mali mať absolvovanú latinskú školu (najlepšie piaristickú zbožnú školu). Ak nie, museli ju absolvovať (prípadne len chýbajúce triedy) a až potom mohli nastúpiť do dvojročného noviciátu v Podolínci. Prvý rok sa zoznámili s duchovným životom rehoľníkov, metodikou vyučovania v elementárnych triedach, s aritmetikou, úhladným a správnym písaním a mali tiež duchovnú formáciu. V druhom roku noviciátu sa začalo štúdium, hodiny humanitných štúdií a opakovanie aritmetiky. Prehĺbenie znalosti humanitných predmetov v sebe spájalo zoznámenie sa s prameňmi na získavanie poznatkov, rozšírenie vedomostí zo zemepisu, dejepisu, básnictva, rečníctva a na to nevyhnutnej latinčiny. Novici pod vedením magistra chodili po dvaja-traja do tried na pozorovanie vyučovacieho procesu. Po týchto náčuvoch sa ich magister pýtal na ich postrehy z pozorovania a dával im rady a odporúčania. Po noviciáte skladali rehoľné sľuby a tí, ktorí ich zložili, nasledujúci rok pokračovali v študioráte v štúdiu aritmetiky a humanitných štúdií.⁷⁷ Piaristi venovali veľkú pozornosť vyučovaniu budúcich učiteľov aritmetike, lebo sa na ich školách vyučovala nielen v triede *arithmetica*, ale aj v ostatných triedach a mala význam pre prípravu detí roľníkov a mešťanov na život. Počas týchto rokov prípravy na kňazské, rehoľné a učiteľské povolanie sa učili aj rozvíjať dišputy, recitovať, veršovať a umeniu rečníctva. Potom niekoľko rokov učili v nižších triedach, čo určovalo aj nariadenie provinciálnej kapituly z roku 1682. V nariadení sa nepíše, ako dlho mali učiť, je však pravdepodobné, že to bolo 2 – 3 roky. Nie je úplne jasné, či počas týchto rokov vyučovania alebo po nich absolvovali štúdium filozofie, ktoré prebiehalo vo vyššie spomenutej triede *philosophy* a trvalo dva roky. V prvom roku sa učili logiku podľa Tomáša Akvinského, v druhom roku fyziku a metafyziku. Po skončení tohto štúdia opäť učili a ak ich predstavení uznali hodnými, povolili im študovať teológiu. To trvalo tri roky, pričom sa učili témy z dnešnej dogmatiky, morálnej teológie a kánonického práva. Morálna teológia (theologia

⁷⁵ Na základe: CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. č. 7, Lib. 25, *Nomina studiosorum scholarum nostrarum ab Anno 1696*, s. 317 - 322.

⁷⁶ SZMEREK, A. Okolicznosci powstania Polskiej prowincji Zakonu Pijarów (1642 – 1662). In *Nasza Przeszłość*, 2012, zv. 118, s. 199.

⁷⁷ GULYÁS, J. *A podolini piarista kollégium története*, s. 30-31.; SVÁTEK, J. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. stolyetí. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. stolyetí*. Přerov : Vlastivědný ústav v Přerově, 1979. s. 83.

moralia) bola vyučovaná z kníh Tomáša Akvinského.⁷⁸ Po úspešnom ukončení teologických disciplín boli kandidát vysvätení za kňazov. Vyučovacím jazykom bola prirodzene latinčina.

Celá príprava od noviciátu prebiehala v Podolínci, avšak generálny predstavený koncom 17. storočia určil pre poľskú provinciu rozličné miesta pre jednotlivé stupne štúdiá budúcich piaristických profesorov: rétorický kurz bol v Podolínci, filozofiu presunuli z Podolíncu do Rzesowa a teologické štúdium do mesta Gora Kalwaria (južne do Varšavy).⁷⁹ V 18. storočí opäť prebiehali všetky stupne prípravy v Podolínci. V rokoch 1730/31 – 1733/34 bola otvorená trieda *theologi*, v rokoch 1743/44 – 1744/45 a 1754/55 ju nahradila konkrétne trieda *theology morales*.⁸⁰

Učítelia museli svoju pripravenosť preukázať nielen absolvovaním teoretickej odbornej prípravy, pozorovaním vyučovacieho procesu a vyučovaním v nižších triedach, ale aj skúškou, ktorú uskutočňoval rektor kolégia, prefekt školy alebo zvláštny examinátor.⁸¹ To sa v Podolínci konalo v refektári.⁸²

Na základe uvedených skutočností vidíme, že piaristickí učítelia mali v danej dobe dlhú a dôkladnú prípravu, počas ktorej získali vzdelanie z aritmetiky, rétoriky a predmetov vyučovaných v škole ako aj prax, najprv vo forme pozorovaní vyučovacieho procesu a rozboru hospitácií so skúseným magistrom, potom vyučovaním v nižších triedach. Vďaka tomu vo vyšších triedach učili len skúsení a odborne vysoko vzdelaní pedagógovia (v triede rétorika a filozofia nazývaní profesori).

V skúmanom období učili v kolégiu iba rehoľníci z rádu piaristov, až na výnimku, keď pri otvorení filozofickej triedy vyučoval laik z krakovskej akadémie. Každá trieda mala **jedného učiteľa**, ktorý v danej triede učil všetky predmety. Nazýval sa magister, v triede *rhetorica* a *philosophi* profesor. Profesorom sa mohol vyučujúci stať až po dosiahnutí potrebného stupňa vzdelania a odbornosti, zároveň však po 8 – 10 rokoch pôsobenia v nižších triedach. Učiteľ učil v určenej triede všetky predmety. V najnižšej vstupnej triede často učili klerici, bratia pripravujúci sa na kňazstvo.⁸³ Všetci vyučujúci začali vyučovať v nižších triedach a postupne sa presunuli do vyšších.

Na prelome 17. a 18. storočia žilo v kláštore 29 rehoľníkov, z toho 10 pátrov piaristov a 19 zaučajúcich sa kandidátov kňazstva (novicov, klerikov).⁸⁴ V 18. storočí dosahoval počet rehoľníkov vysoký počet, čo bolo spôsobené tým, že okrem tých zaoberajúcich sa vyučovaním a zastávajúcich cirkevné úrady tu bola početná skupina novicov.⁸⁵ V r. 1717 – 1735 vstúpilo do noviciátu 209 mladíkov. V r. 1725 – 1766 noviciát ukončilo zložením

⁷⁸ V Podolínci podobne ako na ostatných kolégiách s teologickým štúdiom, čo stanovoval bod č. 15 Kalazanského pravidiel vydaných generálom rehole Giovannim Francescom Focim v r. 1698. Preklad je súčasťou štúdie SVÁTEK, Jozef. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. stoly. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. stoly*. Přeov : Vlastivědný ústav v Přeově, 1979. s. 78-106.

⁷⁹ GULYÁS, J. *A podolini piarista kollégium története*, s. 30-33.

⁸⁰ Na základe údajov z: CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. 7, Lib. 25, *Nomina studiosorum scholarum nostrarum ab Anno 1696*, 336 s.

⁸¹ Stanovoval to bod č. 18 Kalazanského pravidiel vydaných generálom rehole Giovannim Francescom Focim v r. 1698. Bod č. 13 „...Vyučovaním pre určitú triedu môže byť poverený iba taký učiteľ, ktorý je k tomu uznaný schopným po vyskúšaní rektorom kolégia, prefektom alebo zvláštnym examinátorom.“ Podľa SVÁTEK, Jozef. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. stoly. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. stoly*. Přeov : Vlastivědný ústav v Přeově, 1979. s. 81.

⁸² VISEGRÁDI, J. *A Podolini Piarista rendház története*. Budapest : Stephaneumnyomda r. t., 1909. s. 27.

⁸³ DŁUGOSZ, J. Uczniowie kolegium Pijarskiego w Podolińcu w latach 1643 – 1670, s. 250.

⁸⁴ WIERZBICKI, P. Szlachta w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1699 - 1711). In *Zeszyty Sadecko-spiskie*. zv. 2. Nowy Sacz : Muzeum Okregowe w Nowym Sanzczu Instytucja Kultury województwa Małopolskiego, 2007, s. 38.

⁸⁵ ŠA v Levoči, fond Spišská župa 1314 – 1849, odd.: Kongregačné písomnosti, šk. 224, inv. č. 544, sign. č. 198/1773. f. 248.

sľubov až 427 novicov,⁸⁶ čo priemerne predstavuje o trochu viac ako 10 budúcich kňazov a učiteľov ročne. Musíme pripomenúť, že niektorí počas náročnej dvojročnej prípravy odstúpili pred jej ukončením. Preto vieme predpokladať, že v kolégiu ich žilo podstatne viac. Tým, že noviciát bol dvojročný, muselo žiť v tomto období každoročne minimálne okolo 20 novicov. Väčšinu z nich tvorili Poliaci, podstatne menej bolo Slovákov a Nemcov, iba výnimočne medzi nimi boli aj Maďari. V r. 1717 – 1735 vstúpili do noviciátu v najväčšom počte absolventi z podolínskej školy, 20 záujemcov z Rešova, 15 z Krakova, z Varšavy, Petrikova a Lovíc po 8, ďalší z iných miest a dokonca traja prišli až z Viedne.⁸⁷ Medzi novicmi bolo niekoľko budúcich významných osobností, zo všetkých spomenieme najvýznamnejšiu, poľského šľachtica Sanislava Hieronyma Konarského rehoľným menom od sv. Lorenza (*Stanislaus Hieronym Konarsky a S. Laurentino*),⁸⁸ ktorý sa v 70. rokoch 18. storočia stal reformátorom poľského školstva a je považovaný za patriarchu poľských piaristov i jedného zo spolutvorcov poľského osvietenstva. Noviciát v Podolínci absolvovali aj jeho dvaja bratia Stanislaw (Antoni) a Władysław (Ignacy).

V roku 1702/03 študovali vo filozofickej triede spolu s laikmi šiesti rehoľníci (kandidáti kňazstva), niekedy navštevovali aj rétorickú triedu (1704/05 – 3 rehoľníci).⁸⁹

Na činnosť školy bolo vyčlenených sedem rehoľníkov z toho jeden bol prefektom školy, jeden magistrom novicov a ostatní vyučovali v jednotlivých triedach. Nemohli učiť laickí učitelia, vyučovali iba bratia po sľuboch (v nižších triedach) a pátri piaristi. Poetickú a rétorickú triedu vyučoval jeden profesor (v 40 – 60 rokoch 18. storočia). V r. 1755 na škole vyučovali: profesor v triede rétorika a poetika *P. Walenty Domański a S. Valentinus*, v triede syntax *P. Dominicus Kamiński a Mundissimo B.M.V.*, v triede gramatika *P. Glycerius Žeglicki a Missa B.M.V.*, v triede infimista *P. Damascen Kuliński a Immaculatae Conceptionis B.M.V.* a v najnižšej triede parvista *P. Pantaleon Reuski a S. Ioannes Baptista*. Prefektom školy bol *Onuphrio Agdeyski a Corde Mariae*.⁹⁰

V 40. a 50. rokoch 18. storočia filozofická trieda fungovala nepravidelne, od školského r. 1759/60 bola otvorená každý rok a viedol ju profesor *P. Ioannes Nepomucen Potit a bl. Iosepho Cal.* (minimálne do r. 1776/77 vrátane) zároveň vyučujúci aj nemecký jazyk a matematiku.⁹¹

V 70. rokoch 18. storočia, keď škola prežívala vrchol svojho rozkvetu a navštevovalo ju do 400 študentov (300 – 400 študentov), učilo na nej osem až deväť vyučujúcich okrem prefekta so samostatnými profesormi aj pre triedy rétorika a poetika, ktoré predtým učil jeden profesor. Škola mala aj vlastného kazateľa a profesora pre umenie. Rehoľníci pochádzali

⁸⁶ CHALUPECKÝ, I. Piaristické kolégium v Podolínci. In *Pograncze Polsko-Słowackie/Pohraničie poľsko-slovenské*. Nowy Targ : Związek Euroregion „Tatry”, 2002, s. 20.

⁸⁷ CHALUPECKÝ, I. Piaristické kolégium v Podolínci, s. 20.

⁸⁸ Rodným menom Stanislav Konarski. Bol dobrým pedagógom, publicistom, spisovateľom, rečníkom a významným diplomatom v službách poľských kráľov. Založil jeden z najpokrokovejších a najznámejších vzdelávacích ústavov v Poľsku, Collegium nobilium vo Varšave (1740). Do Podolínci prišiel ešte ako novic v r. 1715 a potom pôsobil aj ako učiteľ, zároveň študoval filozofiu. Bližšie BARTUŠEK, Václav. Nové dokumenty o živote Stanislawa Hieronyma Konarského ze Slovenska. In *Návrat k prameňom*. Prievidza : TEXTM, 1992. s. 49.; GOTKIEWICZ, Marian. Trzy wieki kolegium podolinieckiego (1642 - 1942). In *Nasza przeszłość*. zv. 15, Kraków : Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, 1962, s. 99.; HAŠKOVÁ, Veronika. Významné osobnosti podolínskeho piaristického školstva z radov učiteľov. In *Acta theologica et religionistica* [online]. 2013, roč. 2, č. 1, [cit. 2013-5-15], s. 39. Dostupné na internete: <<http://www.unipo.sk/public/media/15888/Acta%20theologica%20et%20religionistica%201-%202013.pdf>>.

⁸⁹ CAMPP v Budapešti, fond ADP, šk. 7, Lib. 25. *Nomina studiosorum scholarum nostrarum ab Anno 1696*, s. 87, 161, 162

⁹⁰ APPRP v Krakove, Collegium Petricov, sign. 13, *Liber decretorum de diligentia Professorum et Magistrorum Scholarum*. s. 16

⁹¹ APPRP v Krakove, Collegium Petricov, sign. 13, *Liber decretorum de diligentia Professorum et Magistrorum Scholarum*. s. 26-55.

takmer všetci z dnešného Poľska, keďže kolégium patrilo do poľskej provincie, v Podolínci sa striedali piaristi z tejto provincie. Všetci vyučujúci ovládali poľský jazyk.⁹²

Záver

Piaristická zbožná škola v Podolínci začala svoju činnosť v roku 1643. V priebehu niekoľkých desaťročí sa zaradila k významným vzdelávacím a kultúrnym ustanovizniám nielen na Spiši a v bývalom Uhorsku, ale aj v Poľsku a stredoeurópskom priestore. Bola latinskou školou s gymnaziálnymi triedami i elementárnym vzdelávaním. V Podolínci mali piaristi už od roku 1648 aj filozofickú triedu, ktorá sa s nepravidelnými výpadkami udržala až do roku 1784. V 18. storočí mala škola aj špecifickú triedu *germani*, čo vyplývalo z nemeckého charakteru regiónu. Organizácia školy sa podľa opisu v tejto štúdiu udržala až do preradenia kolégia do uhorskej provincie v roku 1782. Následne sa uskutočnila jej transformácia na Kráľovské vyššie gymnázium, k čomu došlo na základe štátom stanoveného poriadku Ratio educationis pre katolícke školstvo v Uhorsku. Zároveň bolo ukončené štúdium filozofie aj teológie a zrušený noviciát. Piaristické kolégium opustilo poľskú provinciu ako veľká škola s filozofickým štúdiom, noviciátom a teologickým štúdiom pre rehoľníkov pripravujúcich sa na kňazstvo.

Zoznam bibliografických odkazov

Archívne fondy

Centrálny archív Maďarskej provincie piaristov v Budapešti (Piarista rend Magyar tartományi központi levéltára), fondy Acta domus Podolinensis, Archivum Provinciae Hungariae vetus (oddelenie Studiorum systema)

Štátny archív v Levoči, fondy Kolégium piaristov v Podolínci, Služnovský úrad v Starej Ľubovni

Publikované pramene

Methodus seu Ratio studiorum pro Exteris a Capitulo Generali 1694-instituta. In *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum notis et additionibus Ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulum Generalium*. Barcinona : Regia Francisci Suria et Burgada, 1793. 387 s.

Literatúra

BARTŮŠEK, V. Piarista P. Onuphrius Conti a Sanctissimo Sacramento. In *Časopis Společnosti přátel starožitností : recenzovaný časopis pro historickou vlastivědu a národní kulturní dědictví*. zv. 118, č. 4, 2010, s. 231-240. ISSN 1803-1382.

ČIČAJ, V. Kultúrny život. In MATULA, V– VOZÁR, J. (zost.). *Dejiny Slovenska II. : 1526 - 1848*. Bratislava : VEDA Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1987. s. 277-306.

ČIŽMÁR, M. *Dejiny Košického arcibiskupstva II. : Rehoľný život na území Košického arcibiskupstva*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška. 2004. 407 s. ISBN 80-7165-442-6.

DŁUGOSZ, J. Szazacy uczniami szkoly pijarskiej w Podolińcu na Spiszu. In *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 1875, zv. 30, č. 2, s. 267-273. ISSN 0037-7511.

DŁUGOSZ, J. Uczniowie kolegium Pijarskiego w Podolińcu w latach 1643 – 1670. In *Rocznik zakładu narodowego imienia Ossolińskich*. zv. 7. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1972. s. 235-256.

⁹² Profesorom umenia pre pijaristickú mládež bol P. Ionnes Nepomucen Zwan. APPRP v Krakove, Coll. Petricov, sign. 13, *Liber decretorum de diligentia Professorum et Magistrorum Scholarum*. s. 48.

- FRIEDREICH, E. *Franco Jánosélete*. Vác, 1908. 114 s.
- GOTKIEWICZ, M. Trzywieki Kolegium Podolinieckiego (1642 – 1942). In *Nasza Przeszłość*, 1962, roč. 9, č. 1, s. 83-113.
- GULYÁS, J. *A podolini piarista kollégium története : 1642 – 1710*. Budapest : Palaestra Calasanctiana, 1933. 58 s.
- HÁŠKOVÁ, V. Významné osobnosti podolínskeho piaristického školstva z radov učiteľov. In *Acta theologica et religionistica*. [online]. č. 1, roč. II., 2013. Dostupné na: <<http://www.unipo.sk/public/media/17379/Acta%20theologica%20et%20religionistica%201-%202013.pdf>>. ISSN 1338-7251. s. 33-43.
- LÉH, I. – KOLTAI, A. – BALANYI, G. *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666-1997*. Budapest : Magyar Piarista Tartományfőnökség, Magyar Egyháztörténeti Encyklopédia Munkaközösség, 1998. 548 s. ISBN 963 8472 29 4.
- MÁTEJ, J. a kol. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976. 501 s.
- MIŠKOVIČ, A. Podolínec, slovenský Oxford. In *Zborník spolku profesorov Slovákov*, 1936/37, roč. 16, s. 17-18.
- RUŽIČKA, V. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974. 416 s.
- SKŘIVÁNEK, M. *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*. Pardubice : Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, 2008. 155 s. ISBN 978-80-7395-128-3.
- SVÁTEK, J. Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. století. In *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století*. Přerov : Vlastivědný ústav v Přerově, 1979, s. 78-106.
- SZMEREK, A. Okoliczności powstania Polskiej prowincji Zakonu Pijarów (1642 – 1662). In *Nasza Przeszłość : Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*. 2012, zv. 118. ISSN 0137-3218, s. 195-205.
- VALACH, J. Piaristi v Prievidzi 1666 – 1950/1990. In KOLLÁR, P. *Piaristi v Prievidzi 1666 – 1996 : História a súčasnosť*. Prievidza : Kolégium piaristov, 1996. ISBN 80-967613-6-6. s. 27-88.
- VISEGRÁDI, J. *A podolini piarista rendház története (1642 – 1712)*. Budapest : Stephaneum Nyomda R. T., 1909. 49 s.
- ZEMEK, M. – BOMBERA, J.– FILIP, A. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631 - 1950*. Prievidza : TESTM pre Kolégium piaristov v Prievidzi, 1992. 328 s. ISBN 80-85716-02-X.

Mgr. Veronika Hašková, PhD. získala magisterské vzdelanie v študijnom programe Učiteľstvo pedagogiky a dejepisu na Prešovskej univerzite v Prešove. Dizertačnú prácu z odboru Pedagogika písala z oblasti dejín školstva na území dnešného Slovenska do roku 1918. V súčasnosti pôsobí na Katedre predškolskej a elementárnej pedagogiky sociálne znevýhodnených skupín PF Katolíckej univerzity v Ružomberku. Zaoberá sa dejinami školstva a pedagogikou voľného času.

Kontakt:

Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky sociálne znevýhodnených skupín

Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Bottova 15, 054 01 Levoča

E-mail: veronika.haskova@ku.sk

Recenzoval: PhDr. Libor Bernát, PhD.

KOREŠPODENCIA VÁCLAVA NOVOTNÉHO S JÁNOM KVAČALOM¹

Libor Bernát

Abstrakt: Popredný slovenský koleniológ svetového mena Ján Kvačala udržiaval kontakty s viacerými predstaviteľmi historickej školy, združenými okolo profesora filozofickej fakulty v Prahe Jaroslava Golla. Úlohou štúdie je analyzovať korešpondenciu s členom staršej generácie Gollových žiakov Václavom Novotným (1868 – 1932). V práci analyzujeme nespracovanú korešpondenciu uloženú v pozostalosti J. Kvačalu na Evanjelickej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Ukazujeme biele miesta v životopise ako J. Kvačalu, tak aj V. Novotného a Gollovej školy.

Kľúčové slová: Gollova škola, korešpondencia, archív, listy, Hus

Korešpondenciou V. Novotného a J. Kvačalu sme sa na stránkach Historicko-pedagogického fóra čiastočne zaoberali v štúdiu „Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala.“² Štúdiu chceme na ňu nadviazať a doplniť ju.

V. Novotný sa narodil 5. septembra 1869 v Ivančiciach na Morave, v rodisku biskupa Jednoty bratskej a českého spisovateľa Jana Blahoslava (1523 – 1571). Jeho otec bol učiteľom a matka pochádzala z Bystřice nad Pernštejnem, z rodiny kedysi sa hlásiacej k Jednote bratskej. Tieto reformačné reflexy mali v jeho rodine podobu mlhavých spomienok, s ktorými sa dobre stotožnilo rímskokatolícke milieum, v ktorom vyrastal.³ V roku 1873 sa rodina Novotných presťahovala do južných Čiech, do Českých Budějovic. Po maturite V. Novotný odišiel do Prahy, kde študoval dejiny a pomocné vedy historické. Jeho profesormi boli Jaroslav Goll (1846 – 1929) a Josef Emler (1836 – 1899).⁴

Starší J. Kvačala mal pohnutejší osud. Narodil sa v roku 1862 v Báčskom Petrovci (Petrovec, Бачки Петровац, Bački Petrovac, Vojvodina). J. Kvačala, aj V. Novotný, pochádzal z učiteľskej rodiny. J. Kvačala sa po štúdiách doma a na gymnáziu v Sarvaši rozhodol pre štúdium evanjelickej teológie v Bratislave a v Lipsku, kde získal v roku 1886 doktorát z filozofie. V roku 1892 získal doktorát z teológie na viedenskej univerzite. Obidve jeho rigorózne práce sa zaoberali J. A. Komenským. Práca *Johann Amos Comenius: sein Leben und Schriften* (1892) ho preslávila. Pomohla mu získať miesto na univerzite v Dorpate (Tartu, Jurjev). Prednášal cirkevné dejiny, patristiku a dejiny dogmatiky.

V. Novotný obhájil doktorát z filozofie v roku 1893 a v rokoch 1895 – 1896 učil ako profesor na gymnáziu, podobne ako J. Kvačala, ale kratšiu dobu. V. Novotný potom prešiel na úradnícke miesto v miestodržiteľskom archíve v Prahe. V roku 1898 sa habilitoval ako súkromný docent. Od roku 1904 sa stal mimoriadnym členom Kráľovskej českej spoločnosti náuk. Na rozdiel od J. Kvačalu mal V. Novotný obrovskú výhodu, že vyrastal pod vplyvom J. Golla, ktorý mu pomáhal, podobne ako iným svojim žiakom, v jeho kariére. J. Goll sa stal jeho vzorom a mal ho v úcte, i keď sa s ním osobne a politicky rozišiel.⁵ J. Goll pozval V. Novotného po odchode Antonína Rezka (1853 – 1909) do Viedne, k spoluredaktorstvu

¹ Časť zberu materiálu sme spracovali ešte v rámci projektu VEGA 1/0226/12 Korešpondencia Jána Kvačalu 1860-1934 na MTF STU v Trnave.

² Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala. In: Historicko-pedagogické fórum, 2014, roč. 3, č. 1, s. 12-17.

³ URBÁNEK, R. *Václav Novotný*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1933, s. 9.

⁴ HOFFMANNOVÁ, J. Václav Novotný (1869 – 1932) – žák, kolega a učitel. In *Jaroslav Goll a jeho žáci*. (Ed. B. Jiroušek, J. Blüml, D. Blümová). České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2005, s. 398 a nasl.

⁵ O tom pozri BERNÁT, L. Ján Radomil Kvačala a Gollova škola. In: Dejiny. Internetový časopis inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2007, č. 2, s. 127-134.

Českého časopisu historického.⁶ Popri Gollovi ovplyvnil V. Novotného tiež J. Emler a Václav Vladivoj Tomek (1818 – 1905).

J. Kvačala už v tej dobe vyrastal sám, bez vplyvu akejkoľvek historickej školy, alebo historika, i keď študoval v Lipsku, kde pôsobilo na univerzite niekoľko kvalitných historikov tej doby. Vo svojej rigoróznej práci z filozofie z roku 1886 *Über J. A. Comenius' Philosophie insbesondere Physik* uvádza, že navštevoval prednášky teológov, pedagógov a filozofov, ale nezmieňuje sa ani o jednom historikovi.

V. Novotný sa habilitoval v roku 1898 pre odbor českých dejín. Na rozdiel od Josefa Pekařa (1870 – 1937) bola jeho situácia podstatne ťažšia, ako to výstižne charakterizoval český historik Jaroslav Marek: „byl badatel rovněž vynikající, ovšem typem lidským i vědeckým, pravý Pekařův protiklad ... dlouhá léta se musel spokojovat podřízeným místem v archívu. Pro své velké vědecké dílo si doslova ukrádal čas svého života.“⁷ V roku 1905 sa stal V. Novotný titulárnym mimoriadnym profesorom na filozofickej fakulte v Prahe. Skutočným mimoriadnym profesorom bol menovaný až v roku 1908. „Jako každý vysokoškolský profesor se Novotný snažil upevnit své postavení vůči posluchačům tím, že kolem sebe vytvářel kroužek sobě názorově blízkých studentů, později mladších kolegů. Mezi nimi snad jednou chtěl vyhlédnout svého nástupce a postupně mu pomáhat k vyšším pedagogickým postům. Protože sám získal řádnou profesuru – podle svého mínění – poměrně pozdě, nijak na to nespěchal“.⁸

Z roku 1908 máme doložený prvý písomný styk s J. Kvačalom. Z korešpondenčného lístku vyplýva, že se poznali už skôr. Kedy a kde sa prvýkrát stretli, presne nevieme. Asi sa stretli, keď J. Kvačala bádala v Prahe v archívoch, v knižniciach, alebo v marci 1898 v Kráľovskej českej spoločnosti náuk, kde mal J. Kvačala prednášku.⁹ J. Kvačala v liste Kamilovi Kroftovi z januára 1901 píše, že sa stretol s V. Novotným v divadle.¹⁰

Obsah korešpondencie medzi V. Novotným a J. Kvačalom bol bádateľský, o rodinných pomeroch tu nie je ani zmienky. Navzájom si posielali napr. knihy. V. Novotný poslal J. Kvačalovi diela Václava Flajšhansa, Josefa Kalouska, Vlastimila Kybala, Jana Evangelistu Sedláka, a naopak J. Kvačala posielal V. Novotnému svoje diela *Prielomy vo viere Komenského a Mickiewicza* (Petrohrad 1907), *Listové do nebe* (1925).

Niekedy si píšú o spoločných známych, okrem už spomenutého aj o J. Bidlovi, O. Odložilíkovi, napr. o filozofovi Františkovi Drtinovi (1861 – 1925), J. Kvačala píše, že spolu budú obedovať.¹¹ Ďalej to boli pracovníci knižnice Národného múzea v Prahe Adolf Patera, Jaroslav Antonín Vrtátka a ďalší.

Veľmi často sa v korešpondencii, najmä po 1. svetovej vojne, venovali J. Husovi a husitológii. Okrem zmienených českých historikov sa v korešpondencii spomínajú: rakúsky historik Johann Loserth, americký historik Herbert B. Workman a ďalší.

Z korešpondencie sa dozvedáme, že miestom ich stretnutia v priebehu bádateľských pobytov J. Kvačalu boli kaviareň Slávie, ležiaca na pravom brehu Vltavy pri Národnom divadle. V medzivojnovom období bola prebudovaná vo francúzskom štýle art deco a posedenie tu bolo veľmi príjemné. J. Kvačala sa tam často stretával s inými bádateľmi, ako

⁶ NOVOTNÝ, V. Jaroslav Goll. In *ČMM*, 1929, roč. 53, s. 277-288.

⁷ MAREK, J. *Jaroslav Goll*. Praha: Melantrich, 1991, s. 323.

⁸ SEKYRKOVÁ, M. Jaroslav Prokeš a Otakar Odložilík ve vzájemném poměru a poměru ke Gollovi a jeho odkazu. In: *Jaroslav Goll a jeho žáci...*, s. 466.

⁹ Túto tézu zastáva J. Hofmanová v štúdiu *Přednášková činnost Královské české společnosti nauk 1890-1952*. In *Práce z dějin Akademie věd*, 2011, roč. 3, s. 10.

¹⁰ Pozri BERNÁT, L. Korešpondence Kamila Krofity s Jánem Kvačalou. In: *Práce z dějin Akademie věd*, 6, 2014, č. 1, s. 74.

¹¹ Korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 1. 7. 1908. AAV, fond Václav Novotný, škatuľa 12, i. č. 549, skupina II. (ďalej AAV, fond VN).

písal: „kávu pijavam o 4. hodine“.¹² Jeden korešpondenčný lístok mu tiež poslal z adresy: „Kaviareň „Slávia“ pri Vltave v sobotu o 5.tej p[o] o[bede]“.¹³ Potom tiež uprednostňoval kaviareň v hoteli Gráf.

Veľkú časť korešpondencie zaberala snaha J. Kvačalu presvedčiť V. Novotného, aby sa zúčastnil na vydávaní *Veškerých spisů J. A. Komenského*. J. Kvačala dúfal, že V. Novotný spracuje vizionárske diela a niektoré diela historického charakteru. Napr. žiadal V. Novotného, aby vydal *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae*. Podrobne ho informoval o exemplároch v zahraničných knižniciach, kde mal bádať.¹⁴ Okrem toho Novotného skúsenosti s vydávaním edícií boli pre tento podnik veľmi cenné.

V. Novotný sa nakoniec do vydávania *Veškerých spisů J. A. Komenského* nezapojil, hoci sa niektorých zasadnutí zúčastnil. Najskôr sa vzdal prípravy apokalyptických spisov do tlače, ako vyplýva z listu J. Kvačalu predsedníctvu „Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě“ so sídlom v Brne.¹⁵ Tiež v *Archivu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského* nepublikoval svoje state s výnimkou štúdie „Nepovšimnutá zpráva o rodném domku a činnosti Husově“ v 13. ročníku (1932), ktorý bol venovaný 70. narodeninám J. Kvačalu. Informácie nachádzajúce sa vo vzájomnej korešpondencii obidvoch bádateľov približujú problémy, s ktorými sa edícia Komenského spisov potýkala a z inej stránky, než ju poznáme doteraz.

J. Kvačala využíval V. Novotného k získaniu informácií, kedy budú študovne pražských knižníc a archívov otvorené a k objednaní kníh a rukopisov k bádaniu. Mnohé informácie, hoci napísané na korešpondenčnom lístku, boli diskkrétne, dôverne napísané sub rosa.¹⁶ Hoci sedávali pri šálke kávy, keď J. Kvačala pobýval v Prahe, zostali kolegami, dobrými kolegami, ale nie priateľmi. Tých ostatne mal J. Kvačala málo, držal si dištanc od ľudí. Ani s K. Kroftom, kde si v korešpondencii vymieňajú názory o ženách a ženbe, si netykali. Ostatne z Gollovej školy si J. Kvačala tykal len s J. Pekařom.

V. Novotný sa 3. decembra 1909 stal dopisujúcim členom Českej akadémie vied a umení. Riadnym profesorom sa stal v roku 1911. Prvá svetová vojna prerušila vzájomnú korešpondenciu. V. Novotný zostal v Prahe a v roku 1915 už bol riadnym členom „Královské společnosti nauk“ a v roku 1918 mimoriadnym členom Českej akadémie vied a umení. J. Kvačala prednášal na univerzite v Dorpate. Po návrate do vlasti bol zamestnaný v Turčianskom Sv. Martine, kde mal byť riaditeľom podľa pozývacieho listu, ale v skutočnosti do funkcie nikdy nebol uvedený. Túžil po akademickej kariére, chýbala mu fakulta a študenti. Keď sa zriaďovala Univerzita Komenského, J. Kvačala bol v zozname profesorov, ale odmietol profesúru z cirkevných dejín, požadoval katedru všeobecných dejín. Preto sa nestal súčasťou vznikajúcej filozofickej fakulty. V literatúre je často podávaná táto udalosť simplifikovane, ako atak legionárov a niektorých vplyvných českých osobností.¹⁷

V. Novotný, spolu s českým pedagógom a komeniológom Jiřím Václavom Klímom (1874 – 1948), pomáhali J. Kvačalovi v komunikácii s ministerstvom. Dnes by sme povedali, že za neho lobovali. Tak sa napr. dozvedáme, že v upozorňoval ministra na zápisnice komisie,

¹² Korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 15. 1. 1924. AAV, fond VN.

¹³ Korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 28. 12. 1922. AAV, fond VN.

¹⁴ Korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 21. 2. 1909. AAV, fond VN.

¹⁵ List J. Kvačalu Predsedníctvu Ústředního spolku jednot učitelských v Brne z 21. 2. 1912. Múzeum Komenského v Přerove, pozostalost' F. Slaměníka AP 47.

¹⁶ Korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 28. 1. 1923. AAV, fond VN.

¹⁷ O tom pozri tiež BERNÁT, L. a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym*. Bratislava: Eko-konzult, 2015, s. 18 a nasl. Otázka Kvačalovej profesúry na FF UK v Bratislave si vyžiada ešte samostatnú štúdiu.

ale „Márne“.¹⁸ J. Kvačala V. Novotnému oznamoval niektoré svoje kroky v rokovaní s ministerstvom, napr. s Dr. Valuchom.

Nakoniec ešte vytkol J. V. Klímovi prílišnú iniciatívu a doslova mu napísal: „P. Novotného som síce prosil o malú orientáciu jestli ju môže u niektorého naleznuť, ale naskrz nie o intervenciu“.¹⁹ V. Novotný sa dokonca pokúšal začiatkom roku 1923 získať pre J. Kvačalu miesto profesora na filozofickej fakulte v Prahe, kde mala byť zriadená katedra komeniológie. Z pokusu nakoniec zišlo a J. Kvačala sklamane napísal V. Novotnému: „nedávne bádanie o miesto pre mňa v Prahe je len taľafatka: argumentum e silentio“.²⁰ Bolo to pochopiteľné pri pretlaku Gollových žiakov, ktorí nemohli nájsť uplatnenie na akademickej pôde, zamestnať niekoho iného muselo vyvolať averziu.

Od roku 1923 bol V. Novotný až do svojej smrti tajomníkom I. triedy „Kráľovské české společnosti nauk“. Od roku 1924 bol už riadnym členom Českej akademie vied a umení a predsedom jej komisie pre vydávanie „Sbírky pramenů českého hnutí náboženského ve 14. a 15. století“.²¹ Z titulu svojej funkcie požiadal V. Novotný J. Kvačalu, aby na pôde Kráľovskej českej spoločnosti náuk prednášal o *Wicklefovi a Husovi jako filozofech*. I keď zmienky o prednáške sú už z januára 1923,²² nakoniec sa prednáška uskutočnila a tlačou vyšla v roku 1924. Ďalšiu prednášku *O prácach Jana Husa biblických v súvisi s otázkou o vývoji jeho ako theologa* mal v roku 1928. Z aspektu husitológie je skúmaná korešpondencia veľmi cenná. Tiež sa z nej dozvedáme ako J. Kvačala tvoril svoje state, mal problémy s literatúrou a ako redigoval V. Novotný *Věstník*.

Je zaujímavé, koľko mali spoločných bádateľských tém. Z korešpondencie vyplýva, že J. Kvačala už v roku 1928 ponúkal V. Novotnému rukopis *Dejín reformácie na Slovensku 1517-1711*, ktoré vyšli až po Kvačalovej smrti v roku 1935. Predsa sa v korešpondencii mnohé neobjavujú, napr. otázka Palackého. J. Kvačala recenzoval Masarykovo dielo Palackého *idea národa českého (Naše doba, 1898, roč. 5, s. 769-795)*. Niektorí gollovci, ku ktorým patrili i V. Novotný, ale tiež O. Odložilík, F. M. Bartoš, R. Urbánek a ďalší, sa k základom Palackého koncepcie dejín vrátili, alebo s ňou potichu pracovali.²³

Posledný list napísal J. Kvačala V. Novotnému v roku 1932, v ktorom mu ďakoval za publikovanie príspevku v zborníku k jeho 70. narodeninám v *Archivu pro bádání o životě a díle J. A. Komenského*.²⁴ V. Novotného si musel J. Kvačala veľmi vážiť, pretože článok písal v období, keď mal vážne zdravotné problémy, ktoré začali na jar 1931 a lekár mu zakázal duševnú prácu.²⁵

Zatiaľ čo sa J. Kvačala nikdy neoženil, ani nenašiel družku svojho života, okrem komeniológie a cirkevných dejín, V. Novotný našiel oporu vo svojej manželke. Ako napísal v roku 1907 pri vydaní spisu J. Husa *O svatokupectví*: „tá, která každou moji práci chápala a usnadňovala – své ženě“. Manželka mu opisovala texty a spracovávala registre.²⁶

* * *

¹⁸ O tom pozri list J. Kvačaly *Lidovým novinám* pod názvom „Oprava“ z 19. 2. 1932, s. 2. SNK LA Martin, sign. M 120 C 33.

¹⁹ List J. Kvačalu J. V. Klímovi z 17. 1. 1923. LA PNP Praha, pozostalosť Jiří Václav Klíma, č. i., 893, č. príj. 28/70.

²⁰ Korešpondenčný listok J. Kvačalu V. Novotnému z 24. 2. 1923. AAV, fond VN.

²¹ NOVOTNÝ, V. *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století* (Praha: 1914).

²² Korešpondenčný listok J. Kvačalu V. Novotnému z 28. 1. 1923. AAV, fond VN.

²³ VOJTĚCH, T. *Česká historiografie a pozitivismus*. Praha: Academia, 1984, s. 19.

²⁴ Korešpondenčný listok J. Kvačalu V. Novotnému z 29. 4. 1932. AAV, fond VN.

²⁵ HOFFMANNOVÁ, J. *Václav Novotný (1869 – 1932) : život a dílo univerzitního profesora českých dějin*. Praha: Academia, 2014, s. 440-441.

²⁶ Tamtiež, s. 136.

Celkom sme zatiaľ objavili 115 listov, korešpondenčných lístkov a jednu pohľadnicu od J. Kvačalu V. Novotnému. Od V. Novotného sa zachovalo jedenásť korešpondenčných lístkov, ktoré sa nachádzajú v Kvačalovej pozostalosti na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.²⁷ Pozostalosť nie je celá skatalogizovaná, a tak je veľmi pravdepodobné, že sa v nej nachádzajú ešte nejaké dokumenty vzťahujúce sa k V. Novotnému. Prevedená čiastočná katalogizácia ukazuje, že poriadateľ sa veľmi v Gollovej škole neorientoval. Žiaľ, korešpondencia uložená EBF UK v Bratislave „už nie je a ani nebude k dispozícii.“²⁸ V ostatných archívoch a knižniciach v Prahe,²⁹ v Brne, v Přerove, v Uherskom Brode, v Martine, kde sa nachádza korešpondencia J. Kvačalu, sme od V. Novotného nenašli žiaden dokument.

V. Novotný oslovoval J. Kvačalu “Vážení pane kolego!” alebo “Slovutný pane universitní profesore.” Korešpondencia V. Novotného bola posielaná len z Prahy.

Jeho rukopis je trochu roztrásený. Písal úsporne, stroho, so snahou sa hutne, ale precízne, vyjadriť. Novotného korešpondenciu sme spracovali podľa úzu. Vo všetkých prípadoch ide o originály, písané rukou, preto v záznamoch údaj neopakujeme.

Edícia prameňov

1

1921, 28. 10., Praha - Smíchov

Korešpondenčný lístok Václava Novotnému Jánovi Kvačalovi^a

Novotný, Smíchov 785.

Vážení pane kolego!

Zabývám se letos v semináři bohužel rovněž věcmi Husovskými, a poněvadž mám 37 (!) členů,¹ musel jsem za tím účelem všechny pražské knihovny vyplundrovat. Pokud za těchto okolností možno, ovšem Vám rád vyhovím, ale prosil bych o přesné udání, co byste hlavně chtěl (určitá jména knih a článků), vše, co bude zde, rád Vám opatřím.

Asi před třemi nedělemi poslal jsem Vám do Turčan. Martina svého Husa II.² Došel?³

Se srdečným pozdravem

²⁷ Charakteristiku fondu pozri BERNÁT, L., MICHALIČKA, V. Korešpondencia Jána Kvačalu. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2014, roč. 3, č. 1, s. 4-11.

²⁸ Email dekana L. Batku z EBF UK v Bratislave z 24. 4. 2014.

²⁹ O Novotného fonde v AAV v Prahe, pozri HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. Václav Novotný (1869 – 1932) a jeho osobný fond v Archivu Akademie věd České republiky. In: *Sborník archivních prací*, 1998, roč. 48, č. 1, s. 325-353.

Váš V. Novotný

28. / 10. [19]21.

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, škatuľa F, neskatalogizované.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slovutný pán, p. profesor D^r. Ján Kvačala, Turčanský Sv. Martin.

1 J. Goll mával na seminároch päť až desať študentov. To mu umožňovalo zaujať individuálny prístup, zaoberať sa problémami študentov a pomáhať im ich riešiť.

JIROUŠEK, B. *Jaroslav Goll : role historika v české společnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 122.

2 *M. Jan Hus. Život a učení. Díl 1, život a dílo. Část 2*. Praha: J. Laichter, 1921.

3 Nemáme k dispozícii korešpondenciu potvrdzujúcu dodanie knihy, ani v Lyceálnej knižnici SAV v Bratislave sa nenachádza uvedené dielo.

2

1927, 22. 10., Praha

Korešpondenčný lístok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný, Smíchov 785.

Velectěný p. kolego!

Škoda, že z Vaší přednášky sešlo, ale do Slavie dne 29. X. ve čtyři hod[iny] přijdu a tam se domluvíme o všem potřebném (a tudíž i nepotřebném).

Na shledání se teší

Váš V. Novotný

22. / 10. [19]27.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slovutný pan, pan prof. D^r. J. Kvačala, Bratislava, Güntherova 6.

3

1927, 20. 11., Praha - Smíchov

Korešpondenčný lístok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Vážený pane kolego!

Srdečně děkuji za oba Husy.¹ Heitzmana² jsem poslal v pátek,³ snad již máte.⁴

S upřímným pozdravem

Váš

V. Novotný

20. / 11. [19]27.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Vážený pan, prof. Dr. Jan Kvačala, Bratislava, Güntherova 6.

1 Pravdepodobne išlo o diela *Первая философия занятия Яна Гуса и новое критическое издание сочинений Викальфа (Wiclif-Society)* (Petrohrad: Akademia vied, 1915) a Янъ Гусъ и преобразование Пражскаго университета въ началѣ в. In *Izvestia Salv. dobroč. spol. v Petrohrade*.

2 HEITZMAN, M. Jana Wyclifa traktat „De universalibus" i jego wpływ na Uniwersytet Praski i Krakowski. In *Archiwum Komisji do Badania Historii Filozofii w Polsce*, 1926, roč. 2, č. 2, s. 111-156.

3 T. j. 18. novembra.

4 J. Kvačala ešte v ten istý deň poslal knihu V. Novotnému naspäť. O knihu žiadal J. Kvačala už 13. 11. 1927 a excerptoval ju pomerne rýchlo. AAV, fond Václav Novotný, škatuľa 12, i. č. 549, skupina II.

4

1927, 30. 12., Praha - Smíchov

Korešpondenčný lístok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný, Smíchov 785.

Vážený pane kolego,

ač Vaše přednáška by mi byla velmi vítána, netroufám si přece Vás přímo vybízet, abyste přijel. Posluchačstvo nějaké se jistě najde, ač nelze arci zaručit, jak četné. A také den račte si podle své volby určit sám, ať 9. nebo 16., jen prosím o sdělení aspoň týden napřed, abych mohl potřebně zaříditi (otop, ohlášení v novinách atp.). Těším se na brzké zprávy.

Workmana¹ jsem tuším, v knihovně sám ke koupi zaobstaral, ale nevím, jistě je tam.²

S přáním veselého roku a těše se na shledanou
sem Váš

V. Novotný.

Smíchov 30. XII. [19]27.

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, neskatalogizované.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Vážený pan, univ[erzitní] prof. Dr. Jan Kvačala, Bratislava, Šulekova 7.

1 Od roku 1927 prednášal H. B. Workman ako hosťujúci profesor na univerzite v Chicagu.

2 *The Letters of John Hus*. Ed. H. B. Workman, R. M. Pope. London: Hodder and Stoughton, 1904. Kniha sa dodnes nachádza v Národnej knižnici ČR v Prahe. V roku 2009 vyšla kniha v reedícii.

5

1928, 18. 2., Praha - Smíchov

Korešpondenčný listok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný Smíchov 785.

Vážený p. kolego!

Vaše přednáška bude vítána, ať je 12. III. nebo 16. IV., račte si sám den vybrat, jen prosím o oznámení Vašeho rozhodnutí a přesného titulu aspoň týden napřed, abych mohl opatřit oznámení v novinách. Podle usnesení řádné schůze má být rukopis každé práce předložen úplný. Jak rychle by tisk postupoval, nemohu bohužel dnes zaručit. Donedávna sázela tiskárna velmi rychle, ale právě předešlý týden přijala nějakou práci, která ji až do června zaujme převážně. Budu hledět, aby tisk pro Společnost¹ neustal úplně, ale jak rychle by postupoval, nemohu zatím určit.

Těše se na Vaši zprávu jsem s pozdravem

V. Novotný

18. / 2. [19]28.

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, škatuľa F, neskatalogizované.

a Korešpondenčný listok adresovaný: Slovutný pan, pan univ[erzitní] prof. Dr. Jan Kvačala,
Bratislava, Güntherova 6.

¹ Rozumej Česká Královská společnost nauk.

6

1928, 29. 5., Praha - Smíchov

Korešpondenčný listok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný, Smíchov 785.

Vážený pane kolego,

Poněvadž do 4. VI. by možné bylo těžko přednášku ohlásit na 11. Jste zadán, nezbývá než 18.

VI. (potom již by bylo pozdě). Kdyby se Vám lépe hodil 4. VI., prosím o okamžitou odpověď,

abych se ještě mohl pokusit o svolání, ač nevím, půjde-li to. Jinak prosím, o sdělení titulu do týdne a ohlásil bych přednášku na 18. VI., předseda¹ ani gen[erální] tajemník o tom nemusí vědět. Těším se na přednášku, rukopis „Dějiny církevních“,² na shledanou.

S pozdravem Váš

V. Novotný

Smíchov, 29. 5. [19]28.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Velectěný pan, pan prof. Dr. Jan Kvačala, Bratislava, Güntherova 6.

1 Prezidentom KČSN bol v rokoch 1917 – 1932 F. Vejdovský.

2 Rozumej dejiny reformácie na Slovensku. Pozri úvodnú štúdiu.

7

1928, 6. 6., Praha - Smíchov

Korešpondenčný lístok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný, Praha XVI. Smíchov 785, Smíchov.

Vážený pane kolego,

děkuji za zprávu, čekal jsem na ni již toužebně. Ohlášenou tedy přednášku na 18. VI. v 5. hod. odp[oledne], kdy zpravidla přednášky bývají. Bylo by ovšem možno volit, kdybyste si přál, i hodinu jinou, ale 5. je již tak obvyklá, že by změna mohla vadit. Také Vaše odhodlání dotknout se zmíněného nadšení lze jen s radostí vítat. Mohli bychom se sejít již před přednáškou a přijdu rád, kam byste si přál, ale snad bude lépe sejít se až po ní večer k nějaké společné soukromé večeři a besedě, snad přijdou i někteří jiní mně blízkí kolegové, nebo aspoň sám rád Vám budu společníkem, nebudete-li mít společnost lepší.

Teše se na shledání, pozdravuje Vás

Váš

V. Novotný

Smíchov 6. VI. [1]928.

Il est parti á Bratislava.^b

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Pan, prof. Jan Kvačala, <Poznan, Universitāt kongres slov[anských] fil[ologů] Polsko> retour Praha.

b Dopísané perom inou rukou.

8

1928, 12. 10., Praha - Smíchov

Korešpondenčný lístok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný Smíchov 785.

Vážený p. kolego,

promiňte, že mne práce jiné poněkud zdržely. Oba lístky i rukopis jsem bez nesnází dostal a ihned ve schůzi Společnosti 10. X. předložil, ale neměl jsem dosud času naň se podívat.

Přejete-li si, rád si rukopis, chcete-li, rád budu číst, jenže nevím, kdy k tisku dojde, čekají tam již pět prací jiných. Ale budu je pohánět.

Se srdečným pozdravem Váš

V. Novotný

12. / 10. [19]28.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slovatný pan, pan univ[erzitní] prof. Dr. Jan Kvačala, Bratislava, Güntherova 6.

9

1929, 26. 4., Praha - Smíchov

Korešpondenčný lístok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný, Smíchov 785.

Vážený p. kolego,

děkuji Vám za pozvání, kterého arci nemohu užít. Citáty (Matěje z Janova,¹ Dialog,² Listy fil[ologické]³) jsem doplnil a poslal do tiskárny, kde mne ujistili, že brzo věc dosázejí.

Rukopis o Písničkách⁴ mám podle Vašeho přání u sebe, kdybyste i přál, pošlu Vám jej příležitostně.

Se srdečným pozdravem

Váš

V. Novotný

Smíchov 26. IV. [19]29.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slovný pan, pan univ[erzitní] prof. D^r. Jan Kvačala, Bratislava, <Šulekova 7> Konventná 13.

1 Matěj z Janova (1350/55 – 1394), český kazatel, spisovatel, jeden z „predchodcov“ J. Husa.

2 Poznámka sa asi viaže k pápežovi Gregorovi I., nazývaný tiež Dvojeslov alebo Dialogos.

3 V. Novotný doplňal údaje z *LF*, na s. 41, 46 a ďalšie v Kvačalom diele „O prácach“.

4 „Prídavek. K Husovmu výkladu piesne piesní (piesničiek.)“ In KVAČALA, J. O prácach..., s. 39-64.

10

1929, 3. 5., Praha - Smíchov

Korešpondenčný lístok Václava Novotného Jánovi Kvačalovi^a

Novotný, Smíchov 785.

Vážený p. kolego!

Prohlédl jsem po Vašem dnešním lístku znovu rukopis, jednající o Výkladu, a myšlení, co by se hodilo připojit jej k práci. Není to definitivní, ale jsou tam přece důležité pokyny a mnoho nového (srovnání s Řehořem,¹ atd.). Vlastním (předcházející) partii nemusí to po mém soudu překážet a jako doplněk nebude to snad nevhodné. Chcete-li ovšem uveřejnit práci jinde (v Círk[evních] list[ech]), nemohu překážet, ale mám za to, že by dobře mohla být uveřejněná i ve Věstníku jako příloha Vaší práce. Jiného místa, kam by se hodila, bohužel neznám. Račte mi, prosím, obratem sdělit své rozhodnutí, by tisk mohl být brzo dokončen. 50 otisků ovšem dostanete.²

Se srdečným pozdravem Váš

V. Novotný

3. 5. [19]29.

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, neskatalogizované.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slovný pan, p. univ[erzitní] prof. D^r. Jan Kvačala, Bratislava, <Šulekova 7> Konventná 13, škola.

1 Rozumej pápež a cirkevný učiteľ Gregor I. (540 – 604), prvý mních, ktorý sa stal pápežom. Bol autorom množstva spisov a homílií.

2 J. Kvačala si z väčšiny článkov nechával spraviť odtlačky, alebo samostatné výtlačky, ktoré potom rozposielal svojim kolegom, známym a rodine.

List Václava Novotného Jánu Kvačalovi

Vážený p. kolego!

Především děkuji za laskavou vzpomínku k šedesátce i za separát, který řádně došel.¹ Na Vaši stížnost zakročil jsem v tiskárně, kde mi předložili korekturu všech archů Vaší práce (až na poslední), opatřeny všech Vaším „imprimatur“.^a Jde tedy patně o nějaký omyl, ale věc není jistě závažná.

Pokud je o Vaši novou práci,² řádné schůze bývají vždy v první středu v měsíci, měla by tedy být 2. X., ale dosud jsem nedostal pozvání, bude patrně odložena na později. Bylo dobře, kdyby do té doby rukopis byl zde, (oklep pro tiskárnu dá se pořídit potom), abychom zejména věděli, jak bude práce velká. Kdyby nebyla příliš rozsáhlá, mohla by vyjít ve Věstníku³ nebo Rozpravách,⁴ což by nemělo nesnázi. Hůře by bylo, kdy její rozsah vylučoval pojetí do těchto publikací.⁵ K vydání samotnému by se Společnost sotva potom mohla odhodlati. Nemá tolik peněz. Ale proto je třeba **práci mítí**, aby se vědělo, co a jak. Kdyby vyšla ve Věstníku, myslím, že by Společnost dala svolení k pořízení zvláštních otisků (na Váš náklad), aspoň svoluje pravidelně, arci, kdyby to vyšlo jako kniha, nevím, jak by se zachovala, ač bych ovšem návrh rád učinil.

Kvůli tomu tedy do Prahy nemusíte (ač bych Vás rád viděl), jen práci pošlete. Také o ostatních pracích do Věstníku nabízených lze rozhodnout teprve po jejich předložení. A ovšem musilo by také u dějin ev[an]g[e]l[ické] církve⁵ býti francouzské résumé.

Račte se tedy podle toho zařídit. Ještě jednou děkuji, jsem s pozdravem

Váš

V. Novotný

Smíchov 29. 9. [19]29.

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, škatuľa C/XXII/28. Dvojlist, písané na s. 1-3.

a Lat. „nech sa tlačí“. V typografii písomný súhlas k tlači.

1 V. Novotný mu poďakoval za gratuláciu k 60. narodeninám, ktorú napísal J. Kvačala v korešpondenčnom lístku z 12. 9. 1929. Nevieme presne, o ktorú „vzpomínku“ išlo, ani názov separátu článku, ktorý mu J. Kvačala poslal.

2 Rozumej dejiny reformácie na Slovensku, pozri tiež pozn. 2 k dok. 6.

3 Věstník KČSN.

4 Rozpravy KČSN.

5 Práca vo finálnej podobe mala 303 s.

6 Kniha neobsahovala resumé v žiadnom jazyku.

Pramene a literatúra:

Archiv akademie věd Praha, fond Václav Novotný, škatuľa 12, i. č. 549, skupina II.
Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F a neskatalogizované korespondenčné listky
Literární archiv Památník národního písemnictví Praha, pozostalosť Jiří Václav Klíma, č. i., 893, č. přír. 28/70.

Múzeum Komenského v Přerove, pozostalosť F. Slaměníka AP 47.

Slovenská národná knižnica, Literárny archív Martinsign. M 120 C 33.

BERNÁT, L. Ján Radomil Kvačala a Gollova škola. In: Dejiny. Internetový časopis inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2007, č. 2, s. 127-134.

BERNÁT, L. Korespondence Kamila Krofta s Jánem Kvačalou. In: *Práce z dějin Akademie věd*, 6, 2014, č. 1, s. 61-120.

BERNÁT, L. Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2014, roč. 3, č. 1, s. 12-17.

BERNÁT, L. a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétyom*. Bratislava: Eko-konzult, 2015.

BERNÁT, L., MICHALIČKA, V. Korešpondencia Jána Kvačalu. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2014, roč. 3, č. 1, s. 4-11.

Jaroslav Goll a jeho žáci. (Ed. B. Jiroušek, J. Blüml, D. Blümová). České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2005.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. Přednášková činnost Královské české společnosti nauk 1890-1952. In: *Práce z dějin akademie věd*, 2011, roč. 3, č. 1, s. 1-36.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. Václav Novotný (1869 – 1932) a jeho osobný fond v Archivu Akademie věd České republiky. In: *Sborník archivních prací*, 1998, roč. 48, č. 1, s. 325-353.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Václav Novotný (1869 – 1932) : život a dílo univerzitního profesora českých dějin*. Praha: Academia, 2014.

KVAČALA, J. Янъ Гусъ и преобразование Пражскаго университета въ началѣ в. In *Izvestia Salv. dobroč. spol. v Petrohrade*.

KVAČALA, J. O prácach Jana Husa biblických v súvisi s otázkou o vývoji jeho ako theologa. In *Věstník KČSN*, 1928, č. 8, s. 1-64.

KVAČALA, J. *Первыя философія занятія Яна Гуса и новое критическое издание сочиненій Вуклифа (Wiclif-Society)*. Petrohrad: Akademia vied, 1915.

KVAČALA, J. Wiclef a Hus ako filosofi. In *Věstník Královské společnosti nauk 1924*, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, s. 1-91.

MAREK, J. *Jaroslav Goll*. Praha: Melantrich, 1991.

NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus. Život a učení. Díl 1, život a dílo. Část 2*. Praha: J. Laichter, 1921.

NOVOTNÝ, V. *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století*. Praha: 1914.

URBÁNEK, R. *Václav Novotný*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1933.

VOJTĚCH, T. *Česká historiografie a pozitivismus*. Praha: Academia, 1984.

PhDr. et ThDr. Libor Bernát, PhD.

Kontakt: bernatlibor@gmail.com

Recenzoval: PhDr. Vladimír Michalička

**DOC. PHDR. FRANTIŠEK KARŠAI, CSC. (1918 – 1975) – ZAKLADATEĽ
PREŠOVSKÉJ KOMENIOLÓGIE, OBETAVÝ PEDAGÓG, MILOVNÍK
FOTOGRAFOVANIA A PRÍRODY**

Eduard Lukáč

Abstrakt: V lete tohto roku uplynulo 40 rokov od úmrtia doc. PhDr. F. Karšai, CSc., čo je vhodnou príležitosťou na poukázanie jeho zásluh pri budovaní povojnového školstva a rozvoja vedecko-výskumných aktivít v oblasti pedagogických vied. Príspevok mapuje hlavné životné udalosti tejto osobnosti, s dôrazom na pedagogickú činnosť, organizačné aktivity v oblasti zabezpečovania praxí študentov učiteľského štúdia a výsledky výskumu najmä na úseku dejín školstva a pedagogiky, a zvlášť v komeniológii.

Kľúčové slová: František Karšai, dejiny školstva a pedagogiky, komeniológia

Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku počas dlhoročného vývoja dotvárajú svojimi názormi, prácami a pedagogickou činnosťou mnohé významné osobnosti. Bezpochybne k nim patrí aj doc. PhDr. František Karšai, CSc., ktorý sa zapísal do povedomia pedagogickej verejnosti ako komeniológ, historik pedagogiky, propagátor zavádzania novej didaktickej techniky do výučby, autor významných článkov, štúdií, monografií, televíznych a rozhlasových príspevkov. V lete tohto roku uplynulo 40 rokov od jeho úmrtia, čo je vhodnou príležitosťou na poukázanie jeho zásluh pri budovaní povojnového školstva a rozvoja vedecko-výskumných aktivít v tejto oblasti.

František Karšai sa narodil dňa 3. apríla 1918 v Prešove ako najmladší zo siedmich súrodencov (Bózsa, Jozef, Pavol, Ila, Jenő, Eden, František). Jeho otec pracoval ako vedúci účtovníka pre mlyn v neďalekom Veľkom Šariši, pracovisko mal v Prešove a matka sa pre svoj zlý zdravotný stav starala o domácnosť.¹ (Na obrázku zľava: Bózsa, Jozef, otec, Pavol, František, Ila.) Základné vzdelanie získal na 5-ročnej ľudovej škole (1924/1925 - 1928/1929) a potom pokračoval v štúdiu na 8-ročnom gymnáziu (1929/1930 - 1936/1937) v Prešove, ktoré ukončil dňa 3. júna 1937 maturitnou skúškou.² Láska k prírode, pestovanú počas celého života, sa už vtedy prejavila jeho účasťou v skautskom hnutí. Po smrti matky (1936) ho na štúdiách v Bratislave podporoval brat Pavol, no zo sociálnych dôvodov v r. 1942 predčasne ukončil štúdium odboru filozofia - nemecký jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde vykonal len jednu štátnu skúšku. Počas vysokoškolského štúdia bol členom Spolku východoslovenských akademikov v Prešove a v r. 1941 bol jeho predsedom.

¹ Životopis, datovaný 1. apríla 1972. Archív Útvary pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

² Osobný dotazník, datovaný 5. júla 1972. Archív Útvary pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Od 1. februára 1942 do konca augusta roku 1943 pôsobil ako učiteľ na Štátnom slovenskom reálnom gymnáziu v Prešove a od 1. septembra 1943 bol preložený a vyučoval pedagogiku a nemčinu na Štátnej učiteľskej akadémii v Prešove.³ Dňa 20. februára 1944 sa oženil s Helenou (rod. Gurská, nar. 1925)⁴ a zo šťastného manželstva sa narodili dve dcéry – Mária Magdaléna (nar. 1945) a Beáta (nar. 1948). „Kým sme boli so sestrou Beátou malé, rady sme sa skrývali pod oteckovým „veľkým“ písacím stolom. Tam bola kúzelná atmosféra a mohli sme si všeličo vymýšľať. Keď mal troška voľného času spieval nám, hral na husličkách, vymýšľal pre nás hry.“⁵

Vojenské udalosti donútili manželov v čase od 18. decembra 1944 do 5. marca 1945 k evakuácii do Liptovského Mikuláša, kde sa v januári narodila ich prvá dcéra. Po návrate z evakuácie do Prešova bol F. Karšai na odporúčanie dr. Stanislava Felbera, profesora Štátnej učiteľskej akadémie v Prešove, dňa 10. apríla 1945 Povereníctvom SNR pre školstvo a osvetu poverený dočasným vedením tejto akadémie. „Školu som dal do normálneho chodu tak, že školský rok bol ukončený riadne maturitnými skúškami. Nakoľko som videl, že som ešte veľmi mladý a pre vojnové pomery nemal som ešte uzavretú druhú štátnu skúšku, požiadal som o uvoľnenie z funkcie riaditeľa a 1. októbra 1945 odovzdal som školu novo menovanému riaditeľovi Jánovi Fedákovi.“⁶

„Hneď po oslobodení r. 1945 spolu s profesormi Jozefom Koreňom a Stanislavom Felberom začal intenzívne pracovať na obnovení vyučovania vo svojej škole, v ktorej sa zakrátko stal riaditeľom.“ (Mátej, 1968, s. 477) Po odovzdaní funkcie riaditeľa ostal pôsobiť na učiteľskej akadémii v Prešove a v tom čase bol i členom skúšobnej komisie pre získanie učiteľskej spôsobilosti na ľudových a meštianskych školách, v ktorej mal na starosti pedagogiku. Povojnová preverovacia komisia Povereníctva školstva v roku 1946 v jeho činnosti nenašla žiadne negatívne okolnosti a ponechala ho pôsobiť ako učiteľa v štátnych službách a dňa 9. decembra 1946 vykonal druhú štátnu skúšku na FF UK v Bratislave.⁷

Od 1. septembra 1947 sa stal pracovníkom Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave (ŠPÚ), s vysunutým pracoviskom v Prešove. Zárodokom ŠPÚ bolo Reformné oddelenie zriadené na Povereníctve školstva a osvetu (PŠO) v Bratislave. Štátny pedagogický ústav začal pracovať od 1. apríla 1947 a mal si „zaistiť blízke, rýchle a krátke a úspešné spojenie so životom v škole – pedagogickou praxou i s pedagogickou teóriou, ktorá sa mala rozvíjať na novozaložených pedagogických fakultách (1946).“ (Pšenák, 2007, s. 11)

Štátny pedagogický ústav v Bratislave, ktorého zriadením bol PŠO poverený PhDr. Gustáv Pavlovič, neskôr jeho prvý riaditeľ v rokoch 1947 – 1953, si v oblasti vedeckého výskumu stanovil nasledovné úlohy:

- skúmať výchovu zo stránky filozofickej a vývin pedagogiky,
- skúmať výchovné podmienky a vzdelávaciu činnosť, a to z hľadiska veku, schopností, ako aj z hľadiska zdravotných, sociálnych a psychických rozdielov žiakov,

³ Osobná karta, datovaná 31. decembra 1960. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

⁴ Osobná karta, datovaná 20. marca 1974. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

⁵ Zo spomienok dcéry Márie Žilinkovej, rod. Karšaiovej.

⁶ Životopis, datovaný 1. apríla 1972. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

⁷ Osobná karta, datovaná 1. septembra 1955. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

- skúmať a navrhovať účelnú školskú organizáciu alebo jej zlepšenie, pripraviť metódy a spôsob výberu žiactva na školách všetkých druhov a stupňov,
- skúmať ciele a úlohy výchovnej a vzdelávacej činnosti, skúmať všeobecné problémy vychovávateľskej a učiteľskej praxe,
- skúmať, overovať a navrhovať metódy a prostriedky výchovy a vyučovania, pripravovať metódy a pomôcky k objektívnemu zisťovaniu výsledkov školskej práce,
- sledovať, skúmať a posudzovať pedagogické spisy, učebnice, doplnkové čítanie, učebné pomôcky, literatúru pre mládež a iné výchovné a vyučovacie prostriedky,
- výskumom prispievať k tomu, aby sa školské objekty účelne stavali a zriaďovali,
- plánovite sa starať o potrebné učebnice, učebné pomôcky a ich zdokonaľovanie,
- na základe vlastného zisťovania, ako aj v spolupráci so Štátnym štatistickým úradom zisťovať a spracúvať výsledky v školstve, najmä so zreteľom na plánovanie školskej siete a potrebu učiteľského dorastu,
- plánovať, sledovať a hodnotiť didaktickú i pedagogickú prácu na vzorných pokusných školách a so súhlasom Povereníctva školstva konať na školách výskumy,
- spolupracovať s učiteľstvom všetkých škôl a stupňov, ako aj s iným odborníkmi, účinkovať ako poradca pri riešení problémov vyskytujúcich sa v školskej praxi, udržiavať styk s úradmi, s vysokými školami, s vedeckými inštitúciami a korporáciami, ktoré pracujú alebo majú záujem na zlepšení výchovných, zdravotných a sociálnych pomerov mládeže,
- spolupracovať s Výskumným ústavom J. A. Komenského v Prahe a s jeho pobočkou v Brne, pestovať styky s príbuznými inštitúciami v zahraničí, predovšetkým v slovanských štátoch,
- podávať návrhy Povereníctvu školstva, vied a umení na účelné využitie získaných vedeckých poznatkov vo vychovávateľskej a vyučovacej praxi a navrhovať vypísanie súťaží na učebnice, učebné pomôcky či iné odborné pedagogické spisy,
- uverejňovať výsledky svojej činnosti, usporadúvať zjazdy pedagogických a školských pracovníkov, spolupracovať na problémoch ďalšieho vzdelávania učiteľstva, starať sa o vydávanie odborných pedagogických spisov, časopisov a časopisov pre mládež,
- budovať Ústrednú pedagogickú knižnicu na Slovensku a požičiavať z nej záujemcom odborné diela, zhromažďovať materiál a potrebné dáta, týkajúce sa výchovy a vyučovania,
- usporadúvať školské výlety. (Desať rokov Výskumného ústavu pedagogického, 1957, s. 386 – 387)

Všetky tieto úlohy mali byť zabezpečované prostredníctvom nižších organizačných jednotiek – okresných pedagogických zborov, čím by podľa územného členenia bolo podchytené celé územie Slovenska.

Štátny pedagogický ústav v Bratislave mal svoje vysunuté pracovisko v Prešove, na ktorom poveril 20. septembra 1947 F. Karšai organizovaním okresných pedagogických zborov na východnom Slovensku. “Ako prvý zahájil svoju činnosť Okresný pedagogický zbor v Prešove (1947) a František Karšai sa stal jeho tajomníkom.” (Kolesárová, 1998, s. 10.) Okrem toho bol F. Karšai i pri zrode okresných pedagogických zborov napr. vo Svidníku, v Gíraltovciach a pri Školskom inšpektoráte ukrajinských škôl v Prešove. “Aby práca úspešne napredovala, združili sa prešovskí učitelia v prvý Okresný pedagogický zbor na Slovensku a za pracovnú náplň určili si:

1. Psychotechnický výskum školopovinného žiactva.
2. Zisťovanie vedného stavu žiactva (podľa predpísaných učebných osnov).
3. Zistiť, aká má byť vedná úroveň a ako by bolo možné dosiahnuť kvantitatívne a kvalitatívne maximum.
4. Pripraviť dobré pracovné učebnice.

5. Založiť príručnú knižnicu s odbornou literatúrou.
6. Zariadiť pedagogické pracovne a študovne.
7. Technicky čo najdokonalejšie zvládnuť určené úlohy.” (Karšai, 1947/48, s. 31.)

Po zriadení krajských národných výborov začal F. Karšai od 1. mája 1949 pracovať na pedagogickom oddelení referátu školstva KNV v Prešove. Viedol oddelenie škôl III. stupňa a v roku 1951 sa stal prednostom osobného oddelenia odboru školstva KNV. Túto funkciu vykonával do 31. januára 1952.

Na vlastnú žiadosť opustil prácu administratívneho charakteru a od 1. februára 1952 začal opäť pôsobiť ako učiteľ, tentoraz na Pedagogickom gymnáziu K. Gottwalda v Prešove, na ktorom vyučoval pedagogiku. (Na obrázku uprostred študentov.) Dňa 1. septembra 1952 bol KNV v Prešove menovaný za vedúceho Krajského pedagogického zboru a o rok neskôr sa stal zástupcom riaditeľa na Pedagogickom gymnáziu K. Gottwalda, pôsobiac v tejto funkcii do 31. októbra 1954. Bol predsedom komisie pre vypracovanie nových učebných osnov a členom komisie pre prípravu učebníc pre ukrajinské školy. V úprimnej snahe o rozvoj povojnovej republiky, tak ako mnohí iní učitelia i on si podal prihlášku za člena KSS, no pre svoje „nevyrovnanie sa s náboženskou otázkou“⁸ bol v lete 1953 vyškrtnutý zo zoznamu kandidátov.

Neistota jeho ďalšieho pôsobenia, ktorá bola spôsobená spoločensko-politickým vývojom tohto obdobia i negatívnym stanoviskom vedúcim k vyškrtnutiu zo zoznamu kandidátov, viedla F. Karšai k rozhodnutiu navštevovať fotografický kurz, ktorý ukončil certifikátom. Láska k prírode našla vhodné spojenie so záľubou vo fotografovaní, čoho výsledkom boli i získané ocenenia za jeho fotografickú tvorbu. „Mňa, ako staršiu z dcér brával na výlety do prírody, na hrady, alebo pomáhať pri archeologických prácach ešte v bývalej starej tehelni v Prešove. Chodili sme zbierať huby, poznávali Slovensko a tešili sa zo života. Veľa fotografoval a potom ma zaučal aj do vyrábania fotografií.“⁹

Od 1. novembra 1954 do 31. augusta 1955 viedol kabinet pedagogiky a psychológie na Krajskom ústave pre ďalšie vzdelávanie v Prešove, ktorý vznikol zreorganizovaním Krajského pedagogického zboru v Prešove a pôsobil aj ako externý pracovník Katedry pedagogických vied.

Na návrh Rady Vyššej pedagogickej školy v Prešove bol F. Karšai od 1. septembra 1955 prijatý za odborného asistenta pre pedagogiku na Katedru pedagogických vied.¹⁰ Vedúcim katedry bol J. Hvozdík a katedra sa členila na tri ústavy:

1. ústav pedagogiky (vedúci J. Hvozdík),
2. ústav psychológia (vedúci J. Koščo),
3. ústav školskej praxe a metodiky (vedúci F. Karšai).

K ďalším spolupracovníkom patrili A. Čuma, J. Šperka a M. Ričalka. Pri katedre pracoval i Ústav výtvarnej výchovy (vedúci J. Hlavsa, Š. Hapák) a katedra sa starala aj

⁸ Životopis, datovaný 1. apríla 1972. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

⁹ Zo spomienok dcéry Márie Žilinkovej, rod. Karšaiovej.

¹⁰ František Karšai, menovanie odborným asistentom pre pedagogiku. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 2751/55.

o zabezpečovanie výučby hudobnej výchovy (neskôr to bol Ústav hudobnej výchovy pri katedre pedagogických vied) a výučby pre študentov ukrajinského oddelenia.¹¹

Katedra sa zároveň podieľala i na pedagogickom procese na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove.¹² Okrem denných študentov na obidvoch inštitúciách, t.j. vysokej i vyššej škole, študovali aj študenti diaľkového (externého) štúdia. Od zimného semestra prvého školského roku pôsobenia F. Karšaia bolo zriadené pre vzdelávanie učiteľov i ukrajinské oddelenie, na ktorom katedra taktiež vyučovala. Centrom záujmu F. Karšaia sa stali dejiny pedagogiky a po odchode kolegyne L. Fábryovej zabezpečoval i prednášky z predmetu Teória výchovy. Jeho prvou výskumnou témou bol „Výskum dejín prešovského školstva od XV. do XVI. storočia“ a uvedené zameranie svojej vedecko-výskumnej aktivity bližšie špecifikoval na zasadnutí katedry dňa 29. septembra 1955. Na ňom bol poverený úlohou vypracovať historické mapy k dejinám pedagogiky a spolu s dekanátmi Vysokej školy pedagogickej v Prešove a Vyššej pedagogickej školy v Prešove a ich odbornými katedrami koordinovať zabezpečenie praxe študentov.¹³

Prehľad úväzku F. Karšaia v škol. r. 1955/1956¹⁴

Predmet	Ročník / škola	Prednášky		Cvičenia		Počet skupín	Počet študentov
		ZS	LS	ZS	LS		
Teória výchovy	2. / VPŠ	2	-	1	-	4	51
Dejiny pedagogiky	2. / VPŠ	2	-	-	-	-	51
Teória výchovy	2. / VŠP		2	-	2	2	46
Dejiny pedagogiky	3. / VŠP	2	2	1	1	1	30
Mimotriedna a mimoškolská práca	VŠP a VPŠ		1	-	-	-	258
Dejiny pedagogiky (diaľ. štúdium)	VŠP a VPŠ	30	-	-	-	-	175
Teória výchovy	2. VŠP a VPŠ	-	30	-	-	-	136

(VŠP = Vyššia škola pedagogická, VPŠ = Vysoká pedagogická škola)

Stretnutie ku koordinácii aktivít vzťahujúcich sa k zabezpečeniu praxí sa konalo 20. októbra 1955¹⁵ a F. Karšai ako hlavný referujúci na tému Základné problémy súvislej školskej praxe poslucháčov a spolupráca s fakultnou školou stanovil vo vzťahu ku školskej praxi hlavné úlohy fakultnej (cvičnej) školy, odborných katedrií a ústavu praxe:

¹¹ Správa o činnosti katedry od júna 1955 do 15. marca 1956. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, 1956, D-I/5, 714, č. 277/1956.

¹² Školskou reformou bola od škol. r. 1953/1954 na prípravu učiteľov stredných škôl zriadená Vysoká škola pedagogická v Bratislave s tromi fakultami: fakultou spoločenských vied, fakultou prírodných vied (obidve mali sídlo v Bratislave) a filologickou fakultou, ktorá sídlila v Prešove. Súčasťou reformy bolo i zriadenie Vyššej pedagogickej školy v Prešove (založenej v škol. r. 1953/1954), kde sa v 2-ročnom štúdiu pripravovali budúci učitelia pre druhý stupeň základnej školy.

¹³ Zápisnica napísaná na 2. zasadnutí Katedry pedagogických vied konanom dňa 29. septembra 1955 v miestnosti KPV na Stalinovej ulici 80/II, č. dv. 2. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied Filologickej fakulty, 1955, D-I/5, 713, č. 323/1955.

¹⁴ Prehľad stavu práce na Katedre pedagogických vied zaslaný dňa 25. februára 1956 Dekanstvu Vysokej školy pedagogickej. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, Inventár fondu FF UPJŠ 1954 – 1990 I., inv. č. 714

¹⁵ Verejné zasadnutie KPV o súvislej školskej praxi poslucháčov v škol. roku 1955/56. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied Filologickej fakulty, 1955, D-I/5, 713, č. 350/1955..

1. Ústav školskej praxe vypracuje podrobné smernice o prevádzaní školskej praxe ako aj presne určí jej náplň po dohode s odbornými katedrami.
2. Prevedie rozhovor s metodikmi odborných katedier o príprave školskej praxe.
3. Pred školskou praxou prevedie aktív s poslucháčmi, na ktorom ich zoznámí s úlohami počas praxe.
4. Ústav školskej praxe rozdelí poslucháčov do skupín podľa odborov a zadelí ich k jednotlivým učiteľom fakultnej školy a k jednotlivým triedam.
5. Dá poslucháčom presný návod na spracovanie materiálov školskej praxe.
6. Za spolupráce s odbornými katedrami prevedie niekoľko seminárov o formách a metódach prevádzania výchovnej práce a o volení jej tematiky.
7. Ústav školskej praxe si vyhradí dva dni z hospitácií pre špeciálne úlohy Katedry pedagogických vied.¹⁶

Po ukončení praxe mal každý študent vypracovať záverečnú správu (počet hospitácií, výstupov, rozbor s metodikmi z fakulty a učiteľmi školy, účasť na mimotriednych a mimoškolských aktivitách, návrhy na zlepšenie), ktorú bol povinný odovzdať metodikovi príslušnej katedry.

F. Karšai sa snažil o ich vyššiu efektívnosť a zlepšenie prístupu k realizácii praxí ako zo strany študentov, tak aj zo strany pedagógov. „Ako vážny nedostatok videl vedúci ústavu školskej praxe to, že ešte stále rozborov vyučovacích hodín a ich hodnotenie sa robí formálne, povrchné a príčinu vidí nielen u poslucháčov, ale aj v tom, že na týchto rozboroch nezúčastňujú sa vždy metodici odborných katedier a zástupca KPV.“¹⁷ Ústav školskej praxe organizačne pripravoval školskú prax študentov 2. ročníka Vyššej pedagogickej školy (3 týždne) a 3. ročníka Vysokej školy pedagogickej (4 týždne), ako aj pre študentov ukrajinského oddelenia.

Uznanie jeho koncepčnej činnosti vyjadril vtedajší vedúci katedry J. Hvozdík, keď na zasadnutí katedry dňa 27. januára 1956 na rozdiel od predchádzajúceho tzv. obdobia „nejasnosti úloh“, hodnotil obdobie činnosti ústavu školskej praxe pod vedením F. Karšai už ako „obdobie cieľavedomosti, keď nový člen KPV s. Karšai prebral vedenie Ústavu a skonsolidoval jeho prácu, čím práca Ústavu sa teraz ubera správny smerom.“¹⁸

Vďaka dobrej znalosti maďarčiny informoval na zasadnutiach katedry, ako i na neformálnych stretnutiach, ostatných pedagógov o pedagogickej tvorbe a výskumných aktivitách maďarských kolegov a presadzoval, aby učiteľom vysokých škôl boli umožnené študijné cesty do zahraničia. „Jeho prednášky boli na vysokej úrovni, spájali ich nielen s dejinami kultúry, ale aj s filozofickým myslením, teoretickými otázkami pedagogiky a vývojom školských sústav. Osobitnú pozornosť venoval dejinám pedagogiky a školstva v ČSSR, osobitne na Slovensku.“ (Ričalka, M.: 1975, s. 821.) Dokladom tohto zamerania je napr. článok „*Po stopách J. A. Komenského v Prešove*“ (Učiteľské noviny, 1957, č. 13, s. 3.) a významné štúdie. V prvej „*Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia*“ (Jednotná škola, 1957, č. 5, s. 595-615) na základe štúdia dobových prameňov a komparáciou s neskoršími monografiami a článkami dokázal vyvrátiť názory o prekrývaní sa obdobia existencie mestskej školy a kolégia, resp. názory o

¹⁶ Zápisnica napísaná na verejnom zasadnutí Katedry pedagogických vied konanom dňa 20. októbra 1955. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, Inventár fondu FF UPJŠ 1954 – 1990 I., inv. č. 713.

¹⁷ Zápisnica napísaná na zasadnutí KPV dňa 15.XII.1955 v miestnosti KPV na Stalinovej ul. 80/II. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied Filologickej fakulty, 1955, D-1/5, 713, č. 435/1955.

¹⁸ Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied dňa 27. januára 1956. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, Inventár fondu FF UPJŠ 1954 – 1990 I., inv. č. 713.

pokračovaní mestskej školy v podobe kolégia. F. Karšai naopak preukázal, že kolégium vzniklo „ako nová škola, a nie je organickým pokračovaním prešovskej mestskej školy.“ (Karšai, 1957, Poznámky ..., s. 603.) Štúdia je veľmi vhodne doplnená popisom organizácie a obsahu vzdelávania 10-ročného kolégia, ako i jeho zákonmi – zákony dozorcov, zákony profesorov, povinnosti žiakov.

Druhá štúdia s názvom „*Lukáš Fabínius-Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí.*“ (Sborník Filologickej fakulty Vysoké školy pedagogickej v Prešove. I. časť pedagogicko-metodická. Bratislava, SPN 1957, s. 55-73.) prešla v lete 1956 katedrovým oponovaním.¹⁹ F. Karšai v nej priblížil význam tohto pedagóga z hľadiska jeho názorov na výchovu a vzdelávanie, jeho prínos pre tvorbu učebníc na Slovensku dielom *Exempla declinationum et coniugationum* (1573), ktorá je „prvá známa vytlačená učebnica pre domáce potreby na území Slovenska vôbec“ (Karšai, 1957, Lukáš ..., s. 603.) a bola venovaná pre potreby mestskej školy v Prešove. Z didaktickej stránky má napr. stále význam i ním odmietavý postoj k mechanickému memorovaniu, ktoré chcel nahradiť uvedomelým poznávaním učebnej látky.

Okrem ďalších aktivít (napr. vystúpenia na seminároch a slávnostiach, publikačné aktivity) v marci tohto roku predniesol i príhovor v československom rozhlase na tému „*J. A. Komenský a Prešov*“.

Výkaz pedagogickej činnosti F. Karšaia za šk. r. 1956/1957²⁰

Prednášky	<i>Zimný semester</i>		<i>Letný semester</i>	
	<i>študenti</i>	<i>hodiny</i>	<i>študenti</i>	<i>hodiny</i>
Dejiny pedagogiky III. roč. VŠP	43	2	43	2
Dejiny pedagogiky II. roč. VPŠ	70	2	-	-
Teória výchovy II. roč. VPŠ	70	2	-	-
Teória výchovy II. roč. VŠP	-	-	46	2
Cvičenia a semináre				
Dejiny pedagogiky III. roč. VŠP (2 skupiny)	43	2	43	2
Teória výchovy II. roč. VŠP (2 skupiny)	-	-	46	2
Diaľkové štúdium - konzultácie				
Dejiny pedagogiky III. roč. VŠP	27		27	
Dejiny pedagogiky III. roč. VPŠ	127	15		
Teória výchovy III. roč. VŠP			27	
Teória výchovy II. roč. VPŠ			127	
Školská organizácia II. roč. VŠP			25	
Započítateľná činnosť				
Vedenie ústavu školskej praxe		100		100
Referent pre diaľkové štúdium VŠP		100		100
Škol. prac, kontrola a hodnotenie mimotried. výchov. práce II. roč. VPŠ	22	48	22	48
Škol. prac, kontrola a hodnotenie mimotried. výchov. práce III. roč. VŠP a IV. roč. VŠP	10	48	17	17

(VŠP = Vyššia škola pedagogická, VPŠ = Vysoká pedagogická škola)

¹⁹ Správa o stave vedecko-výskumnej práce za I. polrok 1956, č. 255/1956. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Správa KPV o VVČ za I. polrok 1956., C-I/2, 363.

²⁰ Výkaz pedagogickej činnosti F. Karšaia. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Výkazy pedagogických činností, B-II/1, 265.

I nasledujúci rok pokračoval F. Karšai v plodnom diele a výrazom uznania jeho schopností a úsilia bolo menovanie F. Karšai za člena Poradného zboru pri Krajskom múzeu v Prešove, stal sa členom školskej komisie pri MsNV v Prešove a členom Slovenskej historickej spoločnosti SAV, prednášal v rámci cyklu Univerzita rodičov.

Problematika vzťahu J. A. Komenského k Prešovu i naďalej zaberala popredné miesto v pedagogickom historickom výskume F. Karšai a svoje najnovšie výsledky uverejnil v štúdiu „*Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu.*” (Archiv pro bádání o životě a díle J. A. Komenského. Acta Comeniana ČSAV, 1958, č. 2, s. 178-183.) Od škol. r. 1958/1959 sa J. Šperka stal novým vedúcim katedry, F. Karšai pôsobil ako tajomník katedry a vedením Ústavu školskej praxe bol poverený M. Ričalka.²¹

Od škol. r. 1959/1960 bola realizovaná ďalšia zmena v systéme prípravy učiteľov. Z Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej vznikla Filozofická fakulta v Prešove v rámci Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach²² a z Vyššej pedagogickej školy bol vytvorený Pedagogický inštitút v Prešove.²³

Po zriadení Filozofickej fakulty UPJŠ v roku 1959 sa F. Karšai stal členom Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove, ktorú viedol M. Ričalka a od januára 1960 A. Čuma. Na katedre prednášal predmety: dejiny pedagogiky, teória výchovy, didaktika, úvod do vysokoškolského štúdia a pracoval na habilitačnej práci Jan Amos Komenský a Prešov, v rámci ktorej ukončil jej prvú časť. „Pripravil bibliofilské vydanie Komenského mapy Moravy, ktorá sa našla v Prešove a doteraz je prvým známym exemplárom tohto Komenského kartografického diela na Slovensku.“²⁴ O svojom objave napísal pre túto komeniologickú lahôdku štúdiu s názvom *Exemplár Komenského mapy Moravy na východnom Slovensku*. (Nové obzory, 1960, roč. 2, s. 206 - 208.)

F. Karšai už od r. 1958 pracoval na téme „Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu“ a výsledkom práce bola rovnomenná štúdia uverejnená v časopise Acta Comeniana (1958, roč. 17, č. 2, s. 178 - 183.)²⁵ Výskum materiálov však F. Karšaiovi ukázal, „že štúdiom možno prehĺbiť a rozšíriť aj na knižné vydanie, ktoré by prinieslo nové pohľady i nové fakty k uvedenému problému, práca bola naplánovaná na rok 1959 s perspektívou ukončiť ju do decembra 1959.“²⁶ Z tohto dôvodu zmenil názov práce so širším obsahovým charakterom „J. A. Komenský a Prešov“, pretože v nej chcel prihliadať i k politicko-diplomatickej činnosti Komenského po tridsaťročnej vojne prostredníctvom Prešova. „Z naplánovaných častí práce sú hotové prvé dve. V prvej časti sa hovorí o spoločenských a hospodárskych pomeroch v Prešove v prvej polovici XVII. storočia, čo má za úlohu ukázať za akých podmienok sa rozvinuli prvé vzťahy Komenského k Prešovu. V prvej časti hovorí sa i o vývine prešovskej mestskej školy v prvej polovici XVII. storočia, aby sa ukázala organizačná a ideová stránka práce na prešovskej mestskej škole v časoch nadviazania stykov s Komenským pred jeho príchodom do Uhorska. Osobitná kapitola sa

²¹ Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied dňa 28.VIII.1958. Archiv Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v škol. r. 1958/59, D-I/5, 717, č. 435/1955.

²² Filozofická fakulta v Prešove bola zriadená pri reorganizácii vysokého školstva vládny výnosom č. 58, 1958 § 16, Ú. v. a spolu s Lekárskou fakultou v Košiciach založili od škol. r. 1959/1960 Univerzitu P. J. Šafárika so sídlom v Košiciach. (Lekárska fakulta v Košiciach fungovala od škol. r. 1949/1950 do škol. r. 1958/1959 ako súčasť Univerzity Komenského v Bratislave.)

²³ Pedagogické inštitúty boli vysokoškolské inštitúcie, ktoré vznikli na základe reorganizácie vysokého školstva od škol. r. 1959/1960 vládny nariadením č. 57/1959 Zb. (po zrušení vyšších pedagogických škôl) a slúžili na 4-ročnú prípravu učiteľov základných škôl a vychovávateľov v mimoškolských výchovných zariadeniach.

²⁴ Správa o činnosti katedry pedagogických vied za štud. rok 1959/60. Archiv Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Katedra pedagogických vied – zápisnice zo zasadnutí v šk. r. 1959/60, D-I/5, 718.

²⁵ Zoznam tém vedecko-výskumných prác z pedagogiky, č. 147/1959. Archiv Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zoznam tém VVP z pedagogiky, C-I/2, 365.

²⁶ František Karšai, odborný asistent KPV. Správa o vedecko-výskumnej činnosti za rok 1959. Archiv Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Správa Katedry pedagogických vied o VVČ za r. 1959, C-I/2, 366.

zaoberá učiteľmi prešovskej mestskej školy v prvej polovici XVII. storočia a prostredníctvom ich účinkovania charakterizuje sa didaktický stav na prešovskej mestskej škole v časoch nadviazania stykov s Komenským. V druhej časti knihy hovorí sa o Vestfálskom mieri a o jeho následkoch pre českobratských emigrantov a o podmienkach príchodu Komenského do Uhorska. Táto časť obsahuje aj ideu pozvania Komenského do Prešova a hovorí o jeho osobných stykoch s Prešovom počas pobytu v Blatnom Potoku. Osobitná kapitola rozoberá zväzky Komenského s Prešovom po odchode z Uhorska so zvláštnym zreteľom na politicko-diplomatickú činnosť Komenského a na úlohu Prešova v týchto akciách. Tretia časť knihy čaká na spracovanie. Bude obsahovať problémy didaktického vplyvu Komenského na prešovskú školu. Teda plán nebol splnený, keďže tretia časť knihy ešte nie je hotová. Stalo sa tak preto, že sa počas práce objavili novšie materiály, ktoré došli zo zahraničia, alebo sa našli tu v Prešove (napr. Komenského mapa Moravy) a tieto ukázali nutnosť prácu ďalej rozšíriť. Termín ukončenia práce bol pojatý do plánu na rok 1960. Katedra povolila posunúť termín vzhľadom na nové materiály, ktoré z práce nemôžu vypadnúť.²⁷

V súlade s úlohou stanovenou na zasadnutí katedry dňa 26. januára 1960²⁸ F. Karšai koncom leta 1960 dokončil habilitačnú prácu a na zasadnutí katedry dňa 7. septembra 1960 sa konala jej interná oponentúra dvoma členmi katedry. M. Ričalka navrhol roztriediť materiál prezentovaný v práci do logicky ucelenejšieho, stabilnejšieho systému, spresniť názvy jednotlivých kapitol a doplniť prácu o konfrontácie filozofických a pedagogických názorov významných osobností prešovskej mestskej školy s názormi Komenského. Druhým oponentom bol vedúci katedry A. Čuma, ktorý najmä nesúhlasil s predloženým názvom J. A. Komenský a Prešov, pretože „budí dojem popularizačnej štúdie, kdežto práca má vážny vedecký charakter.“²⁹ Vyjadril názor, aby sa práca nečlenila sa navrhované časti, ale aby tvorila jeden celok, v ktorom by sa spájali pedagogické otázky s politickými a náboženskými pomermi a v práci sa mal zdôrazniť prínos pedagóga Jána Bayera.

Po dopracovaní pripomienok od členov katedry bolo na novembrovom zasadnutí katedry³⁰ F. Karšaiovi odporúčané, aby rukopis habilitačnej práce zaslal oponentom. Jej pozmenený názov znel „Príspevok k otázke osobných vzťahov J. A. Komenského k niektorým mešťanom Prešova a jeho pedagogický vplyv na prešovskú školu“ a práca bola zaslaná na oponovanie E. Koukalovi a P. Vajcikov. „Práca má svoj vedecko-pedagogický význam, lebo pojednáva o probléme, ktorý prispieva k parciálnemu riešeniu otázky, ktorá doteraz celkove riešená nebola – a to vzťahov Komenského ku Slovensku a jeho pôsobenie na vývin tunajšej pedagogiky. V práci je použitá celá rada nových, doteraz málo alebo vôbec neznámych materiálov, ktoré zvyšujú úroveň práce. Nie menej závažná, nová a prínosná je časť pedagogického vplyvu Komenského na prešovské školstvo, kde sa ukázalo, že neprenikla sem len Komenského metóda jazykového vyučovania, ale markantne sa odráža Komenského vplyv v oblasti organizácie školstva. V ďalších častiach autor ukázal, ako sa

²⁷ Zápisnica napísaná dňa 4. januára 1960 na zasadnutí Katedry pedagogických vied za prítomnosti podpísaných členov katedry. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Katedra pedagogických vied – zápisnice zo zasadnutí v šk. r. 1959/60, D-I/5, 718.

²⁸ Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied 26.1.1960 za prítomnosti všetkých členov katedry. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Katedra pedagogických vied – zápisnice zo zasadnutí v šk. r. 1959/60, D-I/5, 718.

²⁹ Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied dňa 7. septembra 1960. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61, D-I/5, 719.

³⁰ Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied dňa 16. novembra 1960. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61, D-I/5, 719.

udržovala Komenského tradícia v Prešove v ďalších storočiach, čo dokumentoval na základe konkrétneho materiálu.³¹

Vo výskumnej oblasti spolu s vtedajším vedúcim katedry A. Čumom spolupracoval na riešení témy „Z dejín školstva východného Slovenska (ukrajinské školy).“ (Na obrázku vľavo A. Čuma, vpravo F. Karšai.) I. diel zachytávajúci vývoj do prvej svetovej vojny za ukrajinské školstvo mal spracovať A. Čuma a slovenské školstvo F. Karšai. Okrem toho začal pracovať aj na výskumnej téme „Výchova vzťahu žiakov k práci v podmienkach výrobnjej práce na všeobecno-vzdelávacích školách“. Pre Krajské múzeum vypracoval „*Libreto k historickej mape škôl prešovského kraja*“ (11 s.) a regionálne dejiny školstva zmapoval v štúdiu „*Z minulosti školstva Šariša a Zemplína*“ (Nové obzory, č. 2, 1960, s. 67-81.)

V škol. r. 1959/1960 mu bola Vedeckou radou FF UPJŠ udelená pamätaná insignia a čestné uznanie. Okrem priamej pedagogickej aktivity viedol a usmerňoval pedagogickú a výrobnú prax, bol predsedom študijnej komisie fakulty, bol pedagogickým vedúcim ročníka. Katedra pripravila ku Dňu učiteľov 28. marca 1961 výstavu o živote a diele J. A. Komenského s jeho hlavnými publikáciami a pri jej otvorení mal F. Karšai „hodnotnú prednášku na tému „*Politický vplyv Komenského na niektorých mešťanov Prešova*.“³² V mimoškolskej oblasti sa zaslúžil o premietanie filmov pre študentov, bol členom Slovenskej historickej spoločnosti, Historického krúžku pri Krajskom múzeu v Prešove, školskej komisii pri MsNV v Prešove, prednášateľom Spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov, predsedom Krajského poradného zboru ľudovej umeleckej tvorivosti pre odbor fotografia, odborný poradca fotografického krúžku pri Dvanásťročnej strednej škole v Prešove, zúčastnil sa na 5. celoslovenskej výstave amatérskej fotografie v Bratislave. Svojej záľube fotografovaniu sa venoval i v rámci pedagogickej činnosti, keď zhotovoval série fotografických snímok z výrobných praxí študentov a z imatrikulačných slávností pre školskú kroniku.³³

Od začiatku škol. r. 1960/1961 Ústav telesnej výchovy bol dislokovaný na Katedru telesnej výchovy do Košíc a pri katedre bol zriadený Kabinet praxe, ktorého vedením bol poverený F. Karšai a zároveň bol uvoľnený z funkcie tajomníka katedry. Už na zasadnutí katedry dňa 29. septembra 1960 stanovil F. Karšai nasledovné úlohy kabinetu:³⁴

1. Praktický výcvik poslucháčov s modernými praktickými prístrojmi.
2. Koordinovanie výrobnjej praxe poslucháčov.
3. Prax v mimoškolských zariadeniach.
4. Prax v prázdninových táboroch pionierskej organizácie.

Kabinet bol spočiatku zriadený ako začiatočná fáza zamýšľaného Ústavu praxe s cieľom rozvoja spolupráce s odbornými katedrami jednotlivých fakúlt, ich metodikmi a cvičnými učiteľmi, ako plánovanými výskumnými aktivitami z problematiky praxe. F. Karšai predložil v r. 1961 na februárové rokovanie katedry návrh na zriadenie bábovej

³¹ Správa o hodnotení vedecko-výskumnej práce Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove za kalendárny rok 1960. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Katedra pedagogických vied – zápisnice zo zasadnutí v šk. r. 1959/60, D-I/5, 718.

³² Správa o politicko-výchovnej práci Katedry pedagogických vied v r. 1961 predložená dekanátu 11. novembra 1961. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61, D-I/5, 719.

³³ Správa o politicko-výchovnej práci Katedry pedagogických vied v r. 1961 predložená dekanátu 11. novembra 1961. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61, D-I/5, 719.

³⁴ Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied zo dňa 29. septembra 1960. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61, D-I/5, 719.

(cvičnej) školy.³⁵ Karšai ju ponímal ako organickú súčasť fakulty za účelom praktických výstupov študentov, vzorových hodín metodikov katedier a riešenia výskumných problémov.

V škol. r. 1961/1962 katedra pôsobila už ako Katedra pedagogiky FF UPJŠ v Prešove, ktorá sa skladala z dvoch zložiek:

a/ oddelenie pedagogiky a psychológie,

b/ ústav praxí, mimotriednej a mimoškolskej práce s mládežou.

Poslaním ústavu, na čele ktorého stál F. Karšai, bolo „pedagogicky viesť, usmerňovať a organizovať výrobnú prax poslucháčov, pedagogickú prax poslucháčov, odbornú prax poslucháčov, ako aj mimotriednu a mimoškolskú prax poslucháčov.“³⁶ V teoretickej oblasti mal Ústav za úlohu pripraviť poslucháčov na prax, usmerňovať metodikov katedier a ich spoluprácu s cvičnými učiteľmi, usmerňovať odborníkov z praxe pri zabezpečovaní výrobnéj praxe študentov. Oblasť vedeckého výskumu bola orientovaná na skúmanie praxí a tieto výsledky mali byť využívané pre zvyšovanie celkovej efektívnosti prípravy študentov. F. Karšai ako vedúci Ústavu bol zodpovedný za výber podnikov pre výrobnú prax a škôl pre súvislú pedagogickú prax, podpisovanie zmlúv, kontrolu činnosti pedagogických vedúcich praxí, organizovanie porád s metodikmi a cvičnými učiteľmi, praktické cvičenia študentov III. ročníka s audiovizuálnymi pomôckami, v spolupráci s odbornými katedrami za prípravu podkladov pre prax, vypracovanie správy o pedagogickej praxi.

Katedra pedagogiky a psychológie bola umiestnená na Grešovej ul. v priestoroch filozofickej fakulty. Podľa záznamov vo fakultnej kronike vtedy: „V Slovenskej pedagogickej spoločnosti, východoslovenskej odbočke so sídlom v Košiciach, pracujú: doc. Andrej Čuma, CSc. a doc. František Karšai, ako členovia výboru; prvý z uvedených je taktiež členom celoslovenského výboru SPS. Doc. František Karšai je vedúci sekcie dejín pedagogiky a školstva, doc. M. Ričalka je vedúcim teórie výchovy. Ináč KPePs stáva sa dôležitým pracoviskom komeniologického výskumu, a to v meradle slovenskom, celoštátnom i medzinárodnom.“³⁷

Jedným z výsledkov nadviazaných stykov s pracoviskom Institut za serbski l'udospyt Nemeckej akadémie vied v meste Bautzene (Budyšín) v spolkovej republike Sasko, bolo i vydanie pedagogicko-historicky orientovanej štúdie F. Karšaia v tamojšej tlači „*Ján Bocatius – pedagóg – humanista 16. storočia*.“ (Lětopis Instituta za serbski l'udospyt. Rjad A. Rečespyt a literatura. Budyšín: Ludove nakladnictvo Domovina, č. 7, s. 124 - 138.)

V tom období F. Karšai intenzívne pokračoval vo výskumnej činnosti, čoho výsledkom bola napr. komeniologicky orientovaná práca „*Jan Amos Komenský a východné Slovensko*“, ktorú uverejnil v zborníku *Nové obzory* (roč. III, 1961, s. 327-333.) a v tom istom roku uverejnil i článok v *Učiteľských novinách* s názvom „*Z pedagogického odkazu P. J. Šafárika*“ (1961, č. 25.).

³⁵ Zápisnica zo zasadnutia KPV dňa 16. februára 1961. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61, D-I/5, 719.

³⁶ Rámcový plán práce Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove na študijný rok 1961/62. Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF, D-I/5, 720.

³⁷ Kronika FF UPJŠ v Prešove. Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, s. 29.

Dňa 6. septembra 1962 sa F. Karšai habilitoval na docenta pedagogiky a s platnosťou od 1. júna 1963 bol menovaný a ustanovený docentom pedagogiky³⁸ na Katedre pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove. Svoju znalosť nemeckého jazyka využíval F. Karšai okrem výskumných účelov aj v rámci pedagogického procesu, keď napr. pre nedostatok učiteľov bol požiadaný vedením Strednej ekonomickej školy v Prešove o externé vyučovanie nemčiny na škole v škol. r. 1964/1965 v rozsahu 6 hodín, čo mu vedenie katedry umožnilo.³⁹

Tvorba koncepcie Filozofickej fakulty a jej štrukturálne zmeny sa odzrkadlili i na vývoji katedry. Členovia katedry podali dňa 19. januára 1965 návrh na zmenu názvu katedry. Vedecká rada UPJŠ v Košiciach na svojom 4. zasadnutí 11. februára 1965 odsúhlasila predložený návrh a rektor zmenil názov katedry na Katedru pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove s účinnosťou od 1. februára 1965 a zároveň menoval A. Čumu za vedúceho tejto katedry.⁴⁰ V tejto podobe katedra existovala do roku 1968, keď po vzniku samostatnej katedry psychológie, stala sa i katedra pedagogiky jednodborovou.⁴¹ So stabilizáciou vyučujúcich a ich odborným rastom sa na katedre postupne črtali presnejšie kontúry výskumného zamerania. „Pracovníci katedry sa začali zapájať do riešenia štátnych i fakultných vedeckovýskumných úloh. Objavili sa prvé komeniologické práce, ktorých rozvoj priniesol katedre závažné postavenie v československom komeniologickom výskume. Paralelne s ním pokračoval výskum v regionálnej historiografii.“⁴²

Katedra pedagogiky a psychológie sa zásluhou F. Karšai postarala o zavedenie priemyselnej televízie pre pedagogickú prax poslucháčov 4. a 5. ročníka, ktorá bola odovzdaná do užívania v novembri 1965 na Strednej všeobecnovzdelávacej škole na ul. T. Ševčenka v Prešove. „Z jeho iniciatívy sa vybudovalo pre účely pedagogickej prípravy poslucháčov vo fakultnej škole (SVŠ Prešov, ul. T. Ševčenka) prvé experimentálne pracovisko s uzavretým okruhom priemyselnej televízie v ČSSR.“ (Mátej, 1968, s. 477.) Tento televízny okruh zabezpečovali tri televízne kamery, ktoré boli inštalované v jednej triede a umožňovali zaznamenávať obraz i zvuk počas vyučovania. (Konečný, 1970, s. 73.) Cieľom využívania vtedajšej najnovšej televíznej techniky bolo:

- a) umožniť študentom učiteľského štúdia v priamom prenose sledovať realizáciu výučby na dvoch monitoroch vo vedľajšej miestnosti, v ktorej metodik z vysokej školy s hospitujúcimi študentmi analyzoval jej priebeh,
- b) zaznamenávať realizovanú výučbu a jej nahrávky využívať na rozборы so študentmi v ktorýkoľvek potrebný čas.

Tento spôsob využívania televíznej techniky oproti tradičnému ponímaniu praxe študentov, s ich reálnou prítomnosťou na hodine u učiteľa, priniesol niektoré nové možnosti:

- učiteľ-metodik mohol bezprostredne analyzovať priebeh výučby,

³⁸ Menovanie docentom – úprava služobných príjmov. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 2221/1963.

³⁹ Žiadosť o udelenie povolenia externe vyučovať, datovaná 4. septembra 1964. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

⁴⁰ Rozhodnutie rektora UPJŠ v Košiciach prof. MUDr. E. Matejička, DrSc. č. 119/1965 z 19. februára 1965 o zmene v pomenovaní katedry a ustanovení jej vedúceho. Dokument v archíve rodiny Čumovej.

⁴¹ ČERNOTOVÁ, M., LUKÁČ, E. 2002. Vedecký profil Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty PU v Prešove. *Pedagogická revue*, roč. 54, , č. 4, s. 377.

⁴² Katedra pedagogiky. In *25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 1959 – 1984.* (zodpovedný redaktor prof. PhDr. Mikuláš Štec, CSc.) Prešov : Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, s. 387 – 388.

- učiteľ-metodik mohol okamžite poukázať na pozitívne, resp. negatívne momenty (činnosť učiteľa, reakcie a správanie žiakov a pod.)
- študenti sa cvičili v rozpoznávaní napr. jednotlivých častí vyučovacej hodiny, motivačných činností, prejavov hodnotenia a i.
- zvýšil sa počet študentov sledujúcich reálne vyučovanie
- bol potrebný menší počet pedagógov pre hospitácie a rozbor
- skvalitnilo sa vedenie a organizácia praxe
- záznamy priebehu hodín slúžili aj na analýzu v rámci seminárov na fakulte

O toto pracovisko prejavili záujem pedagógovia z celého Československa, ale i z iných krajín - NDR, ZSSR, Rumunska. K tejto problematike publikoval F. Karšai neskôr i článok „*Využitie televízie pri náčuvoch*” v časopise Učební pomůcky ve škole a osvěte (roč. IV, 1964/65, č. 8, s. 98-100.)

„Pri príležitosti započatia študijného roku 1966/67 bolo otvorené Elektronické laboratórium – Metodický kabinet, zriadený 1. septembra 1966. Je pracoviskom Katedry pedagogiky a psychológie a jeho účelom je oboznamovať poslucháčov s modernými učebnými pomôckami. Kabinet vedie doc. František Karšai, pracovník KPePs.“⁴³

Publikačne veľmi významný pre F. Karšaiu bol rok 1965. Po kompletizácii materiálov z dlhodobo vykonávaného výskumu, ku ktorému slúžil i 2-mesačný študijný pobyt v Budapešti, vydal samostatnú knižnú publikáciu „*Stúpenci Jana Amosa Komenského v politických a školských dejinách Prešova*” (Bratislava, SPN 1965). Práca bola vysoko pozitívne hodnotená v mnohých recenziách a o značný krok posunula komeniologické bádanie v našich podmienkach. Jej význam bol zaznamenaný aj do fakultnej kroniky zaradením medzi významné publikácie. (Kronika FF UPJŠ, s. 15.) Popredný slovenský historik školstva Jozef Mátej v recenzii tejto publikácie ocenil, že „je dôkladne spracovaná a má osobitný význam pre dejiny školstva a pedagogiky u nás, ale aj pre politické a kultúrne dejiny Prešova, východného Slovenska a vôbec pre históriu bývalého Uhorska.“ (Mátej, 1965, s. 5.)

V tom istom roku vyšla publikácia „*Dejiny Prešova I.*” (Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1965) a členom autorského kolektívu bol i F. Karšai. Spracoval v nej časť s názvom „*Školstvo*” (s. 238-246.), ktorá je umiestnená do kapitoly „*Kultúrne pomery v období feudalizmu*”. F. Karšai v nej podal obraz o vývoji školstva v Prešove od prvých správ, dokumentujúcich existenciu učiteľa v meste, s predpokladom pôsobnosti školy už aj v skoršom období, až po obdobie 30-tych rokov 19. storočia.

V nasledujúcom roku sa F. Karšai stal členom Československej pedagogickej spoločnosti. Spolu s prof. PhDr. A. Čumom, CSc. napísali štúdiu na konferenciu k 100. výročiu narodenia významného učiteľa F. A. Diesterwega s názvom „*Diesterwegs Einfluss auf die slowakische Pädagogik im 19. Jahrhundert*”. (vyšla v zborníku Diesterweg und wir. Berlin 1967, s. 217-222.) Uvedená štúdia mapovala hlavné myšlienky známeho nemeckého pedagóga F. A. W. Diesterwega, ich vnímanie slovenskými pedagógmi v jednotlivých oblastiach – názory na určenie cieľa vo výchove, na postavenie učiteľov, na oblasť predškolskej výchovy. Jeho význam pre slovenskú pedagogiku vidia autori štúdie i v tom, že „stúpenci Diesterwega v ňom hľadali oporu v boji za uchovanie národného jazyka, v rozvíjaní národného povedomia vzdelávaním a pestovaním národného jazyka, ktorého sila sa najmarkantnejšie prejavila v revolučných rokoch 1848/1849, i v prenášaní jeho didaktických názorov do školskej praxe.“ (Čuma, Karšai, 1991, s. 163.)

František Karšai sa zaoberal i dnes aktuálnym problémom prípravy rodičov na výchovnú činnosť, čím rozumel „ich usposobovanie pre vykonávanie výchovnej činnosti nielen v rodinnom, ale aj mimo rodinnom prostredí. To znamená, že našou úlohou je urobiť

⁴³ Kronika FF UPJŠ v Prešove. Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, s. 71.

rodičov vlastníkmi tých pedagogických vedomostí, zručností a návykov, ktoré nutne potrebujú k tomu, aby aj oni sa mohli podieľať na uvedomelej, pedagogickou vedou i pomocnými vedami pedagogiky odôvodnenej aplikácii teórie vo výchovnej praxi.“ (Karšai, 1966, s. 27.) Išlo mu o systematické neprofesijné vzdelávanie dospelých, ktoré malo prispieť k výchove mladej generácie. Ako vhodné časové obdobia pre zámernú prípravu sa F. Karšaiovi javili tri významné momenty v živote mladých ľudí:

- a) vstup do manželstva
- b) narodenie prvého dieťaťa
- c) vstup dieťaťa do školy

Týmto trom etapám sa malo obsahovo prispôbiť i samotné vzdelávanie manželov-rodičov. Okrem toho presadzoval i zahrnutie psychologickéj problematiky do povinného obsahu vzdelávania žiakov, a to najmä z oblasti vývinovej psychológie a psychológie osobnosti.

Oslavy 300. výročia začatia výučby na prešovskom kolégiu, konané v roku 1967, obohatil F. Karšai svojim referátom *“Prešovské kolégium v dejinách pedagogiky”* (zborník *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1967.) a k tejto téme publikoval i svoju štúdiu v časopise *Jednotná škola* (roč. XIX, 1967, č. 4.) *“Tristo rokov prešovského kolégia”* (s. 351-361.) V tom istom období v časopise prezentoval i ďalšiu štúdiu z regionálnych dejín školstva *“Prešovské školstvo od najstarších čias do roku 1945”* (*Jednotná škola*, roč. XIX, 1967, č. 2, s. 157-175.). V tejto štúdii podal podrobnejší obraz o vývoji školstva v Prešove od počiatočných zmienok o platení učiteľa magistrátom mesta z r. 1249, cez rozvoj mestskej školy prostredníctvom významných rektorov, pôsobenia známeho evanjelického kolégia s jednotlivými ústavmi až k rozvoju školských inštitúcií v duchu požiadaviek jednotlivých období (napr. materské, odborné, učňovské, dievčenské školy) až do konca II. svetovej vojny.

Koncom júna 1968 požiadal A. Čuma vedenie FF UPJŠ v Prešove o uvoľnenie z funkcie vedúceho katedry. „Situácia na katedre je teraz taká, že možno uskutočniť zmenu vedúceho katedry. Zmena vedúceho iba prispeje katedre, nakoľko sa vnesie nový systém práce a vo vedení katedry bude svieža osoba.“⁴⁴ Na návrh Dekanátu FF UPJŠ v Prešove sa F. Karšai stal od 1. septembra 1968 vedúcim katedry pedagogiky a psychológie na tejto fakulte⁴⁵ a od 1. novembra 1968 i vedúcim Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove.⁴⁶ Po reorganizácii pracovísk na fakulte bol od škol. r. 1969/1970 vedúcim Katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých FF UPJŠ v Prešove.⁴⁷ A. Čuma, ktorý bol v čase od 1.9.1970 do 31.8.1973 dekanom FF UPJŠ v Prešove, v hodnotiacej charakteristike vysoko ocenil jeho riadiace schopnosti a vedecký prínos: „V tejto funkcii vykazuje veľmi dobré výsledky. Podarilo sa mu konsolidovať zložité problémy na katedre, ktoré vznikli zlúčením dvoch katedier v roku 1969. ... Vedecký profil menovaného je veľmi pozoruhodný. Vedeckú prácu zameriava na dejiny slovenského školstva a pedagogiky. Zameriava sa tiež na komeniologickú tematiku, ktorá je obsiahnutá v jeho dvoch monografických prácach. Jeho práce sú známe ako doma, tak aj v zahraničí. Zúčastňuje sa aj vedeckých podujatí

⁴⁴ Žiadosť doc. A. Čumu, CSc. dekanovi FF UPJŠ v Prešove o uvoľnenie z funkcie vedúceho katedry a predsedu komisie pre rigorózne skúšky z 27. júna 1968, č. j. 87/1968. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, C-42.

⁴⁵ Menovanie vedúcim Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 1104/68.

⁴⁶ Poverenie vedením Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 1894/1968.

⁴⁷ Menovanie vedúcim katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 579/69.

v zahraničí.⁴⁸ V roku 1968 obhájil na Univerzite Komenského v Bratislave kandidátsku dizertáciu s prácou „Štúdie dejín pedagogiky I. a II.“ a získal titul kandidáta vied CSc., o rok neskôr získal titul doktor filozofie PhDr.

Na základe úspešnej voľby a následného potvrdenia ministra školstva SSR⁴⁹ vykonával F. Karšai v škol. roku 1969/1970 funkciu dekana FF UPJŠ v Prešove a vo funkcii vedúceho katedry ho zastupoval A. Čuma. Funkciu dekana ukončil F. Karšai na vlastnú žiadosť 31. augusta 1970 a následne od 1. septembra 1970 zastával tri roky, t.j. do 31. augusta 1973, post prodekana FF UPJŠ pre vedecký výskum a zároveň bol opäť vedúcim katedry pedagogiky a psychológie.⁵⁰ Ako prodekan sa podieľal na plnení hlavných úloh fakulty, spracoval plán rozvoja vedeckého výskumu fakulty, prijatie a odborný rast aspirantov (doktorandov) na fakulte. „V rámci osláv Komenského výročia (300. výročie od smrti) prodekan doc. Karšai navštívil v novembri r. 1970 Moskvu a Tbilisi.“⁵¹

Rok 1970 sa niesol v znamení osláv venovaných 300. výročiu úmrtia J. A. Komenského a pre F. Karšaiu to bolo opäť obdobie významných aktivít. V dňoch 15. - 19. septembra 1970 sa v Prešove konala I. medzinárodná komeniologická konferencia s názvom Komenský a Slovensko. Predsedom jej prípravného výboru, ako aj vedeckým redaktorom zborníka Jan Amos Komenský a Slovensko (1971) bol F. Karšai, čo svedčí o váhe jeho autority na tomto poli pedagogického bádania. Konferenciu usporiadali Filozofická a Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, v spolupráci so Slovenskou pedagogickou spoločnosťou pri SAV a pod patronátom ministra školstva SSR, rektora UPJŠ v Košiciach, rektora Univerzity J. A. Komenského v Bratislave a predsedu Mestského národného výboru v Prešove. „Hlavné referáty aj všetky príspevky potvrdili historický význam Komenského pre Slovensko a zároveň zvýraznili vývin komeniologických záujmov a štúdií aj na našej univerzite.“⁵²

Na konferencii boli prednesené dva hlavné referáty - od J. Máteja „Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského na Slovensku“ a druhý F. Karšaiu „*Ideologické vplyvy J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku*“. V obsahom príspevku F. Karšai osvetlil vplyv Komenského „v širších medzinárodných reláciách, v ktorých prebiehal vývoj 17. storočia v oblasti Slovenska.“ (Karšai, 1971, s. 47.)

Na margo samotného vystúpenia F. Karšaiu sa vyjadrila v recenzii M. Bečková: „K najzaujímavejšiemu, čo bolo na konferencii prednesené, patrila referát F. Karšaiu „*Ideologické vplyvy J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku*“, ktorého prednosťou bol i správny metodologický prístup a logická koncepcia.

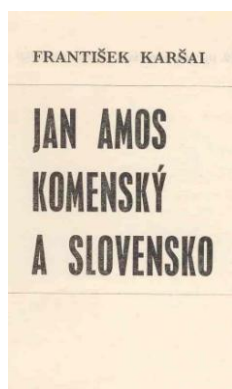
⁴⁸ Charakteristika. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

⁴⁹ Vymenovanie za dekana FF UPJŠ v Prešove. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 1273/69.

⁵⁰ Poverenie voľby za prodekana pre vedecký výskum na FF UPJŠ v Prešove. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 1607/70.

⁵¹ Kronika FF UPJŠ v Prešove. Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, s. 138.

⁵² Kronika FF UPJŠ v Prešove. Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, s. 130.

„Na základe materiálu zo svojej monografie „Jan Amos Komenský a Slovensko“, inak často neznámeho, objasnil dva ideové problémy, ktoré priamo ovplyvnili ako vlastný pobyt Komenského v Uhorsku, ako i recepciu jeho myšlienok – to je postoj Komenského k puritanizmu a independizmu a problém revelácií na Slovensku, ktoré F. Karšai poníma ako nástroj Komenského v politickom boji proti Habsburgovcom.“ (Bečková, 1972, s. 62.) Prípravný výbor konferencie (FF, Prešov) zhromaždil v Prešove výkvet československých i zahraničných komeniológov, ktorí účastníkov oboznámili so súčasnými výsledkami výskumov v oblasti pokrokovej pedagogickej vedy a komeniológie.⁵³

V rámci sprievodných aktivít bola usporiadaná výstava prác Komenského z fondov východoslovenských knižníc, Divadlo poézie FF UPJŠ prezentovalo prvé divadelné predstavenie Komenského hry Diogenes Kynik v réžii K. Horáka, konali sa exkurzie do múzea v Sárospataku, Levoči, Kežmarku a popredným bádateľom bola odovzdaná pamätná medaila. Pošta pečiatkovala listové zásielky príležitostnou pečiatkou s textom „Vedecká konferencia J. A. Komenský a Slovensko. Prešov, 15. – 16. septembra 1970.“ Cieľom F. Karšai bolo ukotviť systematické stretávanie komeniológov na Slovensku každých päť rokov na konferenciách s názvom Komenský a Slovensko. (Karšai, F, 1971, Záverečné slovo, s. 258.)

Priebeh a výsledky tejto významnej medzinárodnej komeniologickej konferencie hodnotilo dňa 1. októbra 1970 na svojom zasadnutí Predsedníctvo Slovenskej pedagogickej spoločnosti pri SAV. „Konštatovalo veľmi dobrú prípravu a priebeh konferencie, ktorá bola dôstojným príspevkom slovenských pedagógov pri hľadaní pokrokového odkazu učiteľa národov – Jana Amosa Komenského.“⁵⁴ Za svedomitú prípravu a samotný zdarný priebeh konferencie vo všetkých oblastiach,

t.j. vedeckej, spoločenskej a exkurznej, vyslovilo Predsedníctvo pochvalu a uznanie všetkým členom prípravnému výboru, no zvlášť predsedovi prípravného výboru F. Karšaiovi. (Na obrázku F. Karšai pri preberaní pamätnej medaily z konferencie.)

Účastníci konferencie dostali knihu „*Jan Amos Komenský a Slovensko*“ (Bratislava, SPN 1970), ktorej autor bol F. Karšai. Publikácia je členená na úvod a štyri hlavné kapitoly:

1. Slovensko – útočisko česko-bratských exulantov.
2. Slovensko v politickej koncepcii J. A. Komenského.
3. Komenský v slovenskej pedagogike.
4. Komenského odkaz stále živý.

Na pozadí politických a hospodárskych pomerov vtedajšej doby sprítomnil F. Karšai význam Komenského a jeho myšlienok nielen pre pedagogické myslenie a prax, ale i zo širšieho záberu jeho filozofických, teologických a politologických úvah. Ako sa uvádza i v recenzii na obale (autori J. Brambora a J. Mátej) „práca doc. Dr. F. Karšaiho J. A. Komenský a Slovensko je v každom ohľade originálnym a pozoruhodným vedeckým dielom, v ktorom sa nám predstavuje Komenského vplyv na Slovensko vo viacerých aspektoch v novom svetle. Tento vplyv učiteľa národov na našu vlasť skúma autor v širokých európskych reláciách, pričom si dôkladne všíma najmä politické dejiny nielen českého

⁵³ Kronika FF UPJŠ v Prešove. Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, s. 131.

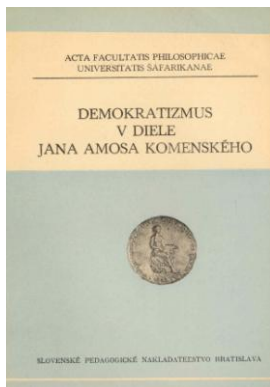
⁵⁴ List prorektora UPJŠ v Košiciach prof. MUDr. J. Lukáčiho dekanovi FF UPJŠ v Prešove prof. dr. A. Čumovi, CSc., datovaný dňa 17. novembra 1970. Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 1829/72.

a slovenského národa, ale v úzkej súvislosti s nimi aj históriu susedných európskych a vzdialenejších národov – najmä počas života J. A. Komenského.“ F. Karšai v tomto diele preukázal výbornú orientáciu v komeniologickej problematike, schopnosť prezentovať Komenského názory v aktuálnom kontexte, ako aj bohatú znalosť pramennej a sekundárnej komeniologickej a historickej literatúry. „Doc. dr. F. Karšaimu sa vynikajúco podarilo spracovať túto rozsiahlu a náročnú problematiku najmä preto, že ako skúsený historik pedagogiky pracoval úspešne najmä heuristickou metódou.“ (Mátej, 1970, s. 957.)

Ako s popredným československým komeniológom pripravila s ním Československá televízia rozhovor, ktorý mal názov „*Jan Segeš z Komnej*“ a bol odvysielaný 6. septembra 1970. (Segeš bolo rodné meno J. A. Komenského.)

F. Karšai bol vedeckým redaktorom a členom redakčnej rady pre vydanie publikácie ďalšieho významného predstaviteľa komeniológie na Slovensku A. Čumu „*Komenskij i ruskaja škola*“ (Bratislava, SPN 1970). V roku 1971 sa stal členom redakčnej rady ČSAV pre vydávanie spisov J. A. Komenského a v roku 1972 pripravil rozhlasovú reláciu „*Jan Amos Komenský – Moudrym býti*“, ktorá bola vysielaná 26. marca 1972.

Od 1. novembra 1972 sa F. Karšai vrátil na post vedúceho Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove.⁵⁵ V marci roku 1973 sa stal členom Ústredného výboru Slovenskej pedagogickej spoločnosti, zapojil sa do autorského kolektívu na vypracovávanie hesiel pre Encyklopédiu Slovenska, vystúpil na mnohých podujatiach, napr. i na konferencii v Budapešti.

V rámci 380. výročia narodenia J. A. Komenského sa v Dome kultúry ROH v Prešove dňa 16. októbra 1972 konalo celoštátne vedecké sympóziu *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*, ktorého hlavným organizátorom bola Katedra pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove.⁵⁶ „Orientovalo sa na odhaľovanie progresívnych demokratizačných myšlienok výchovy a vzdelávania Komenského, čím sa stal vzorom pre moderné vzdelávacie systémy.“ (Bačová, 1998, s. 118)

Jeho hlavným organizátorom bol opäť doc. PhDr. F. Karšai, CSc., ktorý po privítaní hostí dekanom prof. A. Čumom, predniesol aj úvodný referát *Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského*, v ktorom okrem iného uvádza: „Práve v oblasti výchovy a vzdelávania sú obsiahnuté u Komenského najhlbšie prvky demokratizmu, ktoré svojou pokrokovosťou, všeobecnosťou a priebornosťou našli hlboký odraz nielen u českých a slovenských pedagogických mysliteľov, ale aj v širokých medzinárodných reláciách u tých pedagógov, ktorí kliesnili cestu zľudoveniu vzdelávania.“ (Karšai, 1974, s. 6.) Na druhý deň sa účastníci rokovania zúčastnili výletu na pamätné miesta na Dukle. „Komeniologické sympóziu tým, že na ňom odznelo viacero podnetných úvah, znamená ďalší prínos k rozvoju nášho komeniologického bádania.“ (Bačová, 1973, s. 84)

Úspech týchto stretnutí a ich ohlas medzi komeniológmi doma i v zahraničí podnietil doc. PhDr. F. Karšai, CSc. zorganizovať medzinárodné I. slovensko-maďarské komeniologické sympóziu. Žiaľ, jeho realizácie sa už nedožil.

F. Karšai pracoval aktívne do posledných chvíľ svojho plodného života. Riadil Katedru pedagogiky a psychológie na FF UPJŠ, vypracovával oponentské posudky, pripravoval medzinárodné slovensko-maďarské komeniologické sympóziu v Prešove (konalo sa po jeho smrti 24. - 25. októbra 1975), pracoval ako člen autorského kolektívu vysokoškolskej učebnice „*Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*“ (Bratislava, SPN 1976).

⁵⁵ Menovanie vedúcim Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove. Archív Útvary pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, č. 2137/1972.

⁵⁶ Kronika FF UPJŠ v Prešove. Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, s. 177.

Portrét obetavého pedagóga a významného historika pedagogiky by nebol úplný, ak by sa opomenula jeho celoživotná záľuba – fotografovanie. Jeho fotografické diela boli vystavené napr. na krajských výstavách LUT v Prešove v r. 1958 a 1960, za ktoré získal i cenné ohodnotenia. Boli to napr.: Diplom a vecné ceny na III. krajskej výstave amatérskej fotografie LUT v Prešove 18.12.1958; Diplom za 1. miesto (fotografia „Mier deťom“) a prémie za ďalšiu fotografiu na IV. krajskej výstave fotografií LUT v Prešove 28.1.1960; Čestné uznanie za účasť na V. celoslovenskej výstave fotografií v rámci LUT v Bratislave 5.4.1960 a pod. Dlhý čas viedol fotografickú časť kroniky školy, bol vedúcim prípravy fotodokumentácie pre publikáciu o Prešove. Vykonával funkciu predsedu Krajského poradného zboru LUT v Prešove a vedúceho Ústredného poradného zboru LUT v Bratislave. Jeho fotografie boli uverejňované v odborných časopisoch (napr. v časopise Fotografia, film, výtvarníctvo to bola fotografia „Mier deťom“), populárnych časopisoch (čas. Krásy Slovenska), katalógoch výstav (Katalóg z V. celoslovenskej výstavy fotografií uverejnil napr. jeho snímky „Predjari“ a „Bubeníčka z Ľubotíc“) i v ďalších periodikách (napr. Spektrum – čas. FF UPJŠ, Družno vpered, Smena na nedelju, Práca, Dějepis ve škole, Učitel'ské noviny, Učební pomůcky ve škole a osvěťe a i.)

F. Karšai bol členom najvýznamnejších pedagogických organizácií a nositeľom ocenení, ako napr. čestné uznanie za usilovnú pedagogickú prácu (udelené 28. marca 1966 Vedeckou radou FF UPJŠ pri príležitosti dňa učiteľov), pamätná medaila konferencie Komenský a Slovensko (udelená 15. septembra 1970 na konferencii Komenský a Slovensko), čestné uznanie (udelené 20. novembra 1974 pri príležitosti 15. výročia založenia FF UPJŠ), bronzová medaila FF UPJŠ (udelená 22. novembra 1974 na slávnostnom zasadnutí Vedeckej rady FF UPJŠ k 15. výročiu založenia FF UPJŠ).

Sľubná kariéra tejto významnej osobnosti žiaľ bola prerušená dňa 15. júla 1975, kedy F. Karšai v Prahe podľahol ťažkej chorobe autoimunitného ochorenia (myasténia gravis). Návrh na jeho menovanie za profesora pedagogiky vypracovaný v máji 1973 žiaľ už nebol v praxi realizovaný a pomyslenú štafetu v komeniologickom bádani a organizovaní stretnutí po F. Karšaiovi za Prešov prebral A. Čuma. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc., spolu s doc. PhDr. F. Karšaiom, CSc., sa zaslúžili o dobré meno FF v Prešove, kde ako na jedinej vysokej škole na Slovensku sa rozvíjal komeniologický výskum.” (Bačová, M.: 1998, s. 92.)

F. Karšai

Pri príležitosti 10. výročia úmrtia F. Karšai sa konal dňa 18. decembra 1985 na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove seminár s názvom „Dielo doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. v slovenskej pedagogike“. Seminár usporiadali: Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV, Katedra pedagogiky Pedagogickej fakulty UPJŠ a Katedra vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých Filozofickej fakulty UPJŠ. K hlavným referátom patrili vystúpenia: Dielo doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. v slovenskej pedagogike (prof. PhDr. Michal Ričalka, CSc.) a Prínos Františka Karšai pre československú komeniológiu (prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc.)

Výchovno-vzdelávacia, výskumná, publikačná a organizátorská práca F. Karšai, obetavého pedagóga, autora monografií a významných štúdií a článkov, historika pedagogiky a komeniológa, milovníka prírody a fotografovania, má trvalé miesto v pedagogickom odkaze našich najvýznamnejších osobností, ktoré sa výraznou mierou podieľali na rozvoji pedagogickej vedy a to nielen v našich podmienkach.

Literatúra:

- BAČOVÁ, M. 1973. Komeniologické sympóziium v Prešove. *Jednotná škola*, 1973, roč. XXV, č. 1, s. 82-84.
- BAČOVÁ, M. 1998. Komeniologické konferencie, sympóziá a semináre usporiadané FF UPJŠ a KPÚ v Prešove (1970 – 1990). In *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*. Prešov : Metodické centrum, s. 115 – 122.
- BEČKOVÁ, M. 1972. Komeniologická literatúra let 1970 – 1971. *Pedagogika*, roč. XXII, č. 5, s. 622-629.
- BEČKOVÁ, M. 1972. Jan Amos Komenský a Slovensko. (recenze sborníku). *Studia Comeniana et historica*, roč. II, č. 4, s. 61 – 67.
- BEČKOVÁ, M. 1983. Československá poválečná komeniologie. (Nástin vývojových linií) *Pedagogika*, roč. XXXIII, č. 2, s. 209 – 224.
- ČAPKOVÁ, D. 1973. Zpráva o komeniologickém sympóziu v Prešově. *Pedagogika*, roč. XXIII, č. 1, s. 93-94.
- ČUMA, A. - KARŠAI, F. 1991. Diesterwegov vplyv na slovenskú pedagogiku 19. storočia. In: *Aktuálne otázky školského múzejníctva. III. Zborník Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku*. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, s. 163.
- GALLO, J. 1976. Komenského idey stále živé. I. slovensko-maďarské sympóziium. *Spravodaj. Univerzita P. J. Šafárika*, roč. VII, č. 1-2, s. 6.
- KARŠAI, František. 1947/1948. Prvý Okresný pedagogický zbor na Slovensku. In: *Jednotná škola*, č. 1, s. 31-32.
- KARŠAI, František. 1957. Lukáš Fabínus-Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí. In: *Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. I. časť pedagogicko-metodická*. Bratislava : SPN, s. 55-73.
- KARŠAI, F. 1966. Príspevok k problému pedagogickej prípravy rodičov na výchovnú činnosť. In: *Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika. I. Pedagogika. II. Metodika*. Bratislava : SPN, roč. 6, s. 27-48.
- KARŠAI, F. 1971. Ideologické vplyvy J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku. In: *Jan Amos Komenský a Slovensko. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikinae Prešovensis*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, s. 47 - 66.
- KARŠAI, František. 1971. Záverečné slovo predsedu Prípravného výboru konferencie Komenský a Slovensko doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. In: *Jan Amos Komenský a Slovensko. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, s. 257-258.
- KARŠAI, F. 1974. Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského. In: *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského. Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 5 – 11.
- Katedra pedagogiky. In *25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. 1959 – 1984. (zodpovedný redaktor prof. PhDr. Mikuláš Štec, CSc.) Prešov : Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, s. 377 – 407.
- Katedra pedagogiky a psychológie Filozofickej fakulty UPJŠ. In *Jubilejný zborník k 15. výročiu založenia FF v Prešove UPJŠ v Košiciach*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Pedagogický zborník 2. Bratislava : SPN, s. 59-84.
- KOLESÁROVÁ, A. 1998. *František Karšai. Pedagogické dielo pedagóga Filozofickej fakulty UPJŠ*. Diplomová práca. Prešov, Archív KPe FF PU č. 17/1998, 71 s.
- KONEČNÝ, Z. 1970. *Moderná didaktická technika v vyučovacom procese na vysokých školách*. Bratislava : SPN.
- LUKÁČ, E. 1999. Katedra pedagogiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. In: *Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999)*. Jubilejný zborník k 40. výročiu ustanovenia Filozofickej fakulty v Prešove. Prešov : FF PU, s. 111 – 123.

- LUKÁČ, E. 2005. Prínos Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pre rozvoj dejín pedagogiky a školstva na Slovensku. In *Rozvoj študijného a vedného odboru pedagogika na Slovensku*. Bratislava : Univerzita Komenského, s. 263- 270. ISBN 80-223-2027-7
- LUKÁČ, E, TOKÁROVÁ, A. 2009. Inštitút edukológie a sociálnej práce. In *Filozofická fakulta v Prešove 1959 – 2009*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jubilejný zborník k 50. výročiu ustanovenia Filozofickej fakulty v Prešove. (V. Dančišin ed.) Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 24-48. ISBN 978-80-555-0054-6
- LUKÁČ, E. 2009. Prínos niektorých významných osobností FF PU k rozvoju dejín pedagogiky a školstva (doc. PhDr. F. Karšai, CSc., prof. PhDr. A. Čuma, CSc. a doc. PhDr. J. Gallo, CSc.) In *Rozvoj a perspektívy pedagogiky a vzdelávania učiteľov*. Prešov : FHPV PU, MPC Prešov, s. 32 – 37. ISBN 978-80-555-0064-5
- MÁTEJ, J. 1965. Komenský a Prešov. (recenzia) Kultúrny život, č. 36, s. 5.
- MÁTEJ, J. 1968. František Karšai 50-ročný. *Jednotná škola*. Roč. 20, č. 5, s. 477 - 478.
- MÁTEJ, J. 1970. František Karšai: Jan Amos Komenský a Slovensko. (recenzia) *Jednotná škola*, roč. 22, č. 10, s. 957 - 959.
- MÁTEJ, J. 1972. Súčasný stav vo vydávaní diela J. A. Komenského. Medzinárodná spoločnosť J. A. Komenského v Prahe. *Jednotná škola*, roč. XXIV, č. 5, s. 470-472.
- SÝKOROVÁ, Ž. 1972. Jan Amos Komenský a Slovensko. Zborník materiálov z prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1971. *Jednotná škola*, roč. XXIV, č. 7, s. 661-664.

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (1965) pracuje na Katedre andragogiky Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove. Vo svojej vedecko-výskumnej činnosti sa prioritne orientuje na problematiku dejín školstva, pedagogiky a andragogiky. Je autorom monografických prác, ako napr. *Reformné pedagogické hnutie v ČSR – zdroj inšpirácií pre súčasnú školu*. (Prešov: Metodické centrum, 2000), *Stredné školy v Prešove do roku 1945*. (Prešov: Privatpress, 2002), *Výchova a vzdelávanie dospelých z pohľadu vybraných internacionalizačných úsilí v 20. storočí*. (Prešov: FF PU, 2010), Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. (1927 – 1998) – vysokoškolský pedagóg, komeniológ. (Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2012), *Evanjelici v školských dejinách Prešova*. *Vybrané osobnosti: Jozef Koreň, Stanislav Treybal, Ervín Lazar*. (Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013), domácich a zahraničných štúdií, pôsobil ako vedúci riešiteľ a spoluriešiteľ viacerých grantových úloh VEGA. Kontakt: eduard.lukac@unipo.sk

Recenzoval: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

PRÍSPEVOK K NOVÝM BIOGRAFICKÝM ÚDAJOM O PROF. PHDR. JOZEFOVI MÁTEJOVI, CSC.

Vladimír Michalička

Abstrakt: Štúdia na základe novozverejneného archívneho materiálu mapuje rodinné zázemie a životné peripetie Jozefa Máteja. Všíma si predovšetkým jeho mladosť, školské a študijné roky a prvé roky jeho pracovného pôsobenia do roku 1953, keď nastúpil dráhu vysokoškolského učiteľa.

Kľúčové slová: Jozef Mátej, dejiny pedagogiky.

Život a vedecké dielo je najmä v kruhu historikov pedagogiky v hrubých obrysoch známe, ale mnohé detaily jeho života ak aj boli známe, časom vybledli. Predkladaný príspevok je úsilím o doplnenie neznámych faktov a udalostí zo života profesora Jozefa Máteja, ktorý Katedre pedagogiky FFUK venoval plných 34 rokov života. Vzhľadom na rozsiahlosť informácií sa v tejto štúdii zameriavame len na obdobie od jeho narodenia do roku 1953, kedy nastúpil na vtedajšiu Vysokú školu pedagogickú.

Otec Jozef Mátej (pôv. Máté, inokedy aj Máthé, 1890 – 1931 Kotmanová) pochádzal z roľníckej rodiny v Opatovej (dnes časť Lučenca). Pripravoval sa na učiteľské povolanie v maďarskom učiteľskom ústave v Lučenci, ale ako uvedomelý Slovák bol z neho vylúčený. Pôsobil ako výpomocný učiteľ v Lupoči, po vpáde vojakov Slovenskej republiky rád v roku 1919 bol uväznený. Učiteľský diplom získal až v r. 1920 za ČSR, no nezistili sme kde. Pôsobil ako ev. učiteľ v Šuli, Prahe, a v Lupoči (Novohrad). Z Lupoče odišiel za učiteľa v Kotmanovej, kde učil od 15. 8. 1928 do svojej smrti v roku 1931.

Matka, Františka Mátejová, rod. Záhradnícka (1889 – 1965) pochádzala z rodiny riaditeľa školy Jozefa Zahradníckeho (1865 – 1926) na pražských Kráľovských Vinohradoch. Absolvovala Vyššiu dievčenskú školu v Prahe a cez I. svetovú vojnu bola uznávanou vedúcou kuchyne pre chudobných.¹ Anna Borešová, špeciálna pedagogička, neskoršia žiačka Jozefa Máteja a vysokoškolská učiteľka si spomína, že Františka Máté pomáhala manželovi pri výučbe laznických detí a svojimi hudobnými schopnosťami sa angažovala aj pri evanjelických a. v. pobožnostiach v Kotmanovej či v neďalekej Dobroči.²

Jozef Mátej a Františka Zahradníková sa spoznali na Slovensku prostredníctvom jej brata legionára Jozefa Zahradníka, ktorý bol za nezistených okolností na Slovensku, v Lučenci. Pri ich zoznámení iste zohrala okrem vzájomnej náklonnosti významnú úlohu aj vierovyznanská príbuznosť a česko-slovenská sunáležitosť. Zosobášili sa 29. septembra 1919 v Betlehemskej kaplnke v Prahe na Žižkove. Sobášiacim bol evanjelický farár Kristián Lanštjak (1896 – 1986). Na margo Mátejových rodičov Anna Borešová, uvádza, že Mátejovci sa hlásili k rozšírenému hnutiu panslavizmu a oddali sa myšlienke čo najviac prispieť k vzdelávaniu, osvete, najmä v zaostalých oblastiach Slovenska a šíriť ich vlastenecké sebavedomie.³ Kto osobne poznal Jozefa Máteja iste potvrdí, že mnohé z týchto ideálov sa usiloval svojim životom a prácou naplňať podobne ako jeho rodičia.

¹ Caban, J.: Životopis univ. prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. podľa vedomia za 55 rokov, t.j. od 1. 9. 1932 do jeho smrti 2. 7. 1987. Strojopis, nedat., s. 1. Archív autora.

² Borešová, A.: Spomienka na prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. IN: www.annaboresova.sk/matej.htm. (zo dňa 19. 4. 2015).

³ Tamže.

Jozef Mátej sa narodil 21. augusta 1923 v Ľupoči ako druhé dieťa v poradí.⁴ Mal staršiu sestru Martu, vyd. Cabanovú (1920 - ???).

Krátko po svadbe sa novomanželia usadili v Ľupoči (okr. Lučenec), kde žili do roku 1928. Presťahovali sa do neďalekej Kotmanovej, kde sa Jozef Máté stal filiálnym kantorom a učiteľom evanjelickej a. v. ľudovej školy (od roku 1947 Dobročská Lehota).⁵ Za otcom sa zakrátko prisťahovala aj manželka s oboma deťmi.

V Kotmanovej začal chodiť do školy aj Jozef Mátej v školskom roku 1929/30 ako šesťročný. Učiteľom sa mu stal v prvej triede jeho otec, v druhej triede ho učil ešte jeden mesiac, na čo však ochorel a po troch operáciách v Lučenci predčasne zomrel. Školský rok 1931/32 dokončil pod dohľadom matky Františky, ktorá nahradila manžela ako výpomocná učiteľka. Od štvrtej triedy ho vyučoval Juraj Caban, inak budúci švagor, manžel jeho sestry.⁶ O malom Mátejovi sa vyjadril ako o „telesne slabom, ale mimoriadne pilnom a bystrom, na letopočty neobyčajne nadaného žiaka.“⁷ Po absolvovaní piatej triedy ľudovej školy sa stal študentom Štátneho čs. reálneho gymnázia v Lučenci.⁸ Juraj Caban zanechal aj publikované svedectvo o svojom pôsobení na ev. a. v. ľudovej škole v Kotmanovej, z ktorého poznáme aj tradičnú náplň vzdelávania vo vyšších triedach ľudovej školy. Boli to slovenský jazyk, čítanie, vlastiveda, zemepis, fyzika, ručné práce a náboženstvo.⁹

Po absolvovaní piatej triedy ľudovej školy sa Jozef Mátej stal študentom Štátneho reálneho gymnázia v Lučenci.¹⁰

Na vysvedčení z prvej gymnaziálnej triedy mal z viacerých predmetov, československého, nemeckého jazyka, dejepisu, matematiky, kreslenia hodnotenie dostatočné. Zjavne zlý prospech môže vyplývať jednak z prechodu z ľudovej školy na gymnázium, z veľkého množstva zameškaných hodín (129 hod.), ale pravdepodobne aj z konfliktu, ktorý mi písomne sprostredkoval Juraj Caban: „Tu pocítil prvý úder ľudskej zloby od svojej triednej profesorky Češky, Kojnokovej, manželky pravotára Dr. O. Kojnoka, rodáka z bohatej rodiny v Poltári. Táto profesorka pri učive zo slovenčiny o balade „Mataj z podsvetia“ žartom urazila nášho citlivého Jožka tým, že koketne vyslovila Mataj alebo Mátej, to nie je to isté? Po tomto zosmiešnení jeho mena koncom novembra 1935 už viac do Gymnázia nevstúpil.“¹¹

V nasledujúcom školskom roku 1935/36 bol už žiakom Štátnej meštianskej školy chlapčenskej v Lučenci. Nie je však úplne jasné, prečo Jozef Mátej dostal celoročné vysvedčenie z prvej triedy gymnázia, keď ho v novembri opustil a v nasledujúcom školskom roku bol už v druhom ročníku meštianskej školy. Podľa vysvedčenia z meštianskej školy (školský rok 1935/36) mal v prvom polroku nedostatočné z náboženstva, zemepisu, kreslenia a telesnej výchovy, v druhom polroku už len z telesnej výchovy, čo sa dá vysvetliť jeho telesnou slabosťou. Zaujímavosťou tohto vysvedčenia je to, že v záhlaví je už jeho meno písané v poslovenčenej podobe ako Jozef Mátej.¹² Štúdium ukončil školským rokom 1937/38 absolvovaním jednoročného náukobehu.

⁴ Rodný list Jozefa Mátého. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S7.

⁵ Škola v Kotmanovej je staršieho dáta, zachovali sa o nej údaje od r. 1771, spomína sa jej učiteľ Adam Benkovič. Pozri: Drenko, J. a kol.: Ľupoč. Monografia obce. Ľupoč – Lučenec 2001, s. 135. ISBN 80-85155- 18, s. 4.

⁶ Ide zrejme o omyl J. Cabana, nakoľko J. Mátej vo všetkých svojich životopisných prehľadoch uvádza, že do školy nastúpil v školskom roku 1929/30.

⁷ Caban, J.: cit. strojopis, s. 1.

⁸ Na vysvedčení je uvedený ešte ako Jozef Máté. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S 16.

⁹ Caban, J.: Čítajme z kníh vlastného života. IN: Učitelé v práci a v boji. Praha: Práce, 1969, s. 226.

¹⁰ Na vysvedčení je uvedený ešte ako Jozef Máté. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S 16.

¹¹ Caban, J.: cit. strojopis, s. 3.

¹² Vysvedčenie z 2. triedy Štátnej meštianskej školy chlapčenskej v Lučenci 1935/36. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S 16.

Vzhľadom na učiteľské rodinné zázemie, podstatne zlepšené študijné výsledky, rysujúci sa záujem o učiteľskú profesiu, príslušnosť k evanjelickej a. v. cirkvi, najmä však pre zlú sociálnu rodinnú situáciu najschodnejším riešením bolo pokračovať v štúdiu na Dištriktuálnom slovenskom evanjelickom učiteľskom ústave v Banskej Štiavnici. V tomto úseku Mátejovho životopisu je časová medzera, nakoľko meštiansku školu ukončil v roku 1938, ale na učiteľský ústav nastúpil až v roku 1939, ako to znovu uvádza vo svojich biografických údajoch (v tých býval veľmi dôsledný) a ako je to zachytené aj v biografických heslách.¹³ Zrejme to vyplýva z toho, že v rokoch 1938 – 1945 Lučenec obsadili maďarské vojská, a preto J. Mátej musel čakať na vstup do školy na ďalší školský rok.

Tento ústav na prelome 30. a 40. rokov 20. storočia patril k osvedčeným učiteľským ústavom na Slovensku. V čase nástupu doň bol riaditeľom PhDr. Cyril Chorvát (1901 - 1985), ktorý sa stal Mátejovým chránencom.¹⁴ Zo dňa 3. 7. 1939 sa zachoval text potvrdzujúci Mátejovo prijatie na školu. Uvádza sa v ňom, že na „základe vykonanej prijímacej skúšky do I. r. učiteľského ústavu uznala Vás profesorská porada zo dňa 26. júna 1939 spôsobilým k prijatiu do I. ročníka učiteľského ústavu.“¹⁵ Podľa svedectva J. Cabana mal nedele spestrené vychádzkami, lepšou stravou a spoločnými hrami so synmi C. Chorváta.¹⁶ Medzi ďalšími uvádza neskôr Jozef Mátej ako svojich obľúbených učiteľov učiteľského ústavu (neskôr učiteľskej akadémie) triednu učiteľku Želmíru Zuriaňovú (1900 - 1966), Alžbetu Gwerkovú-Göllnerovú (1905 – 1944), Ruženu Žaluďovú, Jozefa Hroziencička (1915 – 1990), Viktora Benčíka, Jána Slobodu, Martina Redecha a Pavla Petrika¹⁷ Na tomto mieste treba aj uviesť, že jedným z podporovateľov Jozefa Máteja v čase štúdia na učiteľskej akadémii bol i Juraj Caban, ktorý zostal jeho celoživotným priateľom.¹⁸

Z tohto obdobia sa v pozostalosti Jozefa Máteja zachovalo niekoľko kresieb z III. ročníka učiteľskej akadémie (šk. rok 1941/42).¹⁹ Ide o kresbu ceruzkou (gotický motív, pohľad na kostol, kostolná veža, brána, matica). Zčasti ide o cirkevné motívy, čo je pochopiteľné vzhľadom na profil školy. Paradoxné na tom je, že kresby sú verné a hoci na prvý pohľad nehovoria o talente, ale ani nie o jeho absencii. Tým viac, že rok predtým mal na vysvedčení nedostatočnú z kreslenia.²⁰ V pozostalosti Štefana Adamoviča²¹, profesora učiteľskej akadémie v Banskej Štiavnici je dokumentárne zachytená zdanlivo bezvýznamná epizódka spojená so študentom Jozefom Mátejom. Koncom septembra 1939 mu jeden z jeho nemenovaných spolužiakov vzal kľúče od skrinky s osobnými vecami a odcudzil mu stravu, ktorú dostával z domu na prilepšenie.²² Tentoraz nemala udalosť taký fatálny dosah, ako sa mu to stalo počas štúdia na lučeneckom gymnáziu. A uskutočnila sa ešte jedna významná udalosť v jeho živote. Dňa 30. 12. 1940 mu bola úradmi oficiálne povolená zmena priezviska „Máté“ na „Mátej“.²³ Istú úlohu v tomto kroku mohlo zohrať prostredie banskoštiavnickej evanjelickej učiteľskej akadémie a možno aj vplyv riaditeľa Cyrila Chorváta.

¹³ Slovenský biografický slovník, Encyklopédia Slovenska, Pedagogická encyklopédia Slovenska a iné.

¹⁴ Jozefa Máteja bolo v časoch môjho štúdia v rokoch 1974 – 1980 často vídať v jeho spoločnosti, keď starý pán chodil ako dôchodca na stravu do fakultnej jedálne.

¹⁵ Rozhodnutie profesorskej porady. Literárny archív SNK, Martin, sign. 257 B 2.

¹⁶ Caban, J.: cit. strojopis, s. 3.

¹⁷ Pozri aj Caban, J. cit. strojopis, s. 7.

¹⁸ Mihálechová, M.: Život a dielo Jozefa Máteja. Bratislava: Z- F Lingua, 2008, s. 8. ISBN 978-80-89328-17-8.

¹⁹ Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S 7.

²⁰ Borešová, A.: Spomienka na prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. IN: www.annaboresova.sk/matej.htm. (zo dňa 19. 4. 2015).

²¹ Dr. Štefan Adamovič (1903 – 1961), ev. farár, cirkevný historik. Pôsobil aj ako riaditeľ Učiteľského ústavu v Banskej Štiavnici a Gymnázia v Banskej Bystrici

²² Pozostalosť profesora Štefana Adamoviča, profesora evanj. a. v. učiteľského ústavu v Banskej Štiavnici. Literárny archív SNK, Martin, sign. 107 P 5.

²³ Povolenie zmeny priezviska. Literárny archív SNK, Martin, sign. 257 S 17.

Inak škola žila obvyklým životom. Popri plnení si študijných povinností, študenti sa zúčastňovali školských a spoločenských osláv a slávností, návštev filmových a divadelných predstavení a pod. Ako sa na nich zúčastňoval Jozef Mátej nie je nám známe. Máme len doložené, že ako frekventant školy bol v druhom ročníku vyznamenaný a mal odpustený školský plat.²⁴ Určite sa však zúčastňoval evanjelického cirkevného života.

Po vykonaní záverečných skúšok mal na vysvedčení dospelosti uvedené, že je „spôsobilý na dočasné ustanovenie za učiteľa na verejných ľudových školách s vyučovacím jazykom slovenským.“²⁵ V posudku pre budúceho zamestnávateľa riaditeľ C. Chorvát v roku 1943 uvádza, že Jozef Mátej pochádza „z učiteľskej rodiny, priamy, dobrý organista, v škole sa isto osvedčí.“²⁶ Po skončení učiteľskej akadémie nastúpil v školskom roku 1943/44 Jozef Mátej na svoje prvé učiteľské pôsobisko. Stala sa ním Obecná ľudová škola v Trebichave, dnes okr. Bánovce nad Bebravou, jedna z najmenších obcí na Slovensku.

Na Obecnej ľudovej škole v Trebichave pôsobil Jozef Mátej v školskom roku 1943/44 (od 1. 9. 1943 – 31. 8. 1944). S odstupom niekoľkých rokov spomínal na toto pôsobenie viac z hľadiska spoločensko-politického ako učiteľského: „Ako učiteľ som začal pôsobiť na Obecnej ľudovej škole v Trebichave (šk. rok 1943/44), teraz okres Topoľčany. Tu som sa zoznámil s robotníkmi Jánom Pastorkom, Júliusom Adámikom, Ľudovítom Ďuračkom a inými, s ktorými som mal vo svojom byte schôdzky, kde sme mali politické debaty a predpovedali sme porážku fašistického Nemecka a ľudáckeho režimu na Slovensku. Ľudáci, ktorí mali v tejto obci moc vo svojich rukách, sa mi vyhrážali a žiadali moje preloženie na ešte horšie miesto.“²⁷ Pravdepodobne však situácia nebola taká dramatická, nakoľko svoj prvý školský rok dokončil, a to napriek tomu, že mal zdravotné ťažkosti (nepodarilo sa nám zistiť aké konkrétne). Pritom je zrejme, že bol zainteresovaný v aktivitách Združenia evanjelickej mládeže, nakoľko práve príslušný farár zo Slatiny nad Bebravou Pavol Chorvát ho delegoval na celoštátne zhromaždenie evanjelickej mládeže. V poverení doslova uvádza: „Sdruženie evanj. mládeže v Trebichave poveruje týmto Jozefa Máteja, taj. miestneho SEM-u, aby ho zastupoval na Generálnom sjazde Sdružení evanj. mládeže vo Vrútkach.“²⁸

Po skončení školského roku 1943/44 sa Jozef Mátej vrátil do Kotmanovej k svojej matke a tam strávil niekoľko týždňov prázdnin, ale tu ho aj zastihli udalosti Slovenského národného povstania. Kým však došlo k vypuknutiu povstania bol Jozef Mátej z poverenia Okresného úradu v Lovinobani v druhej polovici augusta dozorcom pri mlatbe podobne ako i ďalší učители a študenti. Po tridsiatich rokoch v spomienke uvádza: „Mlátili sme u malých roľníkov a všade som zapisoval do úradných kníh menej vymláteneho obilia, ako bolo v skutočnosti. Robil som to preto, aby obilie ostalo pre náš ľud, na Slovensku, aby ho nedostali nemeckí fašisti.“²⁹

Vyhlásenie SNP privítal predovšetkým z osobných pohnútok, nakoľko jeho matku ako Češku (spolu s ním) chcelo niekoľko „exponentov ľudáctva ...vyhnať zo Slovenska, aby sme nejedli slovenský chlieb.“³⁰ Bezodkladne sa prihlásil do služieb RONV v Lovinobani, kde ho poverili založiť RMNV v Kotmanovej a tu vykonával funkciu tajomníka. Podieľal sa na plnení úloh, ktoré im zadával RONV v Lovinobani, pri stavbe protitankových prekážok v neďalekom okolí apod. Od októbra 1944 sa skrýval na Kotmanovských lazoch, ale zanedlho

²⁴ Výročná správa 1940-41 Ev. dištr. Slov. učit. ústavu v Banskej Štiavnici., s. 12.

²⁵ Vysvedčenie dospelosti z roku 1943. Literárny archív SNK, Martin, sign. 257 S 16.

²⁶ Osobný archív Jozefa Máteja. Cit. Podľa: Pšenák, j.: Pedagogické dielo prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. IN: Jednotná škola, 39, 1987, č. 9, s. 843.

²⁷ Osobný spis Jozefa Máteja. Registratúrne stredisko FFUK, Gondova 2, bez sign.

²⁸ Poverenie pre Jozefa Máteja. Literárny archív SNK, Martin, sign. 257 S 11.

²⁹ Slovenské národné povstanie – trvalý zdroj inšpirácie v socialistickej výchove mládeže. In: Učiteľské noviny, 24, 1974, č. 7, s. 3.

³⁰ Tamže, s. 3

sa vrátil do Kotmanovej. Ako spomína Jozef Mátej „začiatkom novembra 1944 som dostal telegram od školského inšpektora Štefana Igazova v Bánovciach nad Bebr., aby som hneď nastúpil do Ľutova.³¹ Túto výzvu som neuposlúchol, ale ani ďalšiu, ktorá prišla o týždeň.“³² Na radu svojho švagra Juraja Cabana nastúpil 22. novembra ako výpomocný učiteľ na Obecnú ľudovú školu v Kotmanovej-Lazoch, kam denne dochádzal z Kotmanovej. Na škole začal so staršími žiakmi nacvičovať Tajovského divadelnú hru Smrť Ďurka Langsfelda, ale k jej uvedeniu nakoniec nedošlo. Krátko pred vianocami 1944 Kotmanovú obsadili nemeckí vojaci, zajali 28 mužov, medzi nimi aj Jozefa Máteja. Tomu sa však podarilo utiecť. Viac podrobností o tomto incidente nie je k dispozícii. Po zatlačení povstania sa v rámci svojej aktivity v RMNV zapojil do opravných prác na zničenej železničnej trati Lovinobaňa – Podkriváň. Počas Slovenského národného povstania sa podieľal na založení miestnej organizácie Komunistickej strany Slovenska v Kotmanovej a tu aj vstúpil do radov KSS, oficiálne sa však jeho členstvo v strane evidovalo od roku 1945.³³

Z obdobia SNP môžeme zaregistrovať ešte jednu Mátejovi vlastnú aktivitu – prispievanie do povstaleckej tlače. Stal sa pomerne pravidelným dopisovateľom povstaleckých novín: Hlas národa a Ohňom a perom, v ktorých v roku 1944 uverejnil celkovo 14 príspevkov.³⁴

Oslobodenie Slovenska otvorilo pred Jozefom Mátejom, začínajúcim učiteľom (mal len 21 rokov a rok učiteľskej praxe) nové možnosti sebarealizácie. Predovšetkým nadviazal na svoje prvé učiteľské skúsenosti, keď sa stal výpomocným učiteľom najprv na Štátnej ľudovej škole v Lovinobani (marec – 15. 5. 1945) a potom na Štátnej ľudovej škole v Divíne (15. 5. – 31. 8. 1945). Od začiatku školského roku 1945/46 sa stal výpomocným učiteľom na Štátnej meštianskej škole chlapčenskej v Lučenci (1. 9. 1945 – 31. 8. 1946), kde pôsobil jeden školský rok. V tom čase už začal uvažovať o ďalšom vzdelávaní a v tejto súvislosti uskutočnil aj prvé kroky. Pre zápis na Filozofickú fakultu Slovenskej univerzity v Bratislave (odbor filozofia – dejepis) musel absolvovať ešte diferenciálnu skúšku dospelosti z jazyka latinského, ktorú mu 16. 1. 1946 povolilo vykonať Povereníctvo SNR pre školstvo a osvetu.³⁵ Následne bol 6. mája 1946 prijatý na štúdium na Filozofickú fakultu vtedajšej Slovenskej univerzity v Bratislave na odbor filozofia – dejepis.³⁶ V ďalších rokoch teda popri riadnom zamestnaní navštevoval vysokoškolské prednášky, najmä u Svätopluka Štúra, Igora Hrušovského (filozofia), Antona Štefánka (sociológia), Juraja Čečetku (pedagogika), Vojtecha Ondroucha, Eugena Perfeckého, Daniela Rapanta, Branislava Varsíka, Jozefa Martinku (história), Antona Jurovského (psychológia), Vojtecha Budinského-Kričku, Jozefa Skutku (archeológia) a ďalších. Osobitne treba vyzdvihnúť vplyv Juraja Čečetku na Mátejovu neskoršiu odbornú orientáciu na dejiny pedagogiky. Okrem iného to dokladá skutočnosť, že z filozofie si na štátne záverečné skúšky zvolil špecializáciu dejiny pedagogiky a u prof. Čečetku spracoval tému Výchovný systém A. S. Makarenku.³⁷ Už počas štúdia u neho spracoval aj tému seminárnej práce Ľudovýchovná činnosť štúrovcov, ktorá sa zachovala v Literárnom archíve SNK v Martine.³⁸

³¹ Obec neďaleko Trebichavy v dnešnom okrese Bánovce nad Bebravou.

³² Tamže, s. 3.

³³ Osobný spis Jozefa Máteja. Registratúrne stredisko FFUK, Gondova 2, bez sign.

³⁴ O tejto aktivite viac: Michalička, V.: Rané práce Jozefa Máteja (1944 – 1947). In: Historicko-pedagogické Fórum, 2012, č. 1 (roč. 1), s. 32 – 35.

³⁵ Literárny archív SNK Martin, sign. 257 B 16.

³⁶ Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S 7.

³⁷ Miháľechová, M.: Život a dielo Jozefa Máteja. Bratislava: Z- F Lingua, 2008, s. 13. ISBN 978-80-89328-17-8.

³⁸ Literárny archív SNK Martin, sign. 1172/67.

V tomto období vykonal aj skúšku učiteľskej spôsobilosti. Dňa 24. apríla 1945 musel predstúpiť aj pred odvodovú komisiu v Lučenci, ktorá ho uznala za neschopného vojenskej služby. V doklade z jej rozhodnutia je uvedený zaujímavý údaj, že meral 186 cm.³⁹

Po skončení školského roku 1945/46 bol 12.8. 1946 menovaný za člena Okresnej osvetovej rady, ktorá mala na starosti organizáciu a podporu rozvoja osvetovej činnosti v okrese. Dekrét podpísal Michal Ondrejovič, okresný osvetový inšpektor.⁴⁰ V tomto období pokračoval v novinárskej práci a stal sa spoluredaktorom novín Novohradský hlas, do ktorého prispel do polovice roku 1947 celkovo 19 príspevkami.⁴¹

Štúdium na FF Slovenskej univerzity bolo externé a aby si vytvoril lepšie podmienky pre štúdium presídlil na západné Slovensko, keď v roku 1946 vyučoval ako výpomocný učiteľ na Štátnej meštianskej škole v Sološnici,⁴² zakrátko presídlil do Bratislavy, kde pôsobil ako výpomocný učiteľ v školskom roku 1946/47 a 1947/48 na I. štátnom gymnáziu Grösslingova 16 v Bratislave (16. 9. 1946 – 31. 8. 1948). V zachovanej výročnej správe zo školského roku 1946/47 je údaj, že do učiteľského zboru nastúpil 16. 9. 1946 ako výpomocný učiteľ zo Štátnej meštianskej školy v Sološnici. Jeho pracovný úväzok činil 22 vyučovacích hodín týždenne, pričom vyučoval slovenský jazyk (v I. a IV. ročníku), hudobnú výchovu (v I. a II. ročníku a občiansku výchovu v III. ročníku).⁴³ V rámci mimoškolskej činnosti nacvičoval spevácke zbory na školské slávnosti a v rozhlase predniesol prejav na tému Partizánska stráž v Novohrade.⁴⁴ Na tejto škole patrili k jeho kolegom učitelia, s ktorými neskôr pôsobil na Filozofickej fakulte UK, resp. Vysokej škole pedagogickej (Ján Béder, Július Špaňár a ďalšie osobnosti vedeckého a umeleckého sveta). Zachoval sa údaj, že počas pôsobenia na tejto škole dostal ťažký zápal pľúc, z ktorej sa liečil sedem mesiacov.⁴⁵ Vo výročnej správe zo školského roku 1947/48 sa uvádza, že jeho úväzok je 23 vyučovacích hodín týždenne, v rámci ktorého vyučoval matematiku, hudobnú výchovu, fyziku, občiansku výchovu a národné hospodárstvo a bol triednym učiteľom I. b triedy.⁴⁶ Cez letné prázdniny pracoval ako brigádnik na Trati mládeže, kde plnil úlohu kultúrneho referenta. Zrejme brigádnická práca spôsobila, že v tom roku prekonal spomínaný zápal pľúc.

Od nového školského roku začal pôsobiť ako definitívny učiteľ na II. strednej škole v Bratislave (1. 9. 1948 – 30. 8. 1950), ale vo februári až august 1950 bol pridelený na elokované triedy reálneho gymnázia v Bratislave. Dokladá to aj zachovaný Mátejev poznámkový zápisník z tohto obdobia, v ktorom má zapísaného študenta Vladimíra Petrátúra, ktorý nám túto skutočnosť potvrdil a študentku Zlaticu Pleškovú, ktorá sa neskôr stala jeho manželkou.⁴⁷ Z tohto obdobia sa zachoval aj ďalší jeho učiteľský zápisník, v ktorom okrem hodnotení žiakov sú aj dva citáty, ktoré charakterizujú J. Máteja a možno ich chápať nielen ako idealizmus mladého učiteľa, ale aj ako jeho životný program: Byť skromným, múdрым a spravodlivým človekom je najväčšie šťastie; V ľudskom živote, ktorý je taký krátky, len svedomitou prácou možno niečo dokázať a vyplniť ho dobrým skutkom je povinnosťou

³⁹ Literárny archív SNK Martin, sign. 257 S 9.

⁴⁰ Menovací dekrét. Literárny archív SNK Martin, sign. 257 B 7.

⁴¹ Pozri pozn. 32.

⁴² Toto miesto svojho pôsobenia však neuvádza vo všetkých svojich životopisoch, zrejme preto, že tu pôsobil len krátko.

⁴³ XXVIII. Výročná správa Prvého štátneho gymnázia v Bratislave za školský rok 1946/47, s. 7.

⁴⁴ Tamže, s. 12. Zaujímavosťou je, že pod týmto názvom uverejnil s odstupom takmer 20 rokov rovnomenný príspevok v týždenníku Bojovník, 1, 1969, č. 24, s. 10.

⁴⁵ Osobný spis Jozefa Máteja. Registratúrne stredisko FFUK, Gondova 2, bez sign.

⁴⁶ XXIX. výročná správa Prvého štátneho gymnázia v Bratislave za školský rok 1947/48, s. 5.

⁴⁷ Literárny archív SNK, sign. 257 T 1. Zlatica Plešková, dcéra školského inšpektora Michala Plešku, nar. 18.5.1935 v Revúcej. Absolvovala Štátne konzervatórium v Bratislave, pôvodne učiteľka na ZDŠ, neskôr pôsobila na Štátnom konzervatóriu. Pracovala aj v Pedagogickej a psychologickej poradni mesta Bratislavy, potom prešla na Katedru liečebnej pedagogiky FFUK. Titul PhDr. získala v r. 1975, priekopníčka problematiky muzikoterapie. Sobáš uzavrela 28. 12. 1952 v Lovinobani.

každého človeka.⁴⁸ Na sklonku tohto školského roku, 12. 6. mu bolo vystavené potvrdenie o vykonaní II. štátnej skúšky učiteľskej spôsobilosti pre gymnáziá z vyučovacieho predmetu dejepis, v ktorej uspel s veľmi dobrým prospechom.⁴⁹

Vykonanie tejto skúšky a zaiste aj členstvo v Komunistickej strane Slovenska mu umožnili ďalší profesijný postup, na základe ktorého v školskom roku 1950/51 (8. 9. 1950 – 15. 9. 1951) pôsobil Jozef Mátej ako riaditeľ Gymnázia vo Svätom Jure. O tomto jeho pôsobení máme tiež málo informácií, je pravdepodobné, že vyučoval niekoľko svojich tradičných vyučovacích predmetov a vykonával riadiacu činnosť. S ukončením jeho ročného účinkovania súvisí zápisnica z 8. 9. 1951, podľa ktorej Jozef Mátej ako riaditeľ gymnázia vo Sv. Jure odovzdal všetky záležitosti svojej nástupkyňi Edite Žilinskej.⁵⁰ Vo Sv. Juri sa bližšie zoznámil s básnikom Gustávom Hupkom, ktorý po jeho smrti uverejnil precítenú rozlúčkovú báseň Sústrastná spomienka.⁵¹

V roku 1951 skončilo Mátejevo učiteľské pôsobenie na školách I. a II. cyklu (základné a stredné školy). Trvalo vcelku osem rokov a prešiel ľudovou, meštianskou školou, gymnázium a strednou školou. Získal síce rad skúseností s učiteľskou profesiou, mal mimoriadne dobrý vzťah k žiakom a študentom. Nemožno však jednoznačne ohodnotiť (najmä z metodickej stránky) jeho učiteľské pôsobenie. Len čiastočne niečo naznačuje hodnotenie jeho bývalého riaditeľa Jána Janovjaka z gymnázia v Bratislave. „Učil 2 roky, javil sa ako svedomitý a usilovný učiteľ. Na vyučovacie hodiny prichádzal presne, po vyučovaní trávil väčšinu voľného času medzi žiakmi, chodieval s nimi na exkurzie, na výlety, hlavne v sviatočných dňoch. U žiakov bol veľmi obľúbený, jedinou jeho chybou bolo, že bol primäkký a na hodinách mal trochu uvoľnenú disciplínu.“⁵²

Veľmi krátko (15. 9. – 15. 11. 1951) trvalo ďalšie pracovné zaradenie Jozefa Máteja, funkcia riaditeľa Pionierskeho paláca. Epizodické pôsobenie na tomto poste mu prinieslo sklamanie, nakoľko „... skoro zistil okrádanie a hospodárske zneužívanie funkcií, preto požiadal o preloženie.“⁵³ Naskytla sa mu možnosť pôsobiť v čase od 15. 11. 1951 do 1. 10. 1953 na Povereníctve školstva a osvety v Bratislave vo funkcii ústredného školského inšpektora pre stredné školy. Na základe osobného poznania predpokladáme, že charakter tejto práce mu nevyhovoval a hoci pôsobil v rezorte školstva, jeho ideálom bolo pôsobenie na vysokej škole. To sa mu podarilo v roku 1953, keď z povereníctva prešiel na novovzniknutú Vysokú školu pedagogickú v Bratislave, kde sa stal členom Katedry pedagogiky a psychológie na Fakulte spoločenských vied VŠP. Na pôde vysokej školy (po organizačných zmenách na Filozofickej fakulte UK v Bratislave) zotrval až do svojej smrti v roku 1987.

Pre úplnosť sa treba ešte zmieniť o politickej a verejnej aktivite Jozefa Máteja v 40. a začiatkom 50. rokov 20. storočia. V čase vojnovnej Slovenskej republiky nebol politicky organizovaný. V čase SNP, ako sme už uviedli, sa stal členom Komunistickej strany Slovenska. Na VŠP v rokoch 1951-52 vedúcim straníckej skupiny a v rokoch 1952-53 členom výboru ZO KSS. Od roku 1947 sa datuje jeho členstvo vo Zväze československo-sovietskeho priateľstva a od roku 1948 bol členom Revolučného odborového hnutia.⁵⁴

⁴⁸ Literárny archív SNK, sign. 257 T 1.

⁴⁹ Literárny archív SNK, sign. 257 S 7.

⁵⁰ Literárny archív SNK, sign. 257 T 5.

⁵¹ Hupka, G.: Sústrastná spomienka (Za univ. Prof. PhDr. Jozefom Mátejom, DrSc.). Nová cesta, 9, 1987, č. 12, s. 29.

⁵² Posudok Jána Janovjaka, riaditeľa JSS na Červenej armáde 16 v Bratislave v posudku z roku 1955 vyžiadanej Vysokou školou pedagogickou v Bratislave. Osobný spis J. Máteja. Registratúrne stredisko FFUK, Gondova 2, bez sign.

⁵³ Caban, J.: Životopis univ. prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. podľa vedomia za 55 rokov, t.j. od 1. 9. 1932 do jeho smrti 2. 7. 1987. Nedat., s. 4. Archív autora.

⁵⁴ Osobný spis Jozefa Máteja. Registratúrne stredisko FFUK, Gondova 2, bez sign.

Vzhľadom na upevňujúcu sa pozíciu komunistov a ich dôsledné potláčanie idealistických svetonázorov Jozef Mátej v júli 1952 vystúpil (zrejme nie z presvedčenia) zo zväzku evanjelickej a. v. cirkvi.

Rovnako dôležité je aspoň v krátkosti sa zmieniť o jeho publikačnej činnosti. Ako sme uviedli, prvé novinárske skúsenosti získal Jozef Mátej publikovaním v povstaleckej tlači (Ohňom a perom, Hlas národa) a v regionálnom týždenníku Novohradský hlas.⁵⁵ Prelomovým príspevkom bola Mátejova stať Komenský matkám (Novohradský hlas, 2, 1947, č. 5 a 7), ktorá bola prvým pedagogicky zameraným príspevkom, navyše signalizujúcim jeho neskorší záujem o život a dielo J. A. Komenského. V roku 1949 uverejnil ďalšiu obsiahlejšiu štúdiu Makarenkova činnosť na poli sociálnej výchovy vo vtedy významnom teoretickom periodiku Pedagogický sborník. Od roku 1949 do konca roku 1953 uverejnil celkovo 26 recenzií aktuálnych pedagogických, historických a politických diel a 12 štúdií a článkov s historicko-pedagogickou tematikou (A. S. Makarenko, J. Nálepka, pedagogický ruch v predmatičnom období), ktoré tiež signalizovali jeho neskoršie tematické zameranie.⁵⁶ Okrem nich publikoval aj drobnejšie informatívne články, ktoré reflektovali problematikou jeho pracovného zaradenia. Rozšírili aj záber periodík, do ktorých prispieval – popri Pedagogickom sborníku to bola Jednotná škola, Učiteľské noviny, Historický sborník a Za socialistickú školu.

V našom príspevku sme sa zamerali na prvé tri decéna života Jozefa Máteja. Prešiel v nich pomerne ťažkým obdobím detstva a dospievania (čiastočná osirelosť, sociálna odkázanosť, vypuknutie druhej svetovej vojny), štúdiom na strednej a neskôr vysokej škole popri zamestnaní. Už od mládeneckého veku smerovalo jeho úsilie k učiteľskej profesii. Prešiel učiteľskými pôsobiskami na viacerých miestach rodného Novohradu a Bratislavy, od ľudovej cez meštiansku školu, strednú školu a gymnázium. Na začiatku 50. rokov nakrátko opúšťa učiteľskú profesiu a pôsobí v školskej správe, ale táto práca ho neuspokojuje a v roku 1953 sa vracia za učiteľskú katedru ako odborný asistent novokoncipovanej Vysokej školy pedagogickej v Bratislave. Súčasne od roku 1944 sa venuje publikačnej činnosti, do ktorej od konca 40. rokov postupne vstupujú aj historické a pedagogické témy. Vstup na pôdu vysokej školy sa stal začiatkom jeho viac ako tridsaťročnej pedagogickej dráhy a ideálnou platformou pre vedeckú činnosť.

Použité pramene a literatúra

CABAN, J.: Životopis univ. prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. podľa vedomia za 55 rokov, t.j. od 1. 9. 1932 do jeho smrti 2. 7. 1987. Strojopis, nedat., s. 1. Archív autora.
Slovenská národná knižnica – Literárny archív, Martin, fond Jozefa Máteja.
Osobný spis Jozefa Máteja. Registratúrne stredisko FFUK, Gondova 2
BOREŠOVÁ, A.: Spomienka na prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc. IN:

⁵⁵ Michalička, V.: Rané práce Jozefa Máteja (1944 – 1947). Historicko-pedagogické fórum, 1, 2012, č. 1, s. 33 – 36.

⁵⁶ V roku 1953 sa pripravovala vo veľkom náklade tlač nových učebníc a keďže chýbal papier, vyšlo vládne nariadenie, aby každý rezort dodal štátu starý papier. Preto sa aj v rezorte školstva, presnejšie na vtedajšom Povereníctve pre školstvo a osvetu SNR likvidoval starý archív. Tak boli na dvor tejto inštitúcie vyhodnené staré spisové materiály, medzi ktorými Jozef Mátej našiel aj osobný spis Jána Nálepku, ktorý ho inšpiroval k spracovaniu jeho profilu (toto spomínal v jednom rozhovore aj mne osobne, dokladá to článok z Učiteľských novým i citácia dokumentu v jednom z článkov o Nálepkevi z roku 1953).

www.annaboresova.sk/matej.htm. (zo dňa 19. 4. 2015).

DRENKO, J. a kol.: Ľupoč. Monografia obce. Ľupoč – Lučenec 2001, s. 135. ISBN 80-85155-18.

HUPKA, G.: Sústrastná spomienka (Za univ. Prof. PhDr. Jozefom Mátejom, DrSc.). Nová cesta, 9, 1987, č. 12, s. 29.

MIHALECHOVÁ, M.: Život a dielo Jozefa Máteja. Bratislava: Z- F Lingua, 2008, s. 8. ISBN 978-80-89328-17-8.

MICHALIČKA, V.: Rané práce Jozefa Máteja (1944 – 1947). In: Historicko-pedagogické fórum, 2012, č. 1 (roč. 1), s. 32 – 35.

Slovenské národné povstanie – trvalý zdroj inšpirácie v socialistickej výchove mládeže. In: Učiteľské noviny, 24, 1974, č. 7, s. 3.

Výročná správa 1940-41 Ev. dištr. Slov. učit. ústavu v Banskej Štiavnici.

XXVIII. Výročná správa Prvého štátneho gymnázia v Bratislave za školský rok 1946/47

XXIX. výročná správa Prvého štátneho gymnázia v Bratislave za školský rok 1947/48,

PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (1950) vyštudoval odbor výchovu a vzdelávanie dospelých na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Od roku 1984 pracuje v Múzeu školstva a pedagogiky a sústavne sa zaoberá slovenskými dejinami pedagogiky 19. a 20. storočia. Publikoval viacero monografií a štúdií.

Kontakt: vlado0123@azet.sk

Recenzoval: PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.

KOHÚTIK, NÁZORNÁ UČEBNÁ POMÔCKA POČIATOČNÉHO ČÍTANIA

Vladimír Michalička

Abstrakt: Podrobnejší opis a charakteristika historického, kultúrneho a pedagogického význam tohto raritného zbierkového predmetu Múzea školstva a pedagogiky. Pochádza z druhej polovice 19. storočia a predstavuje zaujímavý hmotný doklad učebnej pomôcky počiatočného čítania.

Kľúčové slová: kohútik, učebná pomôcka

Tak ako je dôležitá znalosť písma v zachovávaní ľudského poznania a kultúry, tak rovnako dôležité je aj jeho bezproblémové zvládnutie. Deje sa tak od najstarších čias až do súčasnosti prostredníctvom školského vyučovania, za pomoci učebných pomôcok meniacich sa v kontexte historického vývoja didaktiky.

Najstaršou metódou počiatočného čítania bola písmenková metóda (tj. abecedná a slabiková), ktorej korene treba hľadať v starom Oriente či starovekom Egypte. Odtiaľ sa rozšírila do antického Grécka a Ríma a neskôr do ostatných oblastí latinskej kultúry a vzdelanosti v Európe. Jej podstatou bol nácvik poznávania mena, tvaru a významu písmen. V ďalšej etape k tomu pristúpil nácvik poznávania slabík v rôznych kombináciách a tento proces výučby sa končil nácvikom spájania slabík do slov a slov do viet. Túto stáročiami ustálenú metodiku elementárneho čítania – tzv. skriptologickú (tj. súčasné osvojenie si poznania tvaru písmen, ich písania a výslovnosti teoreticky spracoval rímsky rétor a pedagóg Marcus Fabius Quintiliánus (r. 35 – 95 n. l.) a didakticky ju upravil a do hláskovej metódy rozvinul rímsky gramatik Aelius Donatus (asi 350 n. l.).

Prvou učebnicou sprostredkujúcou poznávanie písma je dnes šlabikár, ale jeho dávnejšia podoba mala v stredoveku, v čase absencie kníhtlače a nedostatku iných nosičov písma, svojho predchodcu – ABC tabuľku, tzv. kohútik (ďalej budeme používať zaužívaný názov kohútik). Predchádzali mu voskové tabuľky, ale keďže sa na nej písmená a slová priebežne zotierali, vyvstala potreba trvanlivejšej pomôcky na nácvik počiatočného čítania a tou sa stala práve uvedený kohútik.

Svojím vzhlľadom ide o drevenú tabuľku s držadlom pripomínajúcim dnešný kuchynský lopárik. Na jeho plochu sa nalepovali z oboch strán papierové lístky. Na jednej to bolo tzv. abecedárium, ale aj slabikovacie schémy a číslice od 1 do 0. Na opozitnej strane kohútika bol nalepený list s textom modlitby s čiernobielym alebo farebným vyobrazením kohúta. Stál na jednej nohe a druhou ukazoval paličkou písmená. Kohútik v stredoveku najmä v nemecky hovoriacich krajinách symbolizoval úsilie žiaka po poznaní.

Kohútik ako učebná pomôcka sa používal už od 13. st. na elementárnych školách pri výučbe počiatočného čítania. V arzenáli školskej výbavy sa u nás zachoval až do 18. st. miestami aj do 19. st., keď sa v masovejšom meradle začali v škole uplatňovať tlačené knižné pomôcky, šlabikáre. V odbornej literatúre sa táto učebná pomôcka označuje aj ako ABC – tabuľka, v nemčine ju poznáme aj pod označením Hornbuch a z publikácie nemeckého historika pedagogiky Roberta Alta poznáme aj jeho obrazovú podobu.¹ Múzeum školstva a pedagogiky od 70. rokov 20. storočia má vo svojom fonde uvedený kohútik ako významný hmotný dokument školského vyučovania.

¹ Alt, R.: Bilderatlas zur schul- und erziehungs geschichte. Band 2. Berlin: Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1965, s. 270, 271.

Pochádza pravdepodobne z druhej polovice 19. storočia a má všetky náležitosti, ktoré sú charakteristické aj v európskych súvislostiach. Jeho výška je 28,3 cm, pričom dĺžka držadla je 12 cm. Šírka držadla sa od 2,7 cm do 3,1 cm, je teda ergonomicky prispôsobená na pohodlné držanie. Šírka vlastnej plochy kohútika je 10 cm, hrúbka tabuľky je 0,8 cm. Je vyrobená pravdepodobne zo smrekového dreva v dobrej remeselnej kvalite. Povrch tabuľky je pomerne hladký, svetlohnedý.

Na aversnej strane je nalepený list papiera s rámčekom a abecedou v slovakizovanej češtine - veľké písmená (v čiernej farbe) a malé (v červenej farbe), pre prehľadnosť s väčšími medzerami. Pod tým len veľké písmená vo švabachu. Pod abecedou je čierno-červenotehlová kresba kohúta (výška obrázku zaberá polovicu plochy papierového lístka). Kohút stojí na jednej nohe pred čítacím pultom, v druhej nohe drží ukazovadlo a ním ukazuje na písmená v knihe. V ľavom dolnom rohu je vyblednutá, nečitateľná okrúhla pečiatka, z ktorej vyplýva, že bola používaná na evanjelickej ľudovej škole, hoci samotný Otčenáš bol katolícky.²

Na reverznej strane je nalepený ďalší list papiera s rámčekom. V hornej polovici je päť a päť stĺpcov slabík (otvorených a zatvorených): napr.: ab-eb-ib-ob-ub. Pod týmito slabikami je vytlačený rad čísel od 1 do 0. Pod tým (oddelený čiarou) je v deviatich riadkoch uvedený text modlitby Otčenáša vo švabachu v slovakizovanej češtine:

Otče náš, který jsi na nebesích, posvěť se méno tvé. Příd' k nám království tvé. Buď wule twá jako v nebi, tak i na zemi. Chléb náš vezdejší daj nám dnes. A odpust nám naše winny, jako my odpušťame svým vinníkom. A neuveď nás w pokušení; zbaw nás od zlého. Amen.

Lístky s textami boli podľa vyjadrenia historičky knižnej kultúry PhDr. Kláry Mészárosovej jednoznačne vytlačené v Škarniclovej tlačiarni v Skalici (1769 – 1896). Takéto štítky sa tu tlačili v roku 1852, potom aj 1865, 1869 a 1876. Žiaľ, konkrétny štočok z tejto série tlačí sa nezachoval, takže nemožno presnejšie datovať čas tlače uvedených štítkov.³

Zaujímavosťou je, že v podmienkach Slovenska bolo zvykom, že otec, ktorého dieťa po prvý raz išlo do školy, považoval si za povinnosť vystrúhať svojmu synovi jednoduchú dostičku v tvare kuchynského lopárika a nalepiť na ňu tlačený lístok s malou a veľkou abecedou a písmenami, modlitbou, prípadne iným textom. Na Záhorí sa pre túto učebnú pomôcku zachovalo nárečové označenie „píst“, tj. piest. Podobný zbierkový predmet vystavujú aj v Múzeu J. A. Komenského v Přerove, ale ide o repliku kohútika z roku 1547.⁴ O používaní kohútika v starších časoch sa môžeme presvedčiť na dobovej rytine, ktorá zachytáva kohútik zavesený na háku v triede.⁵

Historická muzeálna hodnota kohútika spočíva predovšetkým v skutočnosti, že je to jediný známy exemplár tohto druhu, ktorý sa v celistvosti zachoval na Slovensku, ide teda o unikátny zbierkový predmet zaradený do I. kategórie kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky. Presnejšie nálezové okolnosti nepoznáme, z ústneho podania sa zachovalo, že kohútik venoval do fondu Múzea školstva a pedagogiky PhDr. Vladislav Ružička (1894 – 1973), slovenský historik pedagogiky v 70. rokoch 20. st., v čase, keď múzeum realizovalo výstavu Dejiny slovenského šlabikára v roku 1972.⁶ Dokladá to aj jeho práca Dejiny slovenského šlabikára, kde v obrazovej prílohe je aj reprodukcia tohto kohútika).

Je hmotným historickým dokumentom dokladajúci charakter a metodiku výuky počiatočného čítania na elementárnom stupni škôl v oblúku dvoch troch storočí (17. – 19. st.).

² Za rozlúštenie časti málo vyblednutého odtlačku pečiatky a ďalšiu informáciu ďakujem Mgr. Miroslave Slezákovej, PhD.

³ Mailová informácia PhDr. K. Mészárosovej z Univerzitnej knižnice Bratislava.

⁴ Podľa mailovej informácie Marty Konířovej z Múzea J. A. Komenského v Přerove zo dňa 9. 12. 2014.

⁵ Alt, R.: cit. dielo, s. 278.

⁶ Slovenské šlabikáre od najstarších čias po súčasnosť. Zost. V. Šándor. Bratislava: SPK, 1972.

Kultúrno-historický význam kohútika tkvie vo veľmi názorne vypracovanej pomôcky počiatočného čítania. Materiálová a výrobná jednoduchosť umožňovala odovzdávať ju horizontálne viacerým používateľom (žiakom, bratom, sestram, bližšiemu príbuzenstvu), tak aj vo vertikálnom smere (potomkom v rodine). To opätovne podčiarkuje historicitu kohútika, ale naznačuje aj istý didaktický konzervativizmus výuky počiatočného vyučovania na začiatku novoveku, čo bolo spôsobené pomalým odumieraním prvkov stredovekého života, najmä v oblasti školstva a vyučovania a v rurálnom prostredí. Napriek tomu, že pedagogická teória už poznala modernejšie, efektívnejšie metódy výuky (šlabikáre). Táto skutočnosť konzervovala na našom území (ale nielen na našom) aj pretrvávajúce katechetické metódy frontálneho vyučovania.

Kohútik, učebná pomôcka počiatočného čítania je raritným zbierkovým predmetom Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave, je dokladom historického vývoja metodiky počiatočného čítania na Slovensku.

Recenzovala: Mgr. Miroslava Slezáková, PhD.

Danek, J.: Dejiny výchovy a vzdelávania na území Slovenska. Trnava: Filozofická fakulta UCM, 2014. 182 s. ISBN 978-80-8105-647-5.

Každú publikáciu z oblasti dejín školstva a pedagogiky, ktorá sa objaví na našom knižnom trhu treba rozhodne privítať a považovať ju za príspevok k objasneniu našej školskej a pedagogickej histórie. Takou je aj monografická práca o dejinách výchovy a vzdelávania na Slovensku od prof. PhDr. Jána Daneka, PhD. z UCM v Trnave, ktorá vznikla v rámci projektu *Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť*.

Publikácia je rozdelená do desiatich kapitol zachytávajúcich celý oblúk vývoja školstva a pedagogiky na Slovensku od raného stredoveku do obdobia Slovenskej republiky. Pripojená je aj záverečná úvaha o ďalších cestách výchovy a vzdelávania na Slovensku, resumé a zoznam literatúry.

Veľkým pozitívom je, že celú historickú problematiku autor uviedol obširnejším zamyslením sa nad koncepciu, metodológiou i metodikou historicko-pedagogického výskumu na Slovensku, vzťahom dejín pedagogiky k súčasnému školsko-pedagogickému daniu, teda otázkami, ktoré naša pedagogická historiografia ponecháva na škodu veci už dlhé obdobie mimo svojho zorného uhla.

Druhá kapitola sa venuje najstaršiemu, stredovekému obdobiu našich školských dejín, ktorého hlavným protagonistom bola cyrilometodejská misia, ktorá je pomerne ostro sledovaná aj v oblasti všeobecnej histórie. Žiadalo by sa pripomenúť v tejto súvislosti aj výchovné rituály u Slovanov ako ich zachytil Niederle a školské formy predveľkomoravských misií (katechetické a katechumenické školy).

V tretej kapitole sa autora posúva do obdobia do prvej polovice minulého tisícročia (do 1526). Po zániku veľkomoravskej ríše nastáva v našej školskej historiografii určité vákuum, keďže prvé písomné pramene o našich školách sa objavujú v 12. storočí. Popri katedrálňoch, kláštorných či farských školách autor upozorňuje aj na často prehliadaný smer v šľachtických kruhoch – rytiersku výchovu, ktorá bola neprehliadnuteľnou už aj preto, že Slovensko v tomto období malo viac ako 180 hradov.

Pre 16. až 19. storočie, ktoré je náplňou štvrtej kapitoly, je charakteristický rozmach katolíckeho a protestantského školstva, obe koncepcie zviadli medzi sebou tuhý zápas o vplyv na mladú generáciu žiakov a priniesli mnoho pozitív, ktoré sa prejavovali vo zvyšovaní kvality školského vyučovania. Nie nadarmo uvádza V. Ružička, že išlo o zlatý vek nášho školstva. Toto obdobie bolo ukončené prvým štátnym zásahom do organizácie školstva – prijatím tereziánskych a jozefínskych školských reforiem zhrnutých v Ratiu educationis 1777 a 1806.

Piata kapitola zachytáva síce krátky časový úsek, roky 1868 – 1918, je to však obdobie, keď po tereziánskych a jozefínskych reformách sa v podmienkach stupňujúceho sa tlaku uhorských vládnucich vrstiev dotvára školská organizácia, náplň výchovy a vzdelávania, na ktoré nadviazali aj neskoršie obdobia, ale nakrátko vznikajú aj prvé tri slovenské gymnázia v Revúcej, Martine a Kláštore pod Znievom, ktoré významnou mierou zasiahli do našej školskej i národnej histórie.

Posledné tri kapitoly sa venujú vývoju slovenského školstva v 20. storočí, v období medzivojnovovej ČSR, vojnovovej Slovenskej republiky a povojnovému vývoju, vrátane vývoju školstva a pedagogiky na Slovensku po roku 1989. Tu sa autor prednostne zameriava na legislatívny rámec tohto vývoja, podrobnejšie mapuje zmeny v organizácii školstva, náplni výchovy a vzdelávania a v dodatku pripomína aj pôsobenie významných pedagógov,

pedagogických inštitúcií a organizácií, časopisov, literatúry, teda všetkého, čo v týchto obdobiach tvorilo východisko pedagogického myslenia.

Predložená práca je dobrým prehľadom vývoja nášho školstva a pedagogického myslenia od počiatkov stredoveku až po súčasnosť. Žiaľ, na takomto malom vymedzenom priestore 160 strán je ťažko zachytiť viac historických podrobností. Na druhej strane sa však nedajú prehliadnúť mnohé preklepy, ktoré bolo možné odstrániť v rámci korektúr. Neorganicky pôsobia aj niektoré autorove digresie od vlastnej historickej látky k súčasným problémom školstva, výchovy a vzdelávania, čo nebýva zvykom takýchto historických prác (skôr sa uvádzajú pod čiarou, v poznámkach). Niekoľko preklepov sa nachádza aj v prehľade literatúry, ba jedna práca z prehľadu vypadla úplne. Prácu však vítame aj preto alebo predovšetkým preto, že je mementom pre obec historikov školstva, že nastal čas na spojenie síl a napísanie nových dejín slovenského školstva a pedagogického myslenia. Od posledného veľkého učebnicového diela uplynulo už takmer 40 rokov a bádanie v tejto oblasti výraznejšie postúpilo. V neposlednom rade by takáto učebnica prispela aj k zvýšeniu úrovne prípravy absolventov vysokých škôl pedagogického zamerania.

Vladimír Michalička

Genealogicko-heraldický hlas 2015, roč. 25, č. 1-2

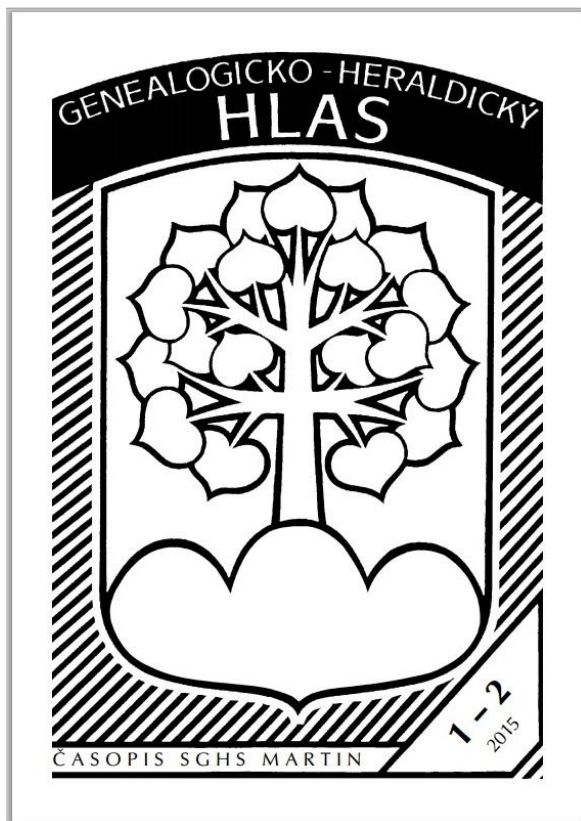
Genealogicko-heraldický hlas začal vychádzať v roku 1991 pod záštitou Matice slovenskej za účelom podporovať genealógiu, heraldiku a príbuzné odbory. Vychádza dvakrát za rok a prináša mnohé fundované štúdie. Výhodou je, že je umiestnený tiež na internete <http://www.genealogy-heraldry.sk/pdf/GHH> a bezplatne dostupný širokej verejnosti.

Dňa 15.-16. októbra 2014 sa uskutočnila konferencia v Martine, ktorá sa venovala postaveniu učiteľa v spoločnosti. Väčšia časť *Genealogicko-heraldického hlasu* je venovaná práve problematike učiteľstva, uvedomeniu si dôležitosti učiteľov, ocenenia ich práce a poslania, vyjadrenia úcty. Zostavovateľom a zodpovedným redaktorom je Mgr. Milan Šišmiš.

Číslo obsahuje päť príspevkov. Žiaľ, chýba úvodný referát, ktorý by oboznámil s problematikou a uviedol tak čitateľa do problematiky. Skromná veta v úvode o konaní konferencie je predsa len trochu málo.

Popredná slovenská sinologička Marina Čarnogurská v príspevku o autorite predkov v tradičnej čínskej spoločnosti sa venovala ďalekovýchodnej kultúre Číny. Zdôraznila neznalosť a nepochopenie tejto kultúry. Autorka vysvetľuje problematiku v historicko-religionistickom kontexte. Pochopiteľne sa sústredila na náuku Konfúcia (551-479 pr. n. l.), ktorý prejal pôvodnú vieru predkov a zodpovednosť človeka voči nim. Konfuciánstvo práve zdôrazňovalo potrebu preukazovať úctu predkom. Žiaden pedagogický systém sa nezaobíde bez úcty k pedagógom. Ďalej autorka popisuje tradičné ľudové obrady.

Osobnosťou učiteľa (guru) podľa védskej tradície sa zaoberala Jindra Dohnalová, (sádhví Parvátí) vedúca ašrámu v Střílkách. Učiteľ je ten, ktorý odstraňoval temnotu nevedomosti a dával svetlo poznania. Autorka potom predstavuje škálu šiestich učiteľov. Prvými učiteľmi sú rodičia, najmä matka, druhým učiteľom je škola, tretím učiteľom sú priatelia a štvrtým je kňaz, alebo duchovná osoba, piatym učiteľom je duchovný učiteľ, tj. guru a šiestym učiteľom je náš vnútorný učiteľ, ktorého je nutné zobudiť.

Predsa len za hlbšiu pozornosť stoja Upanišády, predstavujúce zaujímavý komplex literatúry, dodnes vzbudzujúci obdiv. Už preklad slova prisadnutie, rozumej prisadnutie žiaka k učiteľovi, poukazuje na dôležitý osobný kontakt žiak a učiteľ, ktorý nenahradí elektronická tabuľa, ani elearning.

Škoda, že neeurópske civilizačné okruhy ešte neboli doplnené islamským a židovským, príp. inými. Predovšetkým islamské školstvo, ktoré už v 9. storočí sa mohlo oprieť u univerzitu Al-Azhár, si zaslúži v súčasnej dobe pozornosť.

Úvodné dva príspevky čiastočne dopĺňujú monografiu B. Kudláčovej Dejiny pedagogického myslenia I.: počiatky vedomej výchovy a pedagogických teórií (2009).

Riaditeľka Štátneho archívu v Nitre Šarlota Drahošová v stati „Postavenie učiteľa v Uhorsku v období po vydaní školského zákona v roku 1868“ charakterizuje zákon ako liberálny a jeho nedostatok vidí v tom, že nekorešpondoval s technickým rozvojom tej

doby. Technickému a odbornému školstvu sa nevenuje dostatočná pozornosť. Potom analyzuje typy jednotlivé typy škôl a venuje sa tiež učiteľom, charakterizujúc ich ako „hrdinov, odvážnych pionierov doby“. Autorka sa sústredila predovšetkým na učiteľov ľudových škôl. Rozoberá ich postavenie na dedine, finančnú situáciu, ale tiež sa venuje vyučovaciemu procesu, učebným pomôckam, poslaniu a pôsobeniu učiteľov. Vychádza z archívnych dokumentov uložených v Štátnom archíve v Nitre.

Učiteľmi v najstaršej kronike ľudovej školy v Kokave nad Rimavicou (1918 - 1938) sa zaoberal profesor Leon Sokolovský. Školské kroniky sú súčasťou školskej dokumentácie a obsahujú mnohé cenné informácie, ktoré absentujú v iných prameňoch. V autorovej rodnej obci Kokave na Rimavicou vznikla kronika vďaka zlúčeniu evanjelickej, rímskokatolíckej a židovskej školy v roku 1913. Kronika bola založená až v máji 1923. Potom autor analyzuje záznamy 47 pedagógov. Prílohu štúdie tvorí tabuľka učiteľov Štátnej ľudovej školy v rokoch 1923-1937.

Poslednú štúdiu spracoval riaditeľ Slovenského národného archívu v Bratislave Radoslav Ragač pod názvom „Osobné spisy učiteľov v Slovenskom národnom archíve ako doposiaľ nevyužitý genealogický prameň“. V príspevku predstavuje osobné spisy, t. j. osobné kartotéky a mzdové listy, ktoré pochádzajú z 60.-70. rokov minulého storočia. Autor potom informuje o princípoch a dôvodoch skartácie. Zdôrazňuje, v čom je význam prameňov, predovšetkým pre regionálne dejiny. Pomáhajú získať konkrétne údaje o miestnych učiteľoch.

Príspevky obsahujú kvalitnú obrazovú prílohu. Pokiaľ mala byť ako konferencia, tak aj monotematické číslo komplexné, chýbajú tu príspevky o učiteľoch v antike, stredoveku, období reformácie a katolíckej reštaurácie, o ponímaní učiteľa u niektorých významných pedagógov ako Ján Amos Komenský, Johann Heinrich Pestalozzi, Johann Friedrich Herbart a iných. Príspevky sú približne rovnako dlhé a vyjadriť sa na tak malom priestore k tak širokým témam je veľmi obtiažne, preto je tiež nutné oceniť koncepciu príspevkov.

Možno len privítať, že sa Genealogicko-heraldický hlas rozhodol publikovať takto špecifickú tému a dúfajme, že učitelia a školstvo budú aj v naďalej pozornosti Genealogicko-

heraldickej spoločnosti. To ukazuje na nevyhnutnosť užšej spolupráce medzi Genealogicko-heraldickou spoločnosťou a Slovenskou pedagogickou spoločnosťou pri SAV.

Libor Bernát

85. výročie Školy úžitkového výtvarníctva

Škola úžitkového výtvarníctva Josefa Vydra v Bratislave je najstaršou výtvarnou umeleckou školou na Slovensku. Jej predchodkyňou bola ŠUR – Škola umeleckých remesiel. Zriaďovateľom školy bola Obchodná a priemyselná komora mesta Bratislavy. Zakladateľom, organizátorom a prvým riaditeľom ŠUR sa stal Josef Vydra (1884 - 1959), historik, teoretik umenia a pedagogiky, etnograf a školský inšpektor pre kreslenie. Spolu s ním tu svoje skúsenosti a schopnosti odovzdávali vynikajúci, prevažne mladí výtvarníci z Čiech a Slovenska, ako napr. Ľudovít Fulla, Mikuláš Galanda, Zdeněk Rossman, Jaromír Funke, Júlia Horová, Karel Plicka a mnohí ďalší.

ŠUR získala v kontexte slovenskej kultúry 20. storočia významné miesto ako centrum nových moderných ideí, koncentrovali sa tu najnovšie princípy úžitkovej aj voľnej tvorby. Na pôde ŠUR sa konali prednášky aj výstavy významných zahraničných hostí. Mnohí z nich boli priamo previazaní s nemeckým Bauhausom, vtedy najaktuálnejším trendom v umení, dizajne a architektúre. Nástupom II. svetovej vojny bola činnosť školy zastavená. Po vojne v roku 1946 zriadilo Povereníctvo školstva a osvety Umelecko-priemyselnú školu v budove na Palisádach, ktorej štruktúra prechádzala rôznymi zmenami, rovnako aj názov od štátnej „Umelecko-priemyselnej školy“, neskôr „Vyššia škola umeleckého priemyslu“, od roku 1953 „Škola umeleckého priemyslu“ - ŠUP, v roku 1961 „Stredná škola umeleckého priemyslu“ a od začiatku 90. rokov nesie škola názov Škola úžitkového výtvarníctva Josefa Vydra“.

Táto škola počas svojej existencie prešla mnohými zmenami. Možnosti učiteľov často záviseli od politickej situácie. Napriek mnohým tlakom, najmä v 50. a 70. rokoch, bola škola vždy ostrovom slobody a tvorivého myslenia. Celkovú atmosféru ako aj podobu vyučovania formovali predovšetkým jednotlivé osobnosti učiteľov, ktorí boli aj absolventmi ŠURky ako napríklad Martin Brezina, František Kožehuba, Jozef Chovan, Viktor Kubal, Rudolf Hornák, ďalej aj Miroslav Fikari, Teodor Lugs, Ambróz Pajdlhauser, Ľudvík Korkoš, nezabudnuteľný Rudolf Fila, Ján Berger, Fridrich Moravčík, Gabriel Štrba, Štefan Belohradský, Ladislav Šichman, Jural Gavula, Ivica Vidrová-Langerová, Gabriela Luptáková, Mária Nemčeková-Chmeliarová, Milota Havránková, Fero Tomík, Michal Zdravecký, Jozef Dusík, Jano Krížik, Vladimír Kordoš, Milan Bočkay, Marián Meško, Marián Mudroch, Marko Huba, Ján Gazdík, Judita Csáderová, Ján Šicko a mnoho ďalších. Veľkou osobnosťou školy bol dlhoročný riaditeľ a učiteľ Jozef Brimich. Osobnosti učiteľov dokázali v rozmanitých podmienkach vytvárať inšpiratívne prostredie pre žiakov a ukázalo im možnosti budúcej tvorby.

Výstava pri príležitosti 85. výročia založenia školy v ZOYA Museum ELESKO od 6.9.2015 do 28.10.2015 je výberom z tvorby významných absolventov zo všetkých generácií. Na výstave budú zastúpení napríklad Albín Brunovský, Erna Masarovičová, Jozef Jankovič, Andrej Rudavský, Anton Cepka, Vladimír Gažovič, Stanislav Filko, Július Koller, Juraj Jakubisko, Jozef Bednárík, Juraj Herz, Vladimír Havrilla, Ján Berger, Ľudovít Hološka, Juraj Gavula, Zora Pallová, Ľubomír Longauer, Peter Roller, Milota Havránková, Tono Stano, Miro Švolík, Tatiana Hojčová, Daniel Brunovský, Svetozár Ilavský, Danile Brogyányi, Jozef Giertli-Danglár, Katarína Kissoczyová, Júlia Sabová, Emöke Vargová, Pavol Hlôška, Ašot Haas, Dorota Sádovská, Michal Černušák a veľa ďalších.

(ts)

Za Doc. PhDr. Miladou Brťkovou, CSc.

Slovenská pedagogická verejnosť sa dňa 7. augusta 2015 rozlúčila v bratislavskom krematóriu s dlhoročnou vysokoškolskou učiteľkou, historičkou školstva a pedagogiky Doc. PhDr. Miladou Brťkovou, CSc. (1941 – 2015).

Kolegyňa Brťková bola dcérou nezabudnuteľného autora prváčkových šlabikárov, prof. Brťkou, a preto od malička si budovala cieľavedome vzťah k vzdelávaniu, jeho hodnotám a histórii. Po absolvovaní stredoškolských a vysokoškolských štúdií začala pôsobiť ako vysokoškolská učiteľka na Pedagogickej fakulte UK, neskôr aj na ďalších vysokých školách. Podstatnú časť jej odborného záujmu tvorili dejiny pedagogiky a z tejto problematiky publikovala aj niekoľko monografických prác a štúdií. Spomenúť treba aspoň tituly ako Spoločenskovedné predmety s teóriou vyučovania (Bratislava 1989), Reformná pedagogika v 20. storočí (Bratislava 1996, 1997), Kapitoly z dejín pedagogiky (Bratislava 1992, 1997), v spoluautorstve Historicko-pedagogický vývoj novodobého školstva na Slovensku (Bratislava 2006).

Češť jej pamiatke.

V. Michalička

ANOTÁCIE

Úloha osobností a inštitúcií v rozvoji vzdelanosti v európském kontextu. (Prezentace školství a vzdelanosti). Ed. T. Kasper, N. Pelcová, S. Sztorbryn. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2013. 463 s. ISBN 978-80-246-2286-6.

Zborník z medzinárodnej konferencie poriadanej Karlovou univerzitou a Národným pedagogickým múzeom a knižnicou J. A. Komenského v Prahe. Medzi inými sa v zborníku nachádzajú aj príspevky slovenských autorov o L. Štúrovi (L. Predanóczyová), J. Čečetkovi (B. Kudláčová), J. Kvačalovi (L. Bokorová), ale aj ďalšie zaujímavé state.

(vm)

Naša septima. Ed. Jozef Čársky a Ivan Varga. Bratislava: Balneotherma, 2014. 179 s. ISBN 978-8-09701-567-1.

Zborník histórie a spomienok absolventov septímy gymnázia v Senci, ktorí na začiatku 50. rokov 20. storočia zmenou školského zákona prijatého v roku 1953 končili svoje gymnaziálne štúdiá v zložitej spoločenskej i školskej situácii. Publikácia je doložená početnými reprodukciami fotografií a dokumentov.

(vm)

Spevák, Z.: Stručné dejiny európskej pedagogiky. Trnava: Filozofická fakulta UCM, 2014. 110 s. ISBN 978-80-8105-606- 2.

Stručná príručka európskych dejín pedagogiky (s prihliadnutím aj na novodobé americké pedagogické koncepcie) pre potreby vysokoškolských študentov. Autor pochádza z prostredia vojvodinských Slovákov.

(vm)

Brezina, P.: Školstvo. Skalica. Skalica: Mesto Skalica, 2014. s. 733 – 848. ISBN 978-80-971797-4-8.

Obsiahla a fundovaná syntéza vývoja školstva v Skalici od najstarších čias po súčasnosť. Približuje jednak staršiu históriu školstva do 20. storočia a následne mapuje vývoj školstva po vzniku ČSR na jednotlivých stupňoch školstva. Štúdiá je súčasťou monografie mesta Skalica.

(vm)

Pamätnica Katedry pedagogiky. Pri príležitosti 60. výročia vysokoškolského učiteľského vzdelávania v Banskej Bystrici. Zost. I. Emmerová. Banská Bystrica: Belianum, 2014. 137 s. ISBN 978-80-557-0782-2.

Prehľadná publikácia o histórii, náplni činnosti, personálnom obsadení a významných členoch Katedry pedagogiky dnešnej Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici.

(vm)

Kováčiková, D. – Vozárová, L.: Ladislav Mihálik (1916 – 2002), pedagóg a didaktik. Banská Bystrica: Belianum, 2014. 192 s. ISBN 978-80-557-0722-8.

Monografická práca o jednom z členov Katedry pedagogiky UMB v Banskej Bystrici. Prináša jeho životopisný portrét, najmä však podrobný rozbor jeho učiteľského pôsobenia, pedagogických koncepcií na základe štúdia jeho prác a dokumentov opierajúcich sa o jeho literárnu pozostalosť.

(vm)

Bokrosová, K.: Jan Amos Komenský (1592 – 1670). Komeniologická literatúra z fondov Slovenskej pedagogickej knižnice. Bratislava: SPK, 2014. 104 s.

Rozsiahly súpis staršej i novej komeniologickej literatúry (441 bibl. zázň.) s mnohými historickými exemplármi dostupnými k štúdiu v Slovenskej pedagogickej knižnici. Pripojené registre.

(vm)

Pokyny pre prispievateľov periodika Historicko – pedagogické fórum

Historicko – pedagogické fórum vychádza dvakrát za rok. Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny pedagogiky, Školské múzejníctvo, Recenzie, Anotácie, Kronika a Správy. Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky.

Pri príprave príspevkov žiadame autorov o dodržiavanie citačnej normy STN ISO 690 – Dokumentácia, poznámky a citácie udávať vo forme poznámok pod čiarou k aktuálnej strane, zarovnanie textu do bloku. K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručný životopis autora s kontaktom. Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom.

Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Kontakt na redakciu:

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., Múzeum školstva a pedagogiky, Hálova 16, Bratislava, vlado0123@azet.sk

Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky, Hálova 16, Bratislava, miroslava.slezakova@cvtisr.sk

Číslo 2/2015 Historicko-pedagogického fóra (Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo) zostavila dočasná redakčná rada: PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava), Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov), PaedDr. Lucia Vozárová, PhD., PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Trnava), Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (Bratislava). Autor návrhu obálky akad. sochár Ľubomír Čierny, technická spolupráca: Mgr. Zuzana Kunšteková.

Časopis vychádza dvakrát ročne. Redakčná uzávierka 15. 8. 2015. ISSN 13338-693 X.